

**Miljardien missikisa –
1990-luvun alun hävittäjäkaupat suomalaisessa
lehdistössä**

Aatusamuli Petäjä

Pro gradu

Poliittinen historia

Turun yliopisto

Kevät 2019

Turun yliopiston laatu­järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Politiikan tutkimuksen laitos/Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

PETÄJÄ, AATUSAMULI: Miljardien missikisa – 1990-luvun alun hävittäjäkaupat suomalaisessa lehdistössä

Pro gradu tutkielma, 97 s., 2 liites.

Poliittinen historia

Kevätlukukausi 2019

Tämän tutkielman tarkoitus on tarkastella suomalaisen lehdistön uutisointia Suomen 1990-luvun hävittäjähankinnoista ja vertailla Keski-suomalaisen, Uuden Suomen, Demarin, Kansan Uutisten ja Helsingin Sanomien tapoja raportoida julkisuudessa ”vuosisadan asekaupaksi” ristitystä hankkeesta. Tutkielmaani valitut lehdet kattavat suomalaisen poliittisen keskustan, oikeiston sekä vasemmiston. Lisäksi vertailun tukena toimii maan suurin ja sitoutumaton sanomalehti Helsingin Sanomat, joka vastasi suurimmasta osasta aiheen uutisoinnista.

Vuonna 1992 Suomen ilmavoimat valitsi uudeksi torjuntahävittäjäksi yhdysvaltalaisen McDonnell Douglasin F-18 Hornetin. Muita hävittäjäehdokkaita oli ruotsalaisen JAS-teollisuusyhtymän vielä keskeneräinen JAS 39 Gripen, ranskalaisen Dassault-Breguetin Mirage 2000-5 sekä yhdysvaltalaisen General Dynamicsin F-16. Mukana oli myös neuvostoliittolainen MiG-29. Valintaa oli edeltänyt yli kahden vuoden pituinen tarjouskilpailu uudesta hävittäjästä. Alkuperäinen tarkoitus oli hankkia koneita perinteisesti sekä lännestä että Neuvostoliitosta. Hävittäjät päätettiin lopulta hankkia yhdellä kertaa ja yhdeltä valmistajalta, jolloin Neuvostoliitto karsiutui hiljalleen pois kilpailusta. Hankkeen aikana Euroopassa tapahtui merkittäviä poliittisia muutoksia, joiden seurauksena lopulta Itä-Euroopan kommunistihallinnot kaatuivat, Neuvostoliitto hajosi ja kylmä sota päättyi. Samaan aikaan Suomeen saapui historiallisen syvä lama. Kotimainen lehdistö oli kiinnostunut rahallisesti valtavasta ja poliittisesti merkittävästä hankkeesta ja aiheeseen tartuttiin niin porvarillisessa kuin vasemmistolaislehdistössäkin. Hankkeen kanssa samaan aikaan osunut syvä lama ja kylmän sodan päättyminen herätti laajalti kysymyksiä mittavan hankkeen tarpeellisuudesta ja lisäsi arvostelua etenkin vasemmistolehdistön piirissä. Hankintojen kokonaishinnasta oltiin pitkään lehdistön piirissä epävarmoja ja arvioit vaihtelivat 10-30 miljardin markan välillä. Hävittäjäkaupat edellyttivät myös tarjoajien sitoutumista kauppahintaa vastaaviin vastaostoihin Suomen teollisuudelta, mihin suhtauduttiin vaihtelevasti lehdistön keskuudessa. Vastaostojen uutisoinnin keskiössä oli Valmetin lentokone-teollisuus, joka pääsi hyötymään hävittäjäkaupoista merkittävästi. Huomiota sai myös tarjoajien poliittiset keinot voittaa tarjouskilpailu.

Yhdysvaltalaisen hävittäjän valinta ohi eurooppalaisten nähtiin poliittisena päätöksenä, johon suhtauduttiin varsinkin vasemmistolehdistön piirissä kriittisesti.

Asiasanat: Hävittäjäkaupat, hävittäjähanke, hävittäjähankinnat, lehdistö, Hornet, 1990-luku

Sisällys

1 Johdanto.....	3
1.1 Vuosisadan asekauppa - mistä hävittäjäkaupoissa oli kyse?.....	3
1.2 Ulkopoliittinen ilmapiiri	10
1.3 Tutkimuskysymys, lähteet, tutkimusaiheen rajaus ja metodi.....	12
1.4 Vertailuun valitut lehdet	14
1.5 Aikaisempi tutkimus.....	17
2 Talous	18
2.1 ”Tarvitseeko Suomi todellakin 60 torjuntahävittäjää?”	18
2.1 ”Hävittäjien hinta vaikea määrittää”	29
2.3 ”Hävittäjilläkö lamantorjuntaan?”	48
3 Ulko- ja turvallisuuspolitiikka	53
3.1 Neuvostoliitto – ”riitaisa kuolinpesä”	53
3.2 Ranska ja EY-jäsenyys.....	64
3.3 Ruotsi ja puolustusteollinen yhteistyö	66
3.4 Yhdysvallat – ”atlanttinen vaihtoehto”	69
4 Yhteiskunnallinen merkitys.....	74
4.1 ”Vuosisadan asekaupasta vuosisadan vastakaupat”	74
4.2 Valmet – ”vuosisadan mahdollisuus”	84
5 ”Suuren tyylin hävittäjäratkaisu” - Päätelmät.....	90
LÄHTEET	96
LIITTEET	98

1 Johdanto

Alkuvuodesta 1990 Suomen hallitus teki puolustusministeriön ja puolustusneuvoston suosituksesta päätöksen uusien torjuntahävittäjien hankkimiseksi ilmavoimien käyttöön. Vanhat ruotsalaiset ja neuvostoliittolaiset hävittäjät olivat jäämässä nopeasti vanhaksi ja näin ollen myös Suomen ilmavalvonta puutteelliseksi. Suunnitelmana oli hankkia aiemman toimintatavan mukaisesti hävittäjiä sekä lännestä että idästä. Alusta asti myös tiedettiin, että hankkeen lopullinen hinta tulee olemaan useita miljardeja markkoja.

Tarjouskilpailun edetessä Euroopan turvallisuuspoliittinen ilmapiiri muuttui merkittävästi Saksojen yhdistyessä, Itä-Euroopan kommunistihallitusten kaatuessa ja Neuvostoliiton lopulta romahtaessa. Tämä vaikutti osaltaan Suomen hävittäjähankeeseen etenemiseen. Samaan Suomi vaipui yhä syvenevään lamaan, joka myös vaikutti ennen kaikkea hävittäjähankeeseen julkisuuskuvaan. Suomalainen lehdistö seurasi hankkeen etenemistä tarkasti ja aiheesta kirjoitettiin lukuisia artikkeleita useassa eri lehdessä. Ulko- ja turvallisuuspolitiikan muutokset, naapurimaasuhteet sekä valtiontalouden polvilleen pannut lama sai aikaan paljon erilaisia mielipiteitä, mitkä usein korostuivat – niin vasemmiston kuin oikeistonkin lehdistössä. Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on selvittää, miten Suomessa kyseistä aihetta käsiteltiin eri poliittista kantaa edustavissa sanomalehdissä.

1.1 Vuosisadan asekauppa - mistä hävittäjäkaupoissa oli kyse?

1980-luvun loppupuolella Suomen ilmavoimien konekanta oli vanhentumassa ja oli aika etsiä vanhalle kalustolle uudet korvaajat. Joulukuussa 1988 Harri Holkerin johtama valtioneuvosto teki virallisen päätöksen, joka antoi puolustusministeriölle luvan aloittaa selvityksen ilmavoimien vanhenevan torjuntakaluston uusimiseksi ja viralliset yhteydenotot uusien koneiden valmistajiin. Alustavia kartoituksia potentiaalisista toimittajista oli jo tehty, joten seuraavan vuoden tammikuussa lähetettiin avauskirjeet hankkeesta. Kirjeen saivat ruotsalainen teollisuusyhtymä Jas, jonka konevaihtoehto oli JAS 39 Gripen, ranskalainen Dassault-Aviation,

jonka konevaihtoehto oli Mirage 2000-5 sekä yhdysvaltalainen General Dynamics, jonka konevaihtoehto oli F-16. Perinteiseen tapaan myös Neuvostoliiton kone-ehdokasta, MiG-29:ää, pidettiin yhtenä vaihtoehtona.¹ Tarjouspyyntöä ei Neuvostoliittoon lähetetty, vaan tarkoitus oli sisällyttää konekauppa osaksi maiden välistä clearing-kauppaa.

Tähän asti Suomi oli pyrkinyt puolustusmateriaalihankinnoissaan tasapainoilemaan idän ja lännen välillä. Konehankintoja oli aiemmin tehty Englannista sekä Neuvostoliitosta ja Ruotsista, mistä nyt uusittava kalusto oli peräisin. Suomen tapauksessa ei ollut sopivaa, että materiaalihankinnat suuntautuisivat vain itään tai länteen. Neuvostoliitto olisi mahdollisesti voinut vedota aseostoissa YYA-sopimukseen, jos näyttäisi siltä, että puolueeton Suomi suosisikin vain läntisiä hävittäjiä. Näin ollen, lähtöolettamuksena oli, että vanhenevan itäkaluston tilalle ostettaisiin Neuvostoliitosta korvaavaa kalustoa².

Toimintatapa oli kallis, sillä kahden eri konetyypin kanssa operoiminen edellytti kahdenlaisia koulutusohjelmia, huoltoja ja varaosia, mutta ulkopoliittisessa tilanteessa tapa oli välttämätön. Kylmä sota oli vielä käynnissä, kun hävittäjähankintoja alettiin valmistella, joten olosuhteiden pakosta venäläistä hävittäjävaihtoehtoakin pidettiin valmisteluissa mukana miltei tarjouskilpailun loppuun asti.³

Myös toinen yhdysvaltalainen konevaihtoehto, McDonnell Douglasin F/A-18 Hornet, oli ollut harkinnan alla otettavaksi kilpailutukseen mukaan, mutta sen hinta oli liian korkea, joten se jätettiin suosiolla koneiden vertailusta pois.⁴

Helmikuussa 1990 Suomi lähetti tarjouspyynnöt ranskalaisille, ruotsalaisille ja yhdysvaltalaisille valmistajille 20 hävittäjästä ja viidestä koulutuskoneesta sekä

¹ Hiilamo & Sipola 1994, 16-18, Vuolle 1998, 27.

² Vuolle 1998, 31.

³ Hiilamo & Sipola 1994, 18-19.

⁴ Vuolle 1998, 31.

toisen 20 koneen optiota⁵. Suunnitelmana oli hankkia kaksi laivuetta lännestä ja yksi Neuvostoliitosta eli kokonaisuudessaan 60 hävittäjää.

1990-luvulle tultaessa Suomen talouden nousukausi oli hiipumassa. Osakekurssien kääntyessä laskuun ja idänkaupan hiipuessa kansantalouden näkymät heikkenivät. Harri Holkerin hallituksen aikana elettiin vielä nousujohteista aikaa, mutta vuoden 1991 laman vaikutuksesta eduskuntavaaleissa keskusta saavutti suuren vaalivoiton ja nousi pääministeripuolueeksi aloittaen toimenpiteet talouden eheyttämiseksi.

Hävittäjien uusiminen ajoittui siis Suomen talouden kannalta mahdollisimman huonoon aikaan. Talouden synkkenevät näkymät alkoivat hävittäjähankeeseen edetessä herättää kysymyksiä hankkeen koosta – niin määrällisesti kuin rahallisestikin. Mitä pidemmälle hankkeessa edettiin, sitä enemmän lehdistössä otettiin kantaa aiheeseen. Vanha kalusto oli kuitenkin uusittava, sillä vanhat ruotsalaiset ja neuvostoliittolaiset koneet olivat tulossa pian käyttöikänsä päähän.

Vaikka hankinnan ajoitus osui juuri talouden laskun aikaan, päätös hävittäjähankeesta ja sen aloittamisesta tehtiin jo Holkerin hallituksen toimesta. Puolustuspoliittinen neuvottelukunta julkaisi mietinnöissään vuonna 1986 tarpeen uusille torjuntahävittäjille. Hinnaksi neuvottelukunta arvioi noin kuusi miljardia markkaa⁶. Vuonna 1988 hallitus antoi puolustusministeriölle luvan hankkeen valmisteluun ja seuraavana vuonna alustavat tarjouspyynnöt lähtivät kolmelle länsimaiselle valmistajalle Ranskaan, Ruotsiin ja Yhdysvaltoihin. Lopullinen avaus kansainväliselle tarjouskilpailulle aukesi alkuvuodesta 1990⁷, mistä tutkielman aikarajaus alkaa.

Hankkeen alusta asti oli yleisesti tiedossa, että hävittäjäkaluston päivittäminen tulisi maksamaan paljon. Ajanmukaiset hävittäjäkoneet tulisivat olemaan kalliita

⁵ Vuolle 1998, 36.

⁶ Hiilamo & Sipola 1994, 17.

⁷ Tarkka 2015, 105.

– kysymys kuuluikin kuinka kalliita? Tämä asia kiinnosti myös laajaa yleisöä, koska kyseessä ei ollut aivan tyypillisen mittapuun julkinen hankinta, vaan liki 10 miljardin markan arvoinen hanke. Hankkeen alkuvaiheessa oletettiin, että hankinnassa noudatetaan vanhaa kauppapoliittista puolustusmateriaalin hankintakaavaa, eli osa koneista ostetaan lännestä ja osa Neuvostoliitosta⁸. Alkava tarjouskilpailu tulisikin koskemaan vain länsimaisia hävittäjiä, sillä neuvostohävittäjien hankinta tulisi olemaan osa maiden välistä clearing-kauppaa.

Tammikuussa 1991 Jaakko Iloniemen johtama parlamentaarinen puolustuspoliittinen neuvottelukunta julkisti selvityksen, jossa käytiin läpi maameri ja ilmavoimien kunto ja uudistustarpeita. Maanpuolustuksen rungon muodostaisi nyt ja jatkossakin maavoimat, mutta maan pienet ilmavoimat tarvitsisivat kaluston uudistusta ja modernisointia.⁹ Katsottiin, että ilmavoimat tarvitsisivat modernin lentokoneen, torjuntahävittäjän, jolla Suomen ilmatilaa voisi tehokkaasti valvoa. Koneen tuli olla nopea joka sään kone ja siinä piti olla tehokas tutka- ja asejärjestelmä. Merkittävintä neuvottelukunnan mietinnössä kuitenkin oli, että se suositteli koko konemäärän – 60 hävittäjää sekä seitsemän koulutuskonetta – olevan yhdentyyppinen¹⁰. Tämä olisi aiempaan toimintatapaan verrattuna taloudellisempi ratkaisu niin hankintahinnan kuin ylläpitokulujenkin kannalta. Kyseessä olisi kuitenkin suurin ja kallein kertaluontoinen ostos, mitä Suomen hallitus olisi koskaan tehnyt. Neuvottelukunnan mietinnössä arvioitiin, että ilmavoimat tarvitsisi 1990-luvulla kymmenen vuoden aikana 10 miljardia markkaa, joista suurin osa menisi uusien koneiden ostamiseen¹¹.

Berliinin muurin murtuminen ja Neuvostoliiton horjuminen antoi Suomen valtiojohdolle poliittista liikkumavaraa ja valinnanvapautta tehdä tulevat hävittäjähankinnat vain ja ainoastaan lännestä. Venäläistä vaihtoehtoa pidettiin alkuvuoteen 1992 asti mukana vertailuissa, mutta lopulta itäkone jätettiin pois. MiG-29 oli teknisesti yhdysvaltalaisia kilpailijoitaan jäljessä. Yksi syy konetyypin tiputtamiselle kisasta oli myös Venäjän poliittinen tilanne. Kaupan kannalta oli

⁸ Vuolle 1998, 31, Hiilamo & Vuolle 1994, 18.

⁹ Iloniemi 1999, 210.

¹⁰ Vuolle 1998, 48.

¹¹ Sainio 2016, 39.

olennaista, että myyjä on vielä tulevaisuudessa kyvykäs vastaamaan koneen teknisestä ylläpidosta, kuten varaosien toimituksesta. Vuonna 1991 näkymät vakaasta toimittajasta olivat Venäjän tapauksessa heikkoja. Venäläinen MiG-29 oli jätetty jo aiemmin valmistelujen ulkopuolella, vaikkakin epävirallisesti. Myöhemmissä haastatteluissa venäläisen hävittäjän tippumista pois kilvasta perusteltiin virallisesti sillä, että se koettiin liian suureksi ja kaksimoottorisena liian kalliiksi käyttää¹².

Alkuvuodesta 1991 lähetettiin parlamentaarisen neuvottelukunnan mietinnön mukaisesti tarkennetut tarjouspyynnöt, joissa määriteltiin koneiden määräksi 67 kappaletta ja että ne tilattaisiin yhdeltä toimittajalta.¹³ Ilmavoimien yhtenä ehtona oli, jos ostettaisiin vain yhtä konetyyppiä, sen tulisi olla yksimoottorinen. Tähän saattoi olla moniakin teknisiä perusteluja, mutta taloudellisuus oli varmasti niistä painavin. Julkisesti amerikkalainen General Dynamicsin F-16 ja ruotsalainen Jas 39 Gripen olivat suosikkivaihtoehtoja Suomen ilmavoimien seuraavaksi hävittäjäksi. Molemmat olivat kevyitä ja yksimoottorisia ja F-16:ta oli myyty kone-ehdokkaista ylivoimaisesti eniten. Gripen kuitenkin kiinnosti, vaikka olikin vielä keskeneräinen.

Gripenin maineesta huolimatta Ruotsin edustajat kuitenkin luottivat koneeseensa täysin ja uskoivat sen olevan Suomelle paras vaihtoehto. Sen nojalla maalailtiin mahdollisuutta kehittää puolustusteollista ja muutakin yhteistyötä Suomen ja Ruotsin välille. Muun muassa Ruotsin pääministeri Carl Bildt, puolustusministeri Anders Björck sekä Ruotsin liike-elämän vahva vaikuttaja Peter Wallenberg kävivät Suomessa presidentti Mauno Koivistolle asti puhumassa Gripenin puolesta¹⁴.

Päätös tulevasta hävittäjästä ei perustunut ainoastaan koneen teknisiin ominaisuuksiin vaan kyseessä oli myös poliittinen päätös. Clearing-kaupan päättyminen asetti teoriassa MiG-29:n tarjouskilpailussa samaan asemaan

¹² Sainio 2016, 51-53.

¹³ Hiilamo & Sipola 1994, 22.

¹⁴ Koivisto 1995, 489-490.

länsimäisten koneiden kanssa. Presidentti Koivisto oli kuitenkin itse sitä mieltä, että itäistä ja läntistä teknologiaa ei kannattanut kilpailuttaa keskenään ja toi sen myös puolustusministeri Rehnin tietoon¹⁵. Siten kaikki konevaihtoehdot tulisivat olla länsimaisia.

Vuonna 1991 Euroopan yhteisön (EY) jäsenyydestäkin puhuttiin jo ääneen ja se oli eduskuntavaalien aikana yhtenä näkyvänä teemana. Jasin kone olisi ollut länsimainen, mutta ei kuitenkaan ”liian” länsimainen. Pohjoismainen kone ja naapurisuhteet kiinnostivat ainakin puolustusministeri Elisabeth Rehnia ja RKP:tä¹⁶, vaikka Jasin edustajien arviot kaupan tuomista hyödyistä suomalaiselle teollisuudelle olivatkin yliarvioituja¹⁷. Yhdysvaltalaisella hävittäjällä olisi taas vahva ulkopoliittinen vaikutus, jolla olisi seurauksia pitkälle tulevaisuuteen. Se syventäisi Suomen ja Yhdysvaltojen suhteita ja mahdollisesti kehittäisi myös puolustuspoliittista yhteistyötä tulevaisuudessa. Se myös viestisi vahvasti ulkopuolelle Suomen selvästä suuntautumisesta länteen.

Alkuvuodesta 1991 vertailuun otettiin viime hetkellä virallisesti mukaan toinenkin amerikkalainen hävittäjä, McDonnell-Douglasin valmistama F/A-18 Hornet. Tämä aiheuttikin paljon keskustelua, sillä kone oli raskas, kallis ja kaksimoottorinen – aivan kuten venäläinen MiG-29.¹⁸ Lisäksi kone ei ollut vain puolustukseen tarkoitettu torjuntahävittäjä, vaan se oli rynnäkkökone, eli suunniteltu myös hyökkäävään rooliin. Kone oli kuitenkin länsimainen ja varsinkin itäkalustoon nähden verrattain moderni, ja myös kaksimoottorisuus katsottiin tällä kertaa jopa eduksi. Koneen kallis hinta pelästytti monet päättäjät, ja sen oletettiin myös vaikuttavan muiden konevalmistajien tarjouksiin, mutta hinnantarkistuksen jälkeen tammikuussa 1992 todettiin, että Hornet olisikin edullinen vaihtoehto Suomelle, joka halusi hinta-laatusuhteeltaan hyvän koneen ilmatilaansa valvomaan.

¹⁵ Koivisto 1995, 488, Hiilamo & Sipola 1995, 10.

¹⁶ Hiilamo & Sipola 1994, 35.

¹⁷ Hiilamo & Sipola 1994, 20-21.

¹⁸ Vuolle 1998, 48-50.

Edullinen on tässä tapauksessa suhteellinen käsite, sillä kone oli edelleen kallis, ja 1980-luvun lopussa tehdyt arviot uusien hävittäjien hankintahinnasta ylitettiin selvästi. Lopulta Suomi kuitenkin valitsi Hornetin ja päätös julkistettiin toukokuussa 1992. Koneiden määrää karsittiin ja lopulliseksi määräksi päätettiin 57 hävittäjää ja seitsemän koulutuskonetta. Hornetin valintaa perusteltiin juuri hinnalla – tai hinta-laatusuhteella. Julkisuudessa hankkeen hinnaksi ilmoitettiin pitkään 9,5 miljardia markkaa, mutta hintaan sisältyi vain itse koneet. Huolto-, aseistus- ja tukeutumiskulut sisällytettiin myöhempisiin valtion budjetteihin. Puolustusministeri Elisabeth Rehn myönsi myöhemmin, että koko hankkeen hinnaksi tuli 13 miljardia markkaa¹⁹, mutta julkisuudessa hinnan arvioitiin nousevan vieläkin suuremmaksi. Konetyypin valintaan vaikutti myös McDonnell-Douglasin kauppaan sisältyvä suunnitelma, jonka mukaan sen alihankkijoilla olisi halua ja valmiuksia tehdä rahakkaita vastakauppoja lukuisten suomalaisten yritysten kanssa²⁰.

Päätös valita Hornet aiheutti närää varsinkin ruotsalaisten ja ranskalaisten keskuudessa. Ruotsalaiset olisivat luonnollisesti halunneet naapurimaansa ostavan pohjoismaisen koneen, jonka avulla voitaisiin tehdä tuottoisaa teollista yhteistyötä. Ranskalaiset taas moittivat Suomen päätöstä ostaa yhdysvaltalaisia koneita, sillä he olivat odottaneet Neuvostoliiton paineen alta vapautuvan maan kiinnittyvän aseoston nojalla eurooppalaiseen yhteisöön. Hornetiin päätyminen nostatti kulmakarvoja myös kotimaassa. Elisabeth Rehn itse muistelmissaan mainitsee, että koneet haluttiin lännestä, eikä venäläisten koneiden mahdollisuutta juuri vakavissaan edes harkittu työryhmän sisällä. Suomettuneisuuden leima oli karistettava pois²¹.

Hävittäjähankinta eteni melko nopealla aikataululla ja sijoittui Suomen kannalta hankalaan aikaan, sillä lama koetteli jo ennestään velkaantuvaa maata, ja nyt piti kuluttaa miljardeja uusiin hävittäjiin. Laman osasyynä oli Neuvostoliittoon suuntautuneen clearing-kaupan päättyminen, joka osaltaan vaikeutti

¹⁹ Hiilamo & Sipola 1994, 50-51, 56.

²⁰ Hiilamo & Sipola 1994, 23.

²¹ Vesikallio 2014, 158.

neuvostohävittäjän osaa tarjouskilpailussa²². Toisaalta kansainvälinen asekauppa oli tuohon aikaan vastatulessa kansainvälisen varustelukilvan laantuessa, joten kalliit hankinnat osuivat siinä mielessä hyvään aikaan. Hankintaprosessi oli ainutlaatuinen tapaus, sillä sen kokoluokan hankintoja ei ollut koskaan aiemmin tehty. Lisäksi kyse oli aiemmin ulkopoliittisesta tilanteesta riippunut hankintakategoria, jossa itä- ja länsisuhteet olivat hyvin pitkälti määrittäneet sen, mitä ostetaan ja mistä.

1.2 Ulkopoliittinen ilmapiiri

1990-luvun alkuvuodet muokkasivat Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittista ajattelua merkittävästi tavasta, mihin oli totuttu kylmän sodan aikana. Neuvostoliiton vaikutus oli sanellut vuosikymmeniä Suomen sisä- ja ulkopoliittikkaa niin hallitusten kokoonpanoista aina ulkopoliittisiin kauppasopimuksiin asti. Mihail Gorbatšovin noustessa Neuvostoliitossa valtaan vuonna 1985 ja hänen aloittaessa Perestroika- ja Glasnost -uudistuksensa ns. itäblokissa alettiin hiljalleen siirtyä kohti avoimuuden ja demokratian aikaa. Ulkopoliittinen paine Suomea kohtaan helpotti. Suomen asema suhteessa Neuvostoliittoon muuttui nopeasti lupaa pyytävästä vain informoivaksi, ja maassa otettiin selkeitä askelia kohti länsi-integraatiota²³.

Marraskuussa 1989 Berliinin muurin murtuminen oli konkreettisin ja näkyvin merkki yhtenäisen ja sulkeutuneen Itä-Euroopan säröilystä ja Neuvostoliiton vaikutusvallan hiipumisesta Euroopassa. Samaan aikaan muissa Itä-Euroopan maissa kommunistihallitukset alkoivat kaatua yksi toisensa jälkeen. Seuraavana vuonna seurasi Itä- ja Länsi-Saksojen yhdistyminen ja Baltian maiden itsenäisyysliikkeen konkreettiset toimet Neuvostoliitosta eroamiseksi. Venäjä itse kärsi vakavista talousongelmista ja sisäpoliittisista kiistoista uudistusmielisten ja vanhoillisten kommunistien välillä, jotka kulminoituivat vanhoillisten

²² Lehtilä 2001, 161.

²³ Rentola 2010, 313-315.

kommunistien vuoden 1991 elokuun vallankaappausyritykseen. Suomessa suuren ja vaikutusvaltaisen itänaapurin sisäistä kehitystä seurattiin hieman jännittyneinä, mutta samalla toiveikkaina. Oli epäselvää, mihin Venäjän kehitys johtaisi, mutta se oli ainakin jo ehtinyt tuoda avoimuutta Venäjän kansalaisten ja päätöksenteon keskuuteen. Naapurimaan kehityksen toivottiin jatkuvan kohti avoimempaa ja demokraattista – ja ennen kaikkea vakaata - valtiota.

Berliinin muurin murtuminen ja Neuvostoliiton osatasavaltojen itsenäistymispyrkimykset johtivat pian siihen, että syksyllä 1990 presidentti Suomen hallitus ilmoitti, että rajoitukset, jotka Pariisin rauhansopimus sekä YYA-sopimus olivat sanelleet, eivät enää koskeneet Suomea. Pariisin rauhansopimus rajoitti merkittävästi Suomen puolustusvoimien kokoa ja kalustoa, esimerkiksi ilmavoimat sai koostua vain 60 koneesta²⁴.

Vuonna 1990 Naton ja Varsovan liiton jäsenmaat neuvottelivat sopimuksesta tavanomaisten aseiden rajoittamiseksi Euroopassa. Neuvottelu ja sitä seurannut sopimus saman vuoden marraskuussa olivat konkreettinen todiste suurvaltojen välisestä sotilaallisen jännityksen lientymisestä ja mahdollisen suursodan riskin pienemisestä Euroopassa.

Itä-Euroopassa kommunistihallitukset olivat myös jo alkaneet murentua. Maailmanpolitiikka oli siis lientymässä, jota vasten peilattuna uusien ja kalliiden asejärjestelmien hankinta tuntui epäloogiselta. Suomi oli myöskin pyrkinyt pysymään kylmän sodan aikana puolueettomana, joten senkin takia kallis varustautuminen herätti kysymyksiä. Puolustus suunnittelusta vastaavat kuitenkin varoittivat, että TAE-sopimus tuskin liennyttäisi ilmapiiriä nopeasti, mutta lisäisi esimerkiksi toisenlaisten aseiden, kuten risteilyohjusten merkitystä, joita torjumaan taas tarvittaisiin nykyaikaisia hävittäjiä. Lisäksi aserajoitussopimuksista huolimatta Eurooppaan jäi vielä valtavia määriä raskasta

²⁴ Rauhansopimus Suomen kanssa 1947, 13 artikla.

aseistusta, joten sopimus ei täysin ratkaissut asevarustelun kasautumista Euroopassa²⁵.

Neuvostoliitossa alkanut uudistusten aalto oli jo antanut sisä- ja ulkopoliittista liikkumavaraa Suomellekin. Vuonna 1987 kokoomus pääsi Suomen hallitukseen ensimmäistä kertaa 21 vuoteen kokoomuslaisen Harri Holkerin noustessa pääministeriksi. Tätä ennen kokoomus oli pidetty ”paitsiossa” hallituksesta ulkopoliittisista syistä ja vasemmiston sisäpoliittisen vallan kasvaessa.

Suomen lehdistössä oli myös herätty hiljalleen uuteen aikakauteen ja esim. Neuvostoliittoa kritisoivia artikkeleita ja mielipidekirjoituksia julkaistiin sanomalehdissä²⁶. Neuvostoliittolainen konetyyppi MiG-29 esiintyi lukuisissa hävittäjähanketta käsittelevissä lehtiartikkeleissa, mutta kuitenkin useimmiten lyhyenä sivumainintana. Päähuomio keskittyi lähes poikkeuksetta länsimaisiin konetyyppeihin ja niiden valmistajiin.

1.3 Tutkimuskysymys, lähteet, tutkimusaiheen rajausta ja metodi

Mittava hävittäjähanke osui aikaan, jolloin Suomessa ja Euroopassa tapahtui ulko- ja sisäpoliittisesti merkittäviä muutoksia. Suomi ajautui historiansa syvimpään lamaan, Neuvostoliitto natisi liitoksissaan lopulta hajoten ja Eurooppa aloitti yhdentymisensä. Hanketta seurattiin laajemmin kuin mitään aiempaa sotilaskaluston hankintaa. Tutkielmassani perehdyn hävittäjähankintaan suomalaisen lehdistön näkökulmasta, eli primäärlähteeni ovat valittujen sanomalehtien aihetta käsittelevät artikkelit kyseiseltä ajalta.

Tutkimukseni pyrkii selvittämään, kuinka suomalainen lehdistö käsiteli ja suhtautui rahamäärällisesti valtavaan ja ulkopoliittisesti merkittävään

²⁵ Tarkka 1992, 186-187.

²⁶ Salminen 2006, 42-43.

hävittäjähankintaan ja kuinka valittujen lehtien raportit eroavat toisistaan? Mitkä lehtien kirjoitukset ovat hanketta vastaan, mitkä puolesta – ja miksi? Minkälaisia asioita artikkeleissa ja pääkirjoituksissa nostetaan esille? Miten lehtiartikkelit heijastavat sisä- ja ulkopoliittista tilannetta, kuten lamaa ja kylmän sodan päättymistä?

Suomessa aiheesta on kirjoitettu eri lehdissä paljon, niin reportaaseja kuin mielipidekirjoituksiakin. Tutkielmaani varten olen valinnut tarkasteltaviksi lehdiksi Demarin, Kansan Uutiset, Keskisuomalaisen, Uuden Suomen sekä Helsingin Sanomat, joten tutkimuslähteeni kattaa pääpiirteissään koko suomalaisen poliittisen kentän. Tutkimuskirjallisuuden avulla taustoitan ajan sisä- ja ulkopoliittista ilmapiiriä, minkä avulla voin avata lehtiartikkeleissa esitettyjä asioita, tapahtumia ja mielipiteitä.

Tutkimukseni aikarajaus sijoittuu tammikuulta 1990 – toukokuulle 1992. Näin ollen ajanjakso kattaa lehdistökeskustelun hankkeen virallisesti alkaessa tarjouspyyntöjen lähettämällä hankintapäätöksen julkistamiseen ja sen jälkeiseen keskusteluun saakka.

Tutkielmaani valittujen lehtien mielipidepalstoilla käytiin myös keskustelua hankkeen puolesta ja sitä vastaan. Kyseiset mielipidekirjoitukset rajasin omasta tutkielmastani pois, sillä tutkielmani tuli keskittyä valittujen sanomalehtien virallisiin kirjoituksiin. Mielipidekirjoituksissa tunnetusti otetaan usein suorasanaistemmin kantaa päivänpolttaviin kysymyksiin, kuten hävittäjähankintoihin. Esimerkiksi Kansan Uutisten sivuilla vuonna 1990 esiintyi enemmän hävittäjähanketta käsitteleviä mielipidekirjoituksia kuin varsinaisia lehtiartikkeleita. Näistä kirjoituksista voisi jatkaa aihealueen tarkastelua jatkotutkimuksen kannalta.

Tutkimusmetodinä teen vertailevaa sisältöanalyysiä valittujen lehtien artikkeleista temaattisessa järjestyksessä, tarkoitukseni tarkastella lehtien välisiä eriäviä tai yhdenmukaisia näkökulmia kyseiseen hankkeeseen. Poliittisesti sitoutumaton

Helsingin Sanomat, joka julkaisi eniten aihetta käsittelevistä uutisista, luo tutkielmani rungon, jonka varassa tarkastelen oikeisto-, keskusta- ja vasemmistolehdistön tapaa raportoida maan historian suurimmasta asehankinnasta. Tutkielmani tarkastelee, mihin aiheisiin lehdet puuttuivat ja vaikuttivatko lehtien poliittiset kannat lehtiartikkeleiden sisältöihin.

Tutkielman on rakennettu temaattisesti kolmen selvästi esiin nousseen teeman – talous, ulko- ja turvallisuuspolitiikka sekä yhteiskunnallinen merkitys – mukaisesti. Laajat teemat on tyypitelty pienempiin osioihin, jotta lehdistön näkemykset ovat helpommin nähtävillä kuhunkin aiheeseen nähden. Tutkielman rakenteen muokkaamisen apuna olen käyttänyt Jari Eskolan ja Juha Suorannan teosta *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*.²⁷

1.4 Vertailuun valitut lehdet

Verratakseni Suomen lehdistön poliittisia näkemyksiä hävittäjähankeesta, olen valinnut vertailuun Helsingin Sanomat, Kansan Uutiset, Demarin, Uuden Suomen sekä Keski-suomalaisen, joita seuraavaksi esittelen lyhyesti.

Helsingin Sanomat oli 1990-luvulle tultaessa Suomen suurin sanomalehti. Lehti oli suuri, poliittisesti sitoutumaton ja pyrki periaatelinjansa *mukaan tasapuoliseen, nopeaan ja luotettavaan uutisvälitykseen* valtakunnallisesti²⁸. Lehden uutisointi kattoikin selvästi suurimman osan tutkielmaan valituista lehdistä. 1990-luvun alun hävittäjähanketta lehden toimituksessa seurattiin tarkasti. Helsingin Sanomilla oli käytössään asiaan vihkiytynyt toimittaja, talous- ja ilmailualan perehtynyt Jyri Raivio. Raivio vastasi suurimmasta osasta lehden hävittäjähankkeen uutisartikkeleista. Raivion ohella useaan artikkeliin osallistui myös Matti Klemola, joka Raivion tapaan myös analysoi tavallista teräväkielisemmin hävittäjähanketta muutamaa otteeseen.

²⁷ Eskola & Suoranta 1998, muun muassa 175-183.

²⁸ Lehto 2006, 458.

Helsingin Sanomat käsitteli aihetta laajasti, niin sotilasteknisestä kuin taloudellisestakin näkökulmasta. Suuri osa tutkielmaani valikoiduista Helsingin Sanomien artikkeleista ovat raportinomaisia kirjoituksia. Spekulointeja eri hankkeen aihealueista löytyy, mutta suoria kannanottoja suhteessa hankkeesta kirjoitettujen artikkeleiden määrään hankkeeseen esiintyi kuitenkin melko vähän.

Kansan uutiset perustettiin 1957, kun kaksi Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) ja Suomen Kansan Demokraattisen Liiton (SKDL) sanomalehteä Työkansan Sanomat ja Vapaa Sana yhdistettiin yhdeksi sanomalehdeksi, Kansan Uutisiksi²⁹. Kansan Uutiset toimi poliittisen ja radikaalin vasemmiston pää-äänenkannattajana vuosikymmeniä, kunnes SKP ja SKDL lakkauttivat toimintansa ja Vasemmistoliitto perustettiin jatkamaan puolueiden perintöä. Kansan Uutiset ei kuitenkaan toiminut enää Vasemmistoliiton äänenkannattajana samalla tavalla, kuin SKP:n ja SKDL:n, jonka toimintaan lehti oli enemmän juurtunut kiinni. Kansan Uutiset määritteli itsensä riippumattomaksi vasemmistolaiseksi³⁰.

Poliittinen vasemmiston arvomaailmassa on perinteisesti uskottu taloudelliseen tasa-arvoon ja vastustettu aseellista varustautumista. 1990-luvun alussa Kansan Uutiset kiinnitti paljon huomiota Suomen talouden tilaan, mutta myös ulkomailla käynnissä oleviin konflikteihin, kuten esimerkiksi Persianlahden sotaan. Sotaan suhtauduttiin lehden piirissä osin kriittisesti, sillä länsivaltojen motivaationa nähtiin Irakin öljyvarat. Kuitenkin myös ymmärtäväisempi kanta löytyi Irakin kemiallisten aseiden luoman uhan taltuttamista vastaan.

Kuitenkaan 1990-luvulla käynnistynyt Suomen oma hävittäjähanke ei kiinnittänyt asevarusteluun kriittisesti suhtautuvan vasemmistolehden huomiota. Siinä, missä vuonna 1990 Helsingin Sanomat seurasi tarkkaan hankkeen edistymistä, Kansan Uutisissa ei kirjoitettu muutamaa artikkelia lukuun ottamatta aiheesta juuri mitään. Hävittäjähanke esiintyy eri aihetta käsittelevissä artikkeleissa

²⁹ Leppänen 2007, 14-16.

³⁰ Tommila & Salokangas 1998, 308.

sivumainintana ja vuonna 1990 aiheesta julkaistiin enemmän lukijoiden kirjoituksia lehden mielipidepalstalla kuin lehden toimituksen kirjoituksia. Vasta parlamentaarisen puolustuspoliittisen neuvottelukunnan luovuttaessa mietintönsä puolustusministeri Rehnille vuoden 1991 alusta lehti osallistui enemmän aiheen käsittelyyn. Kansan Uutiset oli pieni lehti, ja vaikka se ilmestyikin päivittäin, sen palstatila oli rajattu. Suurimman huomion sisällössä vei maan taloudellinen kehitys ja ulkomailla tapahtuvat mullistukset, kuten Neuvostoliiton hajoaminen ja Persianlahden sota, joita lehdessä taas seurattiin tarkasti.

Kokoomus ja Keskusta ovat perinteisesti maanpuolustukseen ideologisesti suopeasti suhtautuvia puolueita, joiden äänenkannattajia Uusi Suomi ja Keskisuomalainen alun perin olivat. Uusi Suomi siirtyi virallisesti sitoutumattomaksi lehdeksi vuonna 1976, mutta lehden luonne pysyi vahvan porvarillisena ja jakoi oikeistolaisen maanpuolustusmyönteisyyden. Lehden linjan mukaisesti sitä tuli toimittaa ”*Kansallisen Kokoomuspuolueen hengessä, mutta itsenäisesti*”³¹ Lehti lakkautettiin vuonna marraskuussa 1991 talousvaikeuksien takia, mutta ehti kuitenkin ottamaan osaa hävittäjähankeeseen uutisointiin useasti, vaikka ei päässyt seuraamaan sitä loppuun asti. Uusi Suomi nähtiin myös joissain piireissä tasapainottavana voimana Helsingin Sanomiin nähden ja näin ollen lehden lakkauttamisen nähtiin antavan Helsingin Sanomille entistä enemmän valtaa maan johtavana mielipidevaikuttajana³²

Keskisuomalainen lakkasi olemasta Keskustan äänenkannattaja vuonna 1986, mutta jatkoi kuitenkin keskustalaista suuntautuneisuuttaan, vaikka puoluesidonnaisuus olikin katkaistu.³³ Keskustalaisena sanomalehtenä Keskisuomalainen suhtautui myös maanpuolustusasioihin myönteisesti. Lehden toimituksen toiminta-ajatuksena mainitaankin mm. ”*pitää lähtökohtanaan Suomen kansallisen itsenäisyyden ja nykymuotoisen kansanvallan säilyttämistä sekä ihmiskeskeisyyttä, sen vaalimista ja edistämistä keskustalaisessa*

³¹ Vesikansa 1994, 14.

³² Salminen 2006, 77.

³³ Tommila & Salokangas 1998, 305.

*hengessä*³⁴ Lehden pitkäaikainen päätoimittaja ja poliittisesti vaikutusvaltainen Erkki Laatikainen, jonka aikana Keskisuomalainen kasvoi valtakunnallisesti vaikuttavaksi lehdeksi³⁵, otti itsekin suorasanaisesti osaa hävittäjähankeeseen keskusteluun.

Sosiaalidemokraattisen puolueen äänenkannattaja Demarissa seurattiin vaihtelevasti hävittäjähankeeseen etenemistä. Laman edetessä lehti oli kiinnostunut sisäpoliittisista asioista ja porvarihallituksen toimista enemmän, kuin hävittäjähankeesta. Lehdessä kuitenkin otettiin myös kantaa hankkeeseen, kun sitä suhteutettiin toistuvasti lamaan ja julkisten menojen leikkauksiin. Tutkielmaan valituista lehdistä Demari oli ainoa, jolla oli virallisesti puoluesidonnaisuutta. On kuitenkin syytä muistaa, että vaikka Keskisuomalainen, Uusi Suomi ja Kansan Uutiset olivat katkaisseet puoluesidonnaisuutensa, siirtyminen sitoutumattomaksi lehdeksi ei käy hetkessä³⁶, ja että lehdet silti edustivat vahvasti omaa poliittista kenttäänsä.

1.5 Aikaisempi tutkimus

Aiheesta on kirjoitettu kirja *Haavelasku*, jonka Mika Vuolle on koonnut evaluaatioryhmän muistiinpanojen ja haastatteluiden pohjalta. Kirjassa käydään hävittäjähanke yksityiskohtaisesti läpi alusta loppuun. Teosta lukiessa täytyy pitää mielessä, että kirjan kuvaukset tapahtumista, päätöksistä ja niiden perusteista eivät välttämättä anna täysin objektiivista kuvaa siitä, miten asiat oikeasti olivat. Evaluaatioryhmän jäsenet ja muut hankkeeseen liittyvät henkilöt tuskin arvioimaan kaikkea toimintaansa täysin puolueettomasti.

Hävittäjähankeesta on kirjoitettu myös toinen kirja, Heikki Hiilamon ja Simo Sipolan *Aavelasku*, joka on myös yksityiskohtainen, mutta hankkeeseen

³⁴ Lehto 2006, 475.

³⁵ Matikainen 2017,13.

³⁶ Tommila & Salokangas 1998, 304.

kriittisesti suhtautuva teos. Teos nojaa erilaisiin asiakirjoihin, muistioihin, haastatteluihin, kirjallisuuteen sekä uutisiin, joita yhdistelemällä kirjoittajat pyrkivät selvittämään hankkeen taustalla vaikuttaneet seikat, suhteet ja myös sen lopullisen hinnan. *Aavelaskua* on myöhemmin vielä täydennetty *Aavelasku. 1. jälkinäytös* -jatko-osalla.

Aiheen tiimoilta on myös valmistunut Jami Virran pro gradu -työ *Torjuntahävittäjähankinta turvallisuuspoliittisessa murroksessa: 1990-luvun alun Hornet-hankintaprosessiin vaikuttaneet poliittiset tekijät* vuodelta 2001. Siinä tutkimuksen painopisteenä kuitenkin on, mitkä tekijät olivat vaikuttamassa poliittiseen päätöksentekoon suoritettaessa puolustusvoimien suurinta yksittäistä asehankintaprosessia – ei lehdistön näkökulmassa aiheeseen.

2 Talous

2.1 ”Tarvitseeko Suomi todellakin 60 torjuntahävittäjää?”

Tammikuussa Keskisuomalainen uutisoi vain lyhyesti ilmavoimien suunnitelmista pyytää tarjouspyynnöt neljästä eri hävittäjämallista, joiden hankintahinta voi nousta 10 miljardiin markkaan. Hankkeen kokonaismäärä käsittäisi tulevaisuudessa 60 hävittäjää. Hävittäjien lukumäärään ei lehdessä puututtu, vaan ilmavoimien todettiin korvaavan aiemmat koneet laivue kerrallaan seuraavan kymmenen vuoden aikana.³⁷

Noin kaksi viikkoa ennen kuin Suomi lähetti tarjouspyynnöt kolmelle länsimaiselle hävittäjävalmistajalle 23.2.1990, Helsingin Sanomissa käsiteltiin alkavaa hävittäjähanketta kattavammin ja analyttisemmin, kun lehti julkaisi Matti Klemolan ja Jyri Raivion pitkän artikkelin *Hyvä hävittäjä halvalla*. Artikkelissa esiteltiin hankkeen pääkohdat ja otettiin myös kantaa muutamiin asioihin, kuten

³⁷ KSML 10.1.1990

tulevaisuudessa paljon mielipiteitä jakavaan seikkaan – hankkeen kokoon.³⁸ Helsingin Sanomat oli jo tammikuussa arvioinut, että suunnitelmana oli hankkia yhteensä 60 hävittäjää, joista länsimaisten valmistajien osuudeksi kirjoittajat arvelivat nelisenkymmentä konetta³⁹.

Kirjoittajat muistuttivat, että enempää Suomi ei saisikaan, sillä 60 hävittäjää oli Pariisin rauhansopimuksen osoittama yläraja hävittäjäkoneiden määrässä. Raivion ja Klemolan mukaan koneiden suuri kokonaismäärä oli epäilyttänyt julkisuudessa jo aiemminkin – etenkin vasemmiston piirissä. Helsingin Sanomien artikkeli summaakin tulevaisuudessa hankkeen polttavimmat puheenaiheet, joista eräs olennaisimmista on hankkeen kokoluokka ja tarpeellisuus. ”*Pitääkö Suomen hankkia uusia aseita, kun jopa supervallat ovat luopumassa omistaan?*”, artikkelissa kysyttiin.

Artikkelissaan Raivio ja Klemola nostivat esille olennaisia kysymyksiä hankkeeseen liittyen ja pyrkivät myös itse vastaamaan moniin näistä kysymyksistä. Kokoluokan, eli 60 hävittäjäkoneen tarpeellisuuteen he eivät kuitenkaan osanneet itse vastata vaan pyrkivät tuomaan esille aihetta koskenutta debattia. Kirjoittajat eivät uskoneet, että puolustusvoimain edustajat pitäisivät julkista debattia hankintojen järkevyydestä tervetulleena – päinvastoin. Tämä nähtiin lehden mukaan ”*hurskasteluna*”, sillä puolustushallinnon mukaan turvallisuuspoliittisen ilmapiirin pakottamana Suomi tarvitsee uusia torjuntahävittäjiä. Helsingin Sanomissa tarkasteltiin hanketta siis hyvin monipuolisesti sen ollessa vielä vasta aluillaan.

Maaliskuussa Keski-suomalaisessa uutisoitiin ilmavoimien jättämistä tarjouspyynnöistä kolmelle länsimaiselle hävittäjävalmistajalle. Tarjouspyynnöt koskivat vain yhtä lentuetta, eli 20 konetta. Artikkelissa kuitenkin ihmeteltiin ilmavoimien toimintaa, sillä se lehden mukaan halusi alun perinkin uusia kaikki hävittäjäänsä. Lehti kertoi koko hankkeen käsittävän noin 70 konetta ja lainasi

³⁸ HS 11.2.1990

³⁹ HS 16.1.1990

myös ilmavoimien komentajaa muistuttamalla, että ”*ketään ei ole ennalta pudotettu pois*”.⁴⁰ Tällä todennäköisesti viitattiin Uuden Suomen tammikuussa julkaisemaan artikkeliin, jossa epäiltiin neuvostoliittolaisen MiG-29:n pudonneen jo pois tarjouskilpailusta⁴¹. Keskisuomalainen ja Uusi Suomi seurasivat kyllä myös hanketta jo sen alkuaikoina, mutta vähemmän pohdiskelemaan sävyyn kuin Helsingin Sanomat.

Syksyyn 1990 mennessä Helsingin Sanomissa ei otettu juurikaan kantaa hankkeen kokoon tai hintaan. Tämä on ymmärrettävää, sillä hankkeen kannalta vuosi oli suurimmaksi osaksi konevalmistajien tarjousten odottelua sekä konevalinnan ja vastakauppojen spekulointia. Hankkeelle ei annettu varmaa hintaa, mutta kokoluokka pysyi samana. Vuoden 1990 ajan Helsingin Sanomien uutisointi keskittyikin osin vastakauppojen edistymiseen ja niiden merkitykseen Suomen pienelle ilmailuteollisuudelle.

Syksyllä Helsingin Sanomat kertoi Suomen ilmavoimien lähettämästä tarkennetusta tarjouspyynnöstä länsimaisille konevalmistajille. Tarjouspyyntö muutti aiemmin ilmoitetun 20 koneen tilausmäärän länsimaisilta valmistajilta 25 koneeksi sekä 20 koneen optioksi, eli yhteensä 45 koneeksi koko 60 koneen tilausmäärästä. Tällöin Neuvostoliitosta ostettavien koneiden määräksi jäisi 15 kappaletta. Artikkelissa muistutettiin taas 60 hävittäjän olevan Suomen ilmavoimille enimmäismäärä, joka määritellään Pariisin rauhansopimuksessa.⁴²

Samoin kuin helmikuun artikkelissaan Helsingin Sanomat ei itse ottanut kantaa hävittäjien määrään. Syyskuun artikkelissa ei esitetä kuitenkaan muidenkaan argumentteja puolesta tai vastaan, vaan mainitaan Pariisin rauhansopimuksen rajoitteet. Artikkeleissa siis painottuu oikeastaan se, kuinka monta hävittäjää Suomi voisi hankkia eikä se, kuinka monta se tarvitsee. Saman kuun aikana lehti

⁴⁰ KSML 3.3.1990

⁴¹ US 17.1.1990

⁴² HS 4.9.1990

uutisoi Suomen valtiojohton tulkitsevan Pariisin rauhansopimusta uudella tavalla ja poistavan maata koskevat aserajoitukset⁴³.

Marraskuun alussa Helsingin Sanomat luovat tilannekatsauksen hankkeen edistymisestä tarjousten takarajan umpeutuessa. Länsimaiset valmistajat tarjosivat yhteensä 45 hävittäjää huolto- ja koulutusjärjestelmät mukaan lukien. Helsingin Sanomien mukaan puolustusministeriön olisi määrä pyytää myös Neuvostoliitosta tarjous 25 hävittäjästä. Konemääränä puhuttiin siis arviolta 70:stä hävittäjästä, mutta koulutustarkoitukseen valmistettuja kaksipaikkaisia hävittäjiä ei ilmavoimissa laskettu varsinaisten torjuntahävittäjien joukkoon, joten 60:n hävittäjän raja pysyisi edelleen voimassa. Artikkelissa kuitenkin mainittiin myös yhden konetyypin mahdollisuus, mutta aiheesta ei spekuloitu sen enempää.⁴⁴ Aiemmin viitatus Pariisin rauhansopimuksen aserajoitusten poistumien ei siis johtanut Helsingin Sanomissa konemäärän kasvattamisen puoltamiseen, vaikka aiemmin sopimuksen sanelemaa konemäärään viitattiin enemmän rajoituksen, eikä tarpeellisuuden kannalta.

Uusi Suomi seurasi Helsingin Sanomien kanssa samaan aikaan hävittäjähanketta ja uskoi hävittäjiä hankittavan nykyisten tarjousten perusteella 40 länneistä ja loput 20 ”*perinteen tapaan*” Neuvostoliitosta, mutta piti mahdollisena neuvostokoneen karsiutumista.⁴⁵ Konemäärään kokonaisuudessaan lehti ei myöskään ottanut kantaa. Mielenkiinto kohdistui enemmän konetyyppien valikoimaan. Uusi Suomi oli kiinnostunut neuvostokoneen kohtalosta muita enemmän.

Joulukuussa Helsingin Sanomat uutisoi ruotsalaisten vastakauppasuunnitelmista. Artikkelin yhteydessä kerrattiin hankkeen tapahtumia, toisin sanoen länsimaisten hävittäjävalmistajien lokakuussa jättämiä tarjouksia. Toimittaja Jyri Raivio kirjoitti tarjousten koskevan ”*tässä vaiheessa*”

⁴³ HS 22.9.1990

⁴⁴ HS 1.11.1990

⁴⁵ US 1.11.1990

yhteensä 45 konetta.⁴⁶ Sanavalinnan voineekin tulkita siten, että tulevaisuudessa länsimaisten hävittäjien osuus kokonaismäärästä tulisi kasvamaan ja neuvostovalmisteisten hävittäjien näin ollen laskemaan. Helsingin Sanomissa ei ehkä myöskään pidetty MiG-29:n mahdollisuuksia suurina.

Vuodenvaihteessa 1990-1991 hankkeen edistymisessä tapahtui yksi merkittävimmistä käännteistä, kun Helsingin Sanomat, Uusi Suomi, Keski-suomalainen, Demari ja Kansan Uutiset uutisoivat parlamentaarisen puolustuspoliittisen neuvottelukunnan mietinnön luovuttamisesta tammikuun alussa puolustusministeri Elisabeth Rehnille.⁴⁷ Helsingin Sanomat ehti uutisoida mietinnön sisällöstä myös jo edellisvuoden lopulla. Merkittävää mietinnön sisällössä hävittäjähanke kannalta oli se, että neuvottelukunta suositteli ilmavoimien siirtyvän yhteen konetyyppiin aiemman perinteen vastaisesti⁴⁸.

Hankittavien koneiden kokonaismääräksi neuvottelukunta oli tarkentanut yhteensä 67 konetta. Kaikki lehdet kertoivat myös Rehnin puolustusministeriön käskeneen ilmavoimia pyytämään hävittäjävalmistajilta tarjouksen 60 hävittäjästä ja seitsemästä harjoituskoneesta, jotka hankittaisiin kerralla. Puolustusministeriö oli siis neuvottelukunnan mietintöä edellä yhden hävittäjätyypin hankinnan suhteen, mutta tämä jää kuitenkin lehdissä maininnan tasolle. Ainoastaan Uuden Suomen toimitus vaikutti yllättyneeltä raportoidessaan tilaisuudesta. Helsingin Sanomat ja Uusi Suomi olivat myös valituista lehdistä muita kiinnostuneempia neuvostokoneen kohtalosta tarjouskilpailun tarkentuneiden raamien puitteissa. Näissä lehdissä painotettiin yhteen konetyyppiin siirtymisen käytännössä rajaavan MiG-29:n ulos, kun muissa lehdissä asia jäi maininnan tasolle.

Valituista lehdistä Helsingin Sanomat, Demari ja Kansan Uutiset julkaisivat mietinnön julkistamistilaisuuden uutisoinnin yhteydessä myös mietintöön kriittisesti suhtautuvien mielipiteitä. Demari ja Kansan Uutiset liittivät artikkeleihinsa neuvottelukunnassa Vasemmistoliittoa edustaneen Jorma

⁴⁶ HS 11.12.1990

⁴⁷ HS 4.1.1991, US 4.1.1991, KSML 4.1.1991, DEM 4.1.1991, KU 4.1.1991

⁴⁸ HS 20.12.1990

Hentilän jättämän eriävän mielipiteen, jonka mukaan hankintoja olisi pitänyt supistaa. Kaikki kolme lehteä myös kertoivat uutisen yhteydessä Rauhanliikkeen järjestöjen kannanoton, joka luovutettiin puolustusministeri Rehnille, ja jonka mukaan mietinnön katsottiin tarkoittavan varustautumista kansainvälisten jännitteiden ja aseriisunnan aikana. Keskisuomalaisen ja Uuden Suomen päätös olla uutisoimatta kannanoton luovutuksesta oli myös kannanotto itsessään.

Hävittäjähankkeen loppupuolella Keskisuomalaisen päätoimittaja Erkki Laatikainen hyökkäsi vielä aseistakieltäytyjien liittoa vastaan syyttäen sitä maanpuolustustahdon heikentämisestä ja epäisänmaallisesta toiminnasta. Laatikainen myös nimeltä mainitsematta moitti Helsingin Sanomia – ”*maan suurinta sanomalehteä*” – joka antoi tälle liitolle palstatilaa. Helsingin Sanomien edesmennyt omistaja Eero Erko oli ollut Laatikaisen mielestä ”*kykevä isänmaan mies*”, joten oli käsittämätöntä, että hänen lehdessään tällaista julkaistiin.⁴⁹ Vaikutusvaltaisen päätoimittajan kirjoitus summasikin Keskisuomalaisen kannan hävittäjähankintoja kohtaan. Kauppa tulisi olemaan suuri ja kallis, mutta se tulisi myös olemaan tarpeen, sillä kyse oli Suomen itsenäisyydestä ja sen puolustamisesta.

Parlamentaarisen puolustuspoliittisen neuvottelukunnan mietinnön julkaisun jälkeen hävittäjien määrä Helsingin Sanomien uutisoinnissa vakiintui 67 hävittäjään. Kesäkuussa 1991 lehti uutisoi Sveitsin valinneen uudeksi hävittäjäksi F/A-18 Hornetin, jonka yhteydessä toimittaja Jyri Raivio laski Sveitsin koneiden kappalehinnoilla Suomen maksavan hävittäjistään 16,75 miljardia markkaa, jos maa valitsee myös Hornetin. Raivio totesi kuitenkin, että ”*kappalemäärän kasvaessa yhden koneen hinta tosin lienee vähän halvempi*”.⁵⁰ Jos siis Sveitsin ja Suomen hävittäjähankinnan hintatiedot olivat täysin verrattavissa, Helsingin Sanomissa suurempi konemäärä nähtiin jopa eduksi. Määrän vähentämistä ei kuitenkaan artikkelissa pohdittu.

⁴⁹ KSML 17.4.1992

⁵⁰ HS 28.6.1991

Aihe nousi vielä esiin myöhemmin syyskuussa, kun Helsingin Sanomat uutisoi hallituksen 9,5 miljardin markan tilausvaltuuksien esityksestä tulevaan budjettiin hävittäjien hankintaa varten. Artikkelin yhteydessä Sveitsin hanke nousi uudelleen esiin ja Raivio laski Suomen mahdollisten Hornet -hankintojen maksavan paljon enemmän kuin mitä tilausvaltuus oli. Sveitsin hintaa kuitenkin selitettiin artikkelissa pienemmällä konemäärällä ja Sveitsin ”*tietyillä erikoisvaatimuksilla*” koneilleen.⁵¹ Tässäkin tapauksessa pieni konemäärä nähtiin haitallisempänä vaihtoehtona kuin ilmavoimien jo pyytämä 67 kappaletta.

Huhtikuussa Helsingin Sanomat kertoi, että tarjouskilpailua laajennettiin ja mukaan pääsi uusi ehdokas, yhdysvaltalainen F/A-18 Hornet.⁵² Myös Uusi Suomi uutisoi Hornetin saapumisesta kilpailuun, mutta pienemmällä artikkelilla kuin Helsingin Sanomat. Taas kerran, Uusi Suomi liitti mukaan myös neuvostokoneen pysymisen tarjouskilpailussa⁵³. Heinäkuussa 1991 Helsingin Sanomat uutisoi kaikkien neljän länsimaisen konevalmistajan toimittaneen pyydetyn laajennetun tarjouspyynnön mukaisesti uuden tarjouksen Suomelle 60:sta hävittäjästä ja seitsemästä harjoitushävittäjästä⁵⁴. Tämä tarkoitti sitä, että Suomen ostaessa 60 hävittäjää lännestä, neuvostohävittäjille ei löytyisi enää sijaa ilmavoimien kalustosta. Taas kerran lehti muistutti Pariisin rauhansopimuksesta ja sen rajoituksista hävittäjien enimmäismäärän 60:een koneeseen. Hallitus oli kuitenkin jo edellisenä syksynä sanoutunut irti Pariisin rauhansopimuksen kolmannen osan aserajoituksista, joten on erikoista, että Helsingin Sanomat viittasi tähän edelleen.

Seuraavana päivän Helsingin Sanomat käsitteli lyhyesti hävittäjähankintaa pääkirjoituksessaan *Hävittäjäkaupat vaikea pala*. Kirjoituksessa esiteltiin lyhyesti hankinnan tavoitteet eli vanhojen hävittäjien korvaaminen uusilla, hankittavien koneiden määrä, 60 hävittäjää ja seitsemän koulutushävittäjää sekä hankkeen hankala ajankohta maan heikon taloustilanteen takia. ”*Vähempi ei sotilaiden mukaan riitä, koska muutoin Suomen ilmatilan koko valvontajärjestelmä*

⁵¹ HS 6.9.1991

⁵² HS 20.4.1991

⁵³ US 20.4.1991

⁵⁴ HS 16.7.1991

jouduttaisiin uusimaan”, lehti kirjoitti.⁵⁵ Kirjoitus ei suorasanaisesti kysynyt, voisiko hävittäjien määrää karsia vaan päätty toteamaan heti, että vähempi ei riitä. Rivien välistä on kuitenkin helppo nähdä, että toimituksessa tätä vaihtoehtoa kuitenkin pohdittiin. Puolustusvoimien edustajien perustelut konfliktien riskien kasvusta saavat lehden kuitenkin toimituksen hyväksynnän.

Joulukuussa 1991 Helsingin Sanomat kiinnitti huomiota hankittavien hävittäjien määrään hieman enemmän lehden Sunnuntai-liitteessä julkaistussa laajassa artikkelissa *Hävittäjät syöksyvät Suomeen*. Lehti kertoi ilmavoimien vakuuttaneen yleisen mielipiteen 60:n hävittäjän tarpeesta ja kertoi ilmavoimien komentajan myös tarkentaneen 60:n hävittäjän olevan ala- että yläraja ilmavoimille. Enempää koneita ei Nikusen mukaan saatu taloudellisista syistä johtuen ja vähempi määrä tarkoittaisi *”toimintojen lakkauttamista”*, eli Helsingin Sanomien tulkinnan mukaan yksi Suomen kolmesta hävittäjälennostosta lakkautettaisiin, sillä ilmavoimien järjestelmä on rakennettu kolmen lennoston varaan. Lehden mukaan kuitenkin ilmavoimissa *”kukaan ei ole vakavissaan pohdiskellut, voisiko järjestelmää muuttaa”*.⁵⁶

Samassa artikkelissaan Helsingin Sanomat myös siteerasi ulkomaista asiantuntijaa Toma Riesta Norjan puolustusvoimien tutkimuslaitoksesta, jonka mukaan uusia, moderneja hävittäjiä hankittaessa vähempikin määrä riittäisi, jos 60 konetta on taloudellisesti liikaa. Ries myös painotti maavoimien suurempaa merkitystä ja loppujen lopuksi todellisessa sotatilanteessa sen olevan yhdentekevää, kuinka monta hävittäjää Suomen ilmavoimilla olisi, sillä maan vihollisen ilmavoimilla olisi kuitenkin selvä ylivoima.

Tässä Helsingin Sanomat löysi mielenkiintoisen näkökulman, mitä muissa lehdissä ei esiintynyt. Lehden artikkelin painopiste oli hankkeen hinnassa ja lehti pidättäytyi ottamasta suuremmin kantaa hankkeen kokoluokkaan, mutta se nosti kuitenkin edellä mainitut ongelmakohdat selvästi esille: Voisiko nykyistä

⁵⁵ HS 17.7.1991, pk.

⁵⁶ HS 8.12.1991

ilmavalvontajärjestelmää muuttaa, jolloin hankittavien koneiden määrää voisi laskea – varsinkin, jos konemäärällä ei todellisen konfliktin tapahtuessa olisi sittenkään juuri merkitystä. Lehden näkemyksen mukaan helmikuussa hallituksen tulevan budjetin esityksessä on viimeistään keskusteltava, onko ”*Suomella varaa hävittäjäkauppoihin puolustushallinnon haluamassa laajuudessa*”⁵⁷.

Helmikuussa 1992 Helsingin Sanomat uutisoi Hornetin mahdollisuuksien parantumisesta tarjouskilvassa. Uutisen yhteyteen lehti oli haastatellut ilmavoimien komentaja Heikki Nikusta, joka myönsi, että hankinnoista karsiminen olisi mahdollista taloudellisista syistä johtuen.⁵⁸ Tällä Nikunen kuitenkin viittasi koneiden varustukseen, ei määrään. Ilmavoimissa pidettiin siis tiukasti kiinni 60:stä hävittäjästä, vaikka niiden sotilaallisen suorituskyvyn kustannuksella.

Maaliskuussa Helsingin Sanomat otti hävittäjähankeeseen kantaa pääkirjoituksessaan, missä oli jo selvästi kriittinen sävy. Pääaihe käsitteli hankintojen hintaa, mutta myös hävittäjien määrän kyseenalaistamattomuuteen puututtiin. Toimituksessa pohdittiin, että hankkeen luonne, missä ulkomaiset tarjoajat kilpailevat Suomen kaupoista, olisi aiheuttanut suomalaisille jonkinlaista vauhtisokeutta, missä koneiden tarvetta tai tarvittavaa määrää ei olla kyseenalaistettu kunnolla.⁵⁹ Lehden kanta tuli kirjoituksessa hyvin selväksi: hävittäjien määrästä tulisi tinkiä tai etsiä säästöä jollain muulla tavalla. Kyseessä oli ensimmäinen kerta, kun maan suurin päivälehti otti kriittisesti kantaa hankkeeseen pääkirjoituksessaan, eikä vain tyytynyt raportoimaan aiheesta. Hankkeen perumisen puolesta lehden toimitus ei kuitenkaan puhunut, vaan arvioimaan uudelleen hankkeen kokoluokkaa ja 60 hävittäjän painoarvoa maan puolustuspolitiikassa.

⁵⁷ HS 8.12.1991

⁵⁸ HS 19.2.1992

⁵⁹ HS 9.3.1992, pk.

Huhtikuussa Helsingin Sanomat vahvisti kantaansa pääkirjoituksessaan *Säästötoimet ja hävittäjähanke*. Lehden mukaan hanke olisi pakko todeta liian kalliiksi sen hetkisessä poikkeuksellisen huonossa taloudellisessa tilanteessa ja tehdä kompromissi hävittäjien määrästä. ”*On tultava toimeen tuntuvasti pienemmällä hävittäjämäärällä kuin aiotut 67*”, lehti teroitti kantaansa.⁶⁰ Helsingin Sanomat otti siis keväällä 1992 jo selvän kannan aiheeseen. Hävittäjien tarpeellisuuden toimitus myönsi, mutta tilauksen kokoa olisi ehdottomasti supistettava. Maan huononeva taloustilanne sosiaaliturvien leikkauksineen ja julkisten menojen kymmenien miljardien supistuksineen sai maan suurimman sanomalehden ottamaan suoraan kantaa hankkeeseen kokonaisuutena – ei vain konevalintoja sotilasteknisenä tai ulkopoliittisena seikkana. Koneet oli hankittava, mutta alkuperäiseen kokoluokkaan ei rahaa olisi enää antaa.

Viikkoa myöhemmin Helsingin Sanomat uutisoi puolustusvoimien komentajan amiraali Jan Klenbergin puheesta Paasikivi-seuran tilaisuudesta, jossa Klenberg puolusti hävittäjien hankkimista ja vastusti suorasanaisesti hankkeen hankkeen aikataulun tai hankittavien hävittäjien määrän muuttamista.⁶¹ Julkinen paine hävittäjähanketta ja sen suuruutta kohtaan alkoi kasvaa entisestään. Helsingin Sanomat oli itsekin ottanut aiemmin selväsanaisesti kantaa hankkeen kokoluokkaan, mutta pyrki pysymään uutisoinnissaan neutraalina ja ylläpiti uutisointia molempien kantojen näkökulmasta.

Helsingin Sanomat kuitenkin jatkoi selviä kannanottojaan, kun noin viikkoa myöhemmin lehti julkaisi taas pääkirjoituksen hävittäjähankkeesta, tällä kertaa perustellen turvallisuuspoliittisilla tekijöillä, kun aiemmat kirjoitukset painottuivat taloudellisiin seikkoihin. Kirjoituksessa edelleen myönnettiin, että hävittäjiä tarvittaisiin jonkin verran, mutta ”*turha on väittää, että juuri 60 olisi ehdoton vähimmäismäärä*”. Suomen naapurimailla hävittäjiä olisi selvästi enemmän, joten olisi yhdentekevää, olisiko Suomen ilmavoimilla 40 vai 60 hävittäjää.⁶²

⁶⁰ HS 8.4.1992, pk.

⁶¹ HS 15.4.1992

⁶² HS 23.4.1992, pk.

Pääkirjoitus myös syytti puolustuslaitosta siitä, että hankinnat viedään läpi ”*hinnalla millä hyvänsä*” – vaikka muun maanpuolustustason kustannuksella. Toimituksen näkemys olikin, että puolustuslaitos luotti siihen, että kriisin sattua muille puolustushaaroille löytyisi sitten kyllä varoja, mitä pidettiin hyvin arveluttavana ajatustapana. Helsingin Sanomien mielestä sotilailta oli turha odottaa valintoja turvallisuuskysymyksissä, joten vaikeat päätökset jäivät poliitikoille. Näiden ainoa valinta lehden mukaan olisi joko puolustusmenojen kokonaismäärän kasvatus tai hävittäjähankintojen määrän vähentäminen.

Oman osuutensa keskusteluun hankkeen koosta antoi eläkkeelle siirtyvä Turun sotilasläänin komentaja Veikko Vesterinen, joka piti 67 modernin hävittäjän määrää turhan suurena Suomelle ja arvioi 52:n koneen riittävän. Vesterinen oli esittänyt arvionsa TV3:n Huomenta Suomi -ohjelmassa edellisenä torstaiaamuna, josta Helsingin Sanomat uutisoi heti perjantaina näyttävällä otsikolla ”*Hävittäjiä hankitaan liian monta ja liian nopeasti*”.⁶³

Kyseessä oli eläköityvän kenraaliluutnantin mielipide, jonka mukaan maavoimien kehitys kärsii suuren hävittäjähankinnan takia. Helsingin Sanomat uutisoi aiheesta kuitenkin näkyvästi. Lehden näkemykset hankkeen kokoluokasta olivatkin samoilla linjoilla Vesterisen kanssa, joten tämä on ymmärrettävää. Vesterinen toistikin artikkelissa samaa, mitä Helsingin Sanomatkin aiemmin – todellisessa kriisitilanteessa hävittäjien määrä on merkityksetön. Helsingin Sanomat oli myös lisännyt artikkelin yhteyteen puolustusministeri Elisabeth Rehnin vastauksen Vesterisen esittämiin väitteisiin, joka lyhyesti kumosi Vesterisen arviot riittävästä konemäärästä.

Kun toukokuun alkupuolella Helsingin Sanomat kertoi laajasti ilmavoimien Hornetin valinnasta, samassa yhteydessä mainittiin viime hetken konemäärän vähennyksestä. Konemäärää supistettiin alkuperäisestä määrästä kolmella hävittäjällä, mutta siihen ei juurikaan kiinnitetty enää huomiota lehden artikkeleissa. Helsingin Sanomien toimittaja Raivio totesi kolumnissaan

⁶³ HS 24.4.1992

lopullisesta konemäärästä vain sen, että Hornet oli ilmavoimien suosikki ja että kun lopulta hävittäjien määrästä tarvitsi tinkiä vain kolme konetta, tämä vähennys sopi ilmavoimille, jos siten sai oman suosikkinsa.⁶⁴ Koneiden määrään ei siten enää Helsingin Sanomissa puututtu, sillä huomion siitä vei ilmeisesti yllättävä konevalinta.

Helsingin Sanomat selvästi ylläpiti hankkeen kokoluokkaan liittyvää keskustelua. Hankkeen koosta oli paikoin vaikea saada varmaa tietoa, joten oli ymmärrettävää, että lehti kirjoitti, tai ainakin sivusi aihetta usein. Nostamalla asian esille keskustelua saattoi ylläpitää ja tuoda hankkeeseen kohdistuvia epäkohtia julkisuuteen. Muista valikoiduista lehdistä ei juuri otettu kantaa konemäärään. Hankkeen valtava hinta tiedostettiin, mutta itse konemäärään ja sen tarpeeseen ei suhtauduttu samalla mielenkiinnolla kuin Helsingin Sanomissa. Mielenkiinto kohdistui useimmiten itse konetyyppeihin tai hankkeen rahalliseen suuruusluokkaan suhteutettuna vallitsevaan, huonoon taloustilanteeseen. Tätä käsittelen tutkielmani myöhemmässä osiossa.

2.1 ”Hävittäjien hinta vaikea määrittää”

Tammikuun alussa Keski-suomalainen uutisoi puolustusministeriön hävittäjähankintojen budjettimuutoksista. Alkuperäisen suunnitelman mukaan hankinnat pitäisi ylittää niille annetuista, parlamentaarisesti määritellyistä menorajoista, mutta nyt hanke olikin sopeutettu niille suunniteltuihin raameihin.⁶⁵ Hankkeen hinnasta artikkelissa ei kuitenkaan mainittu mitään, vaikka samaan artikkeliin oli listattu useita muita puolustusvoimien menoarvioita. Tämä kuitenkin korjaantui pian, kun lehti kertoi myöhemmin hankkeen arvon nousevan jopa 10 miljardiin markkaan⁶⁶.

⁶⁴ HS 7.5.1992

⁶⁵ KSML 5.1.1990

⁶⁶ KSML 10.1.1990

Tammikuun puolivälissä 1990 Helsingin Sanomat arvioi myös hävittäjähankkeen kokonaishinnaksi noin 10 miljardia markkaa. Hankkeen alkuvaiheessa oletettiin, että hankinnassa noudatetaan vanhaa hävittäjienhankintakaavaa, jonka mukaan osa koneista ostetaan lännestä ja osa Neuvostoliitosta. Helsingin Sanomien tammikuun artikkelissa oletettiin 60 koneesta kolmasosan ostettavan idästä.⁶⁷ Alkavassa tarjouskilpailussa vastaastovelvollisuus tulisi koskemaan vain länsimaisia hävittäjävalmistajia, sillä neuvostohävittäjien hankinta tulisi Helsingin Sanomien mukaan olemaan osa maiden välistä clearing-kauppaa. Tähän järjestelyyn uskottiin myös Keskisuomalaisessa⁶⁸. Uusi Suomi arvioi hankkeen hinnaksi 7-10 miljardia markkaa, mutta pidättäytyi ottamasta suuremmin kantaa hankkeen hintaan. Lehti kuitenkin muistutti, että, ”*että nyt etsitään konetta pienelle ja köyhälle valtiolla, Suomelle*”, joka kuitenkin puhui puolestaan.⁶⁹ Hanke myönnettiin arvoltaan valtavaksi, jopa maanpuolustusmyönteisen lehdenkin mielestä.

Demarissa käsiteltiin puolustusministeriön suunnitelmaa uusien torjuntahävittäjien rahoittamiseksi, jonka mukaan ministeriö oli aiemmin edellyttänyt puolustusmäärärahojen nostamista, mutta oli nyt muuttanut suunnitelmansa parlamentaarisen puolustustoimikunnan kehyksiin sopivaksi. Hävittäjäkaupan hintaan viitattiin kuitenkin vain ”*miljardiluokan hankintana*”. Hanke nähtiin vielä kaukana tulevaisuudessa, sillä lehti epäili siitä tehtävän päätöksen aikaisintaan vuonna 1992, ja silloinkin uusittaisiin laivue kerrallaan koko 1990-luvun aikana.⁷⁰ Tässä vaiheessa Demarissa ei juuri kiinnitetty suurempaa huomiota hävittäjähankkeeseen, eikä sitä enää käsitelty sivumainintoja lukuun ottamatta loppuvuodesta lainkaan. Helsingin Sanomat ja Keskisuomalainen kiinnittivät siis muita lehtiä aiemmin huomiota hävittäjähankintoihin.

Helmikuussa Helsingin Sanomat julkaisi laajan artikkelin hävittäjähankkeesta. Lehti esitteli Sunnuntai-liitteessään hävittäjähankkeen tilan – tarjouspyyntöjen

⁶⁷ HS 16.1.1990

⁶⁸ KSML 16.2.1990

⁶⁹ US 17.1.1990

⁷⁰ DEM 5.1.1990

lähettämisen kolmelle länsimaiselle valmistajalla kuluvan kuukauden aikana sekä tarjouksen pyytämisen myöhemmin neuvostoliittolaisesta hävittäjästä. HS:n mukaan ”*vuosisadan asekauppa*” oli nyt alkanut. Olennainen kysymys artikkelissa kuitenkin koski hankkeen rahoitusta. Hävittäjien ostaminen tulisi maksamaan arvioiden mukaan 10 miljardia markkaa, mutta ”*mistä [se] revittää?*”⁷¹ Helsingin Sanomat piti hintaa myös suorasanaisesti ”*hätkähdyttävänä*”. Ilmavoimat ja puolustusministeriö olivat artikkelin mukaan jo aloittaneet kampanjoinnin, jolla pyrittiin vakuuttamaan vaikuttajaryhmät hankkeen edullisuudesta. Tähän toimittajat suhtautuivat hieman kriittisesti, sillä sen nähtiin vain leikkaavan muilta aselajeilta.

Artikkeli esitteli myös suurpiirteisen kuvauksen modernin hävittäjän hinnasta, joka olisi noin 100-200 miljoonaa markkaa. Sen mukaan kalleimman osan koneessa muodostaisi asejärjestelmät, joka olisi noin kolmannes koneen hinnasta. Tämän jälkeen tulisi neljäsosan osuudellaan hallintajärjestelmät. Lisäksi runko mekaanisine järjestelmineen ja moottori muodostaisivat molemmat noin viidesosan kokonaishinnasta. Arviossa ei kuitenkaan ollut vielä mainintaa tulevista huolto- ja aseistuskustannuksista.

Helsingin Sanomien artikkelissa ei puututtu hävittäjäkaupan suureen hintaan suhteessa kansantalouden heikkenemiseen. Ainoastaan hankinnan suuruus suhteessa muuhun puolustusbudjettiin mainittiin, mutta sekin lyhyesti. Puolustusministeriö olisi hankkeen johtavassa asemassa ja hoitaisi neuvottelut ja päätöksenteon, kunhan eduskunta hyväksyy tarvittavat määrärahat. Tässä vaiheessa artikkelin mukaan lopullista hintaa ei kuitenkaan voitu vielä tietää, vaan puheet noin 10 miljardista markasta perustuivat yleisarvioon, joka saadaan vahvistettua vasta valmistajien tarjousten saapuessa lokakuun lopussa⁷².

Kansan Uutiset ei juurikaan ottanut virallista kantaa hävittäjähankeeseen, mutta julkaisi useita mielipidekirjoituksia aiheesta. Maaliskuussa lehden sivuilla

⁷¹ HS 11.2.1990

⁷² HS 11.2.1990

julkaistiin kuitenkin pilapiirros, missä kaksi veronmaksajaa ihmettelee oletettavasti kahden poliitikon ja korkea-arvoisen sotilaan lentokoneleikkiä hävittäjistä ja veronmaksajien 10 miljardista markasta humaltuneena.⁷³ Piirros rinnasti kalliin asevarustelun lapselliseen toimintaan ja hävittäjät päättäjien tarpeettomiksi leluiksi, jotka veronmaksajien piti kustantaa. Kuvasta oli helppo päätellä lehden näkemys hävittäjähankinnoista ja sen tarpeellisuudesta.

Keskustelua hävittäjien kalliista hinnasta käytiin sen verran, että toukokuussa 1990 Puolustusvoimien komentaja Jan Klenberg ehdotti Helsingin Sanomien mukaan yhdeksi harkittavaksi keinoksi hankittavien koneiden ostamista käytettynä.⁷⁴ Tämä ei olisi ollut uusi käytäntö, sillä Suomi oli 1970-luvulla tilannut osan ruotsalaisista vielä käytössä olevista hävittäjistä käytettynä. Kylmän sodan liennytyksen aikaan ja asevarustelun rauhoituessa Euroopassa olisikin ollut mahdollisuus löytää käytettyjä aseita ja näin saada hävittäjiä halvemmalla. Ajatus sai myös Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa selvää kannatusta⁷⁵.

Kansan Uutiset pohti artikkelissaan aihetta myös todeten, että hävittäjät eivät kuuluneet aserajoitussopimusten piiriin, joten suurta tarjontaa käytetyistä hävittäjistä ulkomailla ei olisi. Lehden mukaan myös tarjolla olevat hävittäjät olisivat Itä-Euroopan entisistä Varsovan liiton maista, jotka olisivat yhtä vanhentuneita kuin Suomen käytöstä poistuvat hävittäjät. Lehden näkemys kuitenkin oli, että tilanne Suomelle tarjoajien ympäröimänä oli otollinen paikka saada hyvä hävittäjä edullisesti, mutta myös käytettyjen koneiden mahdollisuus tuli selvittää tarkkaan.⁷⁶ Lehdessä ei siis kritisoitu hanketta, vaan kannustettiin löytämään edullisin toimintavaihtoehto.

Pääministeri Harri Holkeri kuitenkin kumosi tällaisen suunnitelman pääministerin haastattelutunnilla, josta Helsingin Sanomat uutisoi elokuussa. Holkerin mukaan Suomeen soveltuvia käytettyjä hävittäjiä ei ole Euroopan markkinoilla saatavilla,

⁷³ Pilapiirros Kansan Uutisissa 6.3.1990, ks. Liitteet.

⁷⁴ HS 22.5.1990

⁷⁵ HS 23.5.1990, pk.

⁷⁶ KU 26.5.1990

eikä käytettyjen asejärjestelmien hankkiminen tulisi halvemmaksi, vaan jopa päinvastoin.⁷⁷

Syksyyn mennessä Helsingin Sanomissa käsiteltiin hävittäjähanketta ja sen hintaa melko vähän. Tarkennetun tarjouspyynnön uutisointia lukuun ottamatta hävittäjähanke näkyi vastakauppauutisoinneissa tai talousuutisten yhteydessä sivumainintana.

Hävittäjävalmistajien tarjouksille oli jätetty määräajaksi lokakuun loppu⁷⁸ ja kuten aiemmin mainittiin, helmikuussa Helsingin Sanomissa uskottiin, että tarjousten myötä lopullinen hinta varmistuu. Lokakuussa lehti uutisoikin valmistajien tarjousten saapumisesta. Tarjousten loppuhinnat olivat kuitenkin ”*toistaiseksi salaisia*”, joten artikkelissa jouduttiin tukeutumaan edelleen aiempiin arvioihin noin 10 miljardin markan mittaluokasta ja ruotsalaislähteisiin sekä ilmailualan ammattilaislehtiin konemallien arvioiduista kappalehinnoista. Arvioiden mukaan F-16:n, Miragen ja MiG-29:n kappalehinnoilla 45 konetta maksaisi yli 4 miljardia markkaa, kun taas ruotsalaislähteiden mukaan Gripenin valinta maksaisi Suomelle 3,3 miljardia markkaa.⁷⁹

Joulukuussa 1990 parlamentaarinen puolustuspoliittinen neuvottelukunta sai valmiiksi mietintönsä ja luovutti sen vuoden 1991 alussa puolustusministeri Rehnille, joista molemmista Helsingin Sanomat uutisoi.⁸⁰ Mietintö esitteli koko puolustusvoimien budjetin seuraavalle vuosikymmenelle, joka oli 90 miljardia markkaa. Budjetti jäi huomattavasti puolustusvoimien oman toiveen, 127 miljardin, alle, mutta kansantalouden tilan huomioon ottaen toivottua pienempi puolustusbudjetti oli odotettavissa. Budjetin kokoa neuvottelukunta perustelikin huonoilla talousnäkyillä.

⁷⁷ HS 19.8.1990

⁷⁸ HS 4.9.1990

⁷⁹ HS 1.11.1990

⁸⁰ HS 20.12.1990, HS 4.1.1991

Neuvottelukunta suositteli ilmavoimien siirtyvään yhteen konetyyppiin aiemman perinteen vastaisesti ja hankittavan koneet sekä niiden huolto- ja koulutusjärjestelmät kerralla. Uudenlaista ratkaisua perusteltiin tehokkuudella, mutta ennen muuta taloudellisuudella, koska näin käyttöajan säästöt olisivat miljardiluokkaa.⁸¹ Myös Kansan Uutiset uutisoi neuvottelukunnan mietinnön luovutuksesta ja varasikin artikkelistaan suuren osan neuvottelukunnassa Vasemmistoliittoa edustavan Jorma Hentilän ajatuksille, joiden mukaan puolustushankintoja ”*olisi pitänyt supistaa tuntuvasti*”. Mittavien hankintaohjelmien myötä puolustusmäärärahoja olisi pakko nostaa tulevaisuudessa, mutta uskoi heikkojen talousnäkyvien kuitenkin supistavan hankintoja menoleikkausten myötä. Lehti kertoi myös Aseistakieltäytyjiliiton vastustavan 10-15 miljardia markan hävittäjähankeetta liian kalliina.⁸² Kansan Uutiset toi siis selvemmin esille hankkeeseen kriittisesti suhtautuvia mielipiteitä, kuin Helsingin Sanomat.

Toinen merkittävä vaihe hävittäjähankeessa koettiin keväällä, kun tarjouskilpailua laajennettaessa 60:een hävittäjään, Helsingin Sanomat uutisoi toisen yhdysvaltalaisen koneen, F/A-18 Hornetin, valinnasta mukaan tarjouskilpailuun. Kone oli muihin länsimaisiin kilpailijoihinsa verrattuna kaksimoottorinen ja melko raskas hävittäjä, joka lehden mukaan aiemmin todettu liian kalliiksi. Hornetin valmistajan, McDonnell-Douglasin edustajat olivat kuitenkin puoli vuotta aiemmin päässeet mukaan tarjouskilpailuun saavuttuaan Helsinkiin esittelemään konettaan ja vastakauppasuunnitelmiaan.⁸³

Helsingin Sanomat kertoi Hornetia myytävän nyt alennushintaan. Hinnasta ei kuitenkaan julkisuuteen kerrottu mitään, vaan artikkelia varten haastateltu ilmavoimien komentaja Heikki Nikunen ilmaisi, että Hornet ei sittenkään ole ”*eri hintakategorian kone*”, toisin kuin aiemmin luultiin. Helsingin Sanomat kuitenkin lisäsi Nikusen sitaatin perään maininnan Sveitsin ilmavoimien vertailusta, jossa Hornetin käyttökustannukset osoittautuivat yksimoottorisia hävittäjiä 15

⁸¹ HS 20.12.1990, HS 4.1.1991

⁸² KU 4.1.1991

⁸³ HS 20.4.1991

prosenttia korkeammiksi. Hävittäjäkaupan kokonaishinnan lehti totesi nousevan jo yli 10 miljardin markan.⁸⁴ Lehti tuntuikin suhtautuvan Nikusen kommenttiin Hornetin hintakategoriasta skeptisesti ja uskoi hankkeen kokonaishinnan vielä nousevan.

67 uuden hävittäjän hankkiminen vanhojen tilalle tarkoitti suurta tilausta – ei vain pelkästään Suomen – vaan jopa kansainvälisellä mittapuulla. Kansainvälisten jännitteiden lientyessä kansainväliset asemarkkinatkin hiipuivat, jolloin asevalmistajat – tässä tapauksessa hävittäjien valmistajat – etsivät aktiivisesti uusia markkinoita korvaamaan tulevaisuuden menetykset. Esimerkiksi yhdysvaltalainen General Dynamics, jonka F-16 oli myyntireferenssien perusteella tarjouskilpailun vahvin kilpailija, oli valmistanut jo tuhansia kappaleita⁸⁵ kyseistä konetyyppiä, sen suurimpana tilaajana Yhdysvaltain puolustusministeriö, mutta nyt aseita vähennettäessä tilausmäärät olivat kääntyneet selvään laskuun.

Helsingin Sanomien toimittaja Jyri Raivio pohti kolumnissaan, kuinka joitain vuosia aiemmin toteutettuna tarjouskilpailuun olisi voitu suhtautua Yhdysvalloissa välinpitämättömämmin. Vaikka hanke osui kansantaloudellisesti vaikeaan paikkaan, Suomi oli kuitenkin edullisessa asemassa ostajien markkinoiden vallitessa, ja se myös tiedostettiin Suomessa ja sen ulkopuolella. Valtavan hankkeen lykkääminen ei myöskään tekisi hintaa halvemmaksi. Raivio myös puuttuu laajaa keskustelua herättäneeseen aiheeseen, eli onko vauhdilla köyhtyvällä valtiolla varaa laittaa miljardinsa hävittäjiin. Hänen mukaansa, *”jos Suomi yleensä aikoo ylläpitää uskottavia puolustusvoimia, Suomi tarvitsee uskottavia ilmavoimia”*.⁸⁶ Helsingin Sanomissa hävittäjähankintojen tarpeellisuus siis tiedostettiin ja se myös hyväksyttiin – vaikkakaan ei ilmavoimien haluamassa kokoluokassa, kuten tutkielman edellisessä osiossa todettiin. Hanke nähtiinkin yhtä tärkeänä kuin puolustusvoimat itse.

⁸⁴ HS 20.4.1991

⁸⁵ HS 11.2.1990

⁸⁶ HS 28.5.1991

Helsingin Sanomien edustajana Raivio asettui näin puolustus- ja ilmavoimien linjan kannalle käsitellessään hanketta sotilasteknisenä faktana. Puolustuslaitoksen näkemys taas perustui lain säätämään velvollisuuteen maan ilmatilan valvonnasta, johon puolustusvoimain komentaja Klenberg myös edellisvuotena vetosi⁸⁷. Näin ollen, hankkeen hinnasta ja konetyypeistä voidaan käydä keskustelua, mutta sen perimmäistä tarkoitusta voitiin lehden mukaan pitää kiistämättömänä.

Samaan aikaan, kun Suomen hävittäjähanke eteni, Sveitsillä oli oma vastaavanlainen tarjouskilpailu käynnissä. Kyseessä oli vieläpä samat konetarjokkaat kuin Suomenkin tapauksessa – kuitenkin pois lukien neuvostoliittolainen MiG-29. Sveitsin hankkeen ajoitus ja yhtäläisyydet kiinnostivat Helsingin Sanomia, joka uutisoikin aiheesta tuoreeltaan. Kesäkuussa 1991 Sveitsi päätyi valitsemaan 34 kappaletta yhdysvaltalaisista Hornetia, mukaan lukien varaosat, teknillinen tuki ja koulutus. Mielenkiintoisin seikka tilauksessa oli 8,5 miljardin markan arvoisen kokonaishinnan perusteella laskettu kappalehinta Horneteille. Näin laskettuna Suomen 67 hävittäjää tulisi maksamaan 16,75 miljardia markkaa, eli paljon enemmän kuin aiemmin arvioitu 10 miljardia markkaa. Artikkelissa tähän ei sen enempää puututtu vaan todettiin koneen elinkaaren kokonaiskustannukset koneen yksikköhintaa merkittävämmäksi.⁸⁸

Aiemmin tarjouskilpailun aikana koneita tarjoavien valmistajien hintatiedoista oli vaiettu. Koneiden yksittäishinnat olivat olleet salaisia, joten oli jouduttu käyttämään ulkopuolisia arvioita koneiden hinnoista. Tätä Helsingin Sanomat oli sivunnut edellissyksynä, kun alan ammattilaislehtien perusteella 60 hävittäjän, kymmenen koulutushävittäjän sekä liittyvien muiden järjestelmien hinnaksi arvioitiin 10 miljardia markkaa⁸⁹. Sveitsin päätöksen julkistaminen oli siis ensimmäinen kerta, kun julkisuudessa saatiin konkreettista tietoa hävittäjien hinnoista. On erikoista, että Helsingin Sanomat tai muutkaan lehdet eivät puuttuneet tähän seikkaan sen enempää.

⁸⁷ HS 22.5.1990

⁸⁸ HS 28.6.1991

⁸⁹ HS 1.11.1990

Heinäkuussa useissa sanomalehdissä kerrottiin, kuinka *"puolustusministeriö oli tyytymätön hallituksen sille asettamiin menokehysiin"* ja aikoi tehdä oman kokonaisehdotuksensa parlamentaarisen puolustuspoliittisen neuvottelukunnan mietinnön ehdotusten mukaan. Näin kirjoittivat Demari, Kansan Uutiset, Uusi Suomi ja Keskisuomalainen⁹⁰. Lehtien artikkeleiden sisältö oli suurelta osin täysin sama teksti, hieman eri pituisiksi muokattuna. Esimerkiksi Keskisuomalaisen oli lyhentänyt artikkeliaan selvästi muihin verrattuna. Teksti oli selvästikin toimitettu lehdistölle kaikille samanlaisena tiedotteena, mahdollisesti puolustusministeriön toimesta. Huomionarvoista oli kuitenkin saman sisältöisen artikkelin otsikointi eri sanomalehdissä, jonka lehdet päättivät itse. Uusi Suomi otsikoi uutisensa: *"Hallituksen tiukkojen menokehysten pelätään hidastavan maavoimien kehittämistä. Puolustusministeriö tyytymätön määrärahoihinsa."* Uusi Suomi oikeastaan perusteli jo otsikossaan puolustusministeriön tarvetta laatia oma budjettiehdotuksensa, eikä suoraan kerro ministeriön haluavan lisää varoja. Keskisuomalainen taas kertoi, että *"Puolustusministeriö haluaa lisävaroja asehankintoihin"*, jossa on vielä melko neutraali sävy, vaikka *asehankinnat* terminä saattoi joidenkin mielestä pitää sisällään negatiivisia mielleyhtymiä. Termi "lisävaroja" oli myös vähemmän silmään iskevä kuin termi "rahaa".

Toisena ääripäänä Kansan Uutiset otsikoi artikkelinsa seuraavasti: *"Puolustusministeriö kinuaa lisää rahaa"*, joka taas kohdisti puolustusministeriöön negatiivisia mielleyhtymiä saaden ministeriön kuulostamaan hankalalta, eräänlaiselta ongelmatapaukselta, joka oli taas vaatimassa valtiolta rahaa. Aihetta ei otsikoinnissa avattu tai perusteltu, mutta lehden asenteen se tuo esiin. Demarin otsikko *"Puolustusministeriö tahtoo lisää rahaa"* ei myöskään avannut tai perustellut aihetta sen koommin, mutta ei myöskään saanut ministeriön haluja kuulostamaan positiiviselta. Laman aikana rahasta oli pulaa, eikä sitä *"kinuava"* tai *"tahtova"* taho näyttäytynyt hyvässä valossa.

Syksyllä Helsingin Sanomissa alettiin hävittäjäkauppojen uutisoinnin yhteydessä pohtia enemmän hankkeen kokonaishintaa. Hallituksen budjettineuvotteluissa hanketta varten varattiin 9,5 miljardia markkaa, joka pitäisi seuraavan vuoden

⁹⁰ DEM 2.7.1991, KU 2.7.1991, US 2.7.1991, KSML 2.7.1991

alussa hyväksyttää eduskunnassa.⁹¹ Syyskuussa Helsingin Sanomien toimittaja Jyri Raivio otti aiheeseen kantaa ja totesi 9,5 miljardin tilausvaltuuden 67 koneesta olevan riittämätön koko hankkeelle. Koneiden hinnat eivät kattaisi aseita ja muita varusteita, joita ilman hävittäjien tarkoitus olisi melko mitätön. Esimerkkinä Raivio käytti Hawk-harjoitushävittäjien hankintaa vuonna 1977, jolloin niistä maksettiin 965 miljoonaa markkaa, mutta koko hankkeen päätyttyä loppuhinta oli miltei 1,5 miljardia markkaa.⁹² Hinnan kasvun arvioiminen oli vaikeaa, mutta suurpiirteinen arvioi käsitti miljardista kahteen miljardiin markkaan⁹³. Lokakuussa Helsingin Sanomien arvio oli jo paljon pessimistisempi, ainakin 3-4 miljardia markkaa⁹⁴.

Huolto ja muut kustannukset tulisivat siis viemään koneiden elinkaaren aikana suuren osan koituvista kuluista. Itse koneet täytyi kuitenkin mahduttaa tuohon 9,5 miljardin markan tilausvaltuutukseen. Tätä Raivio piti myös hyvin epätodennäköisenä ainakin yhdysvaltalaisen Hornetin suhteen: *"Aiemmin tehtyjen kauppojen perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että helpompi on kamelin ryömiä neulansilmän läpi kuin McDonnell Douglasin toimittaa Suomeen 67 F/A-18-hävittäjää 9,5 miljardilla markalla."*⁹⁵ Aiemmin kalliina pidetyn Hornetin mukaantulo aiheutti siis kokoneessakin talous- ja ilmailutoimittajassakin vielä syksylläkin ihmetystä. Muuhun kuin ihmettelyyn ei kuitenkaan pystyttykään, sillä suora vertailu ei onnistunut konevalmistajien salatessa omien koneidensa hintatiedot.

Lokakuussa Helsingin Sanomat uutisoi Hornet-hävittäjää valmistavan McDonnell Douglasin taloudellisista vaikeuksista kahteen otteeseen. Yhtiön, joka oli Yhdysvaltain puolustusministeriön suurin sotamateriaalin toimittaja, pelättiin joutuvan lopettamaan toimintansa kokonaan.⁹⁶ Lehden mukaan yhtiö oli ollut vuosia taloudellisissa vaikeuksissa, etenkin sotilasilmailun saralla⁹⁷.

⁹¹ HS 5.9.1991

⁹² HS 6.9.1991

⁹³ HS 14.9.1991

⁹⁴ HS 29.10.1991

⁹⁵ HS 6.9.1991

⁹⁶ HS 5.10.1991

⁹⁷ HS 28.10.1991

Suomen tarjouskilpailu oli kansainvälisesti merkittävä ja asevarustelun hiipuessä hävittäjävalmistajille tärkeä mahdollisuus, mutta McDonnell Douglasille kilpailu saattoi olla jopa elämän tai kuoleman kysymys. Suomen kannalta tässä saattoi olla mahdollisuus entisestään kiristää ruuvia hintatarjousten osalta, sillä McDonnell Douglasin näkökulmasta kaupat oli tehtävä, ja sillähän oli tarjottavanaan muita ehdokkaita kalliimmaksi arvioitu kone. Täysin polkuhintoihin ei kuitenkaan olisi ollut mahdollisuutta, sillä Yhdysvalloista ulkomaille myytävien koneiden hinta ei saanut alittaa Pentagonin maksamaa hintaa⁹⁸. Toisin sanoen, tappiolla ei saanut myydä.

Uutiset McDonnell Douglasin talousvaikeuksista tarjouskilpailun aikana olivat kuitenkin mielenkiintoinen lisä, mihin ei erikoista kyllä sen enempiä Helsingin Sanomissa puututtu. Yhtiö, joka on taloudellisesti niin huonossa kunnossa, että voi joutua lopettamaan toimintansa kokonaan, ei pitäisi näyttäytyä luotettavana tavarantoimittajana. Kuitenkin Hornetiin ei suhtauduttu tästä syystä hylkivästi, toisin kuin neuvostoliittolaiseen MiG-29:ään. Neuvostoliiton vaikeudet antoivat poliitikoille syytä epäillä sen kykyä toimittaa toimivaa ja ajanmukaista huoltoa, sotilasteknisiä järjestelmiä ja varaosia, mutta sama epäily ei kuitenkaan kohdistunut yhdysvaltalaiseen valmistajaan.

Syksyllä 1991 Helsingin Sanomissa hävittäjähanke hiipui muutamiin, pääosin vastakauppautisiin. Hankkeen hinta pilkahti mainintoina artikkeleissa mukana. Edelleenkään varmaa tietoa ei ollut, joten arviot lopullisesta hinnasta vaihtelivat Helsingin Sanomissa melkoisesti. Lokakuussa 1991, kun lehden artikkelissa Gripenin historiasta ja kehityksestä, arvio Suomen hävittäjäkaupan hinnasta mainittiin toteamalla ensi vuoden budjettiin merkityn 9,5 miljardin tilausvaltuuden olevan riittämätön ja lisälaskun nousevan 3-4 miljardiin markkaan⁹⁹. Joulukuussa 1991 Helsingin Sanomien Sunnuntai-liitteen erikoisartikkelissaan lehti otti jo kantaa hankkeen hintaan selvästi. Lehden mukaan hintaa ei ole kyseenalaistettu edes laman aikana, vaikka hankkeen kokonaishintaa ei edes tiedetä. Merkittävä huomio lehdeltä myös oli se, että hävittäjähankinnalla ei ollut määriteltyä ylärajaa.

⁹⁸ HS 6.9.1991

⁹⁹ HS 29.10.1991

”Yleisesti on arvioitu, että asejärjestelmineen 60 konetta maksaa 15 miljardia, mutta kriittisimmät epäilevät, että koneiden ylläpito- ja kokonaiskustannukset nostavat kokonaissumman jopa 30 miljardiin markkaan”, artikkelissa kirjoitettiin.¹⁰⁰ Lehti ei kuitenkaan kertonut tarkemmin, keiden edellä mainitut ”yleiset arviot” olivat ja mihin ne tarkalleen perustuivat.

11. tammikuuta Helsingin Sanomat uutisoi eduskunnan äänestyksestä uusien hävittäjien hankkimiseksi. Hanke hyväksyttiin äänin 99-68 ja siihen myönnettiin 9,5 miljardia markkaa. Eduskunnan äänestyksessä ei nähty suurta murskavoittoa hävittäjien puolesta ja se myös hajotti eduskuntaryhmien rivejä. Paikalla olleista kansanedustajista hankkeen toteutumisen puolesta äänesti kaikki kokoomuslaiset, suurin osa keskustalaisista sekä kuusi kristillisen liiton edustajaa. Vasemmistoliitto ja vihreät olivat yhtenä rintamana hävittäjähanke vastaan, kun taas SDP:n eduskuntaryhmän sisällä täysin yhtenäistä linjaa oli vaikea löytää, kun yhdeksän edustajaa äänesti tyhjää.¹⁰¹

Vaikka hävittäjähanke oli usein otsikoissa, hankkeen lopullisesta hinnasta liikkui julkisuudessa vain arvioita, eikä eduskuntakaan ollut siitä täysin varma. Huomionarvoista onkin se, että Sveitsin hävittäjähanke hinta oli kuitenkin julkinen, ja noteerattiin Suomessa saakka. Eduskunta myöhemmin syyttikin hallitusta hinnalla harhaanjohtamisesta. Suomen Rauhanliitto syytti myös myöhemmin keväällä hallitusta eduskunnan harhaanjohtamisesta liian pienellä, 9,5 miljardin hinta-arviolla, kun kaksi kuukautta päätöksestä hinnan tiedettiin nousevan rajusti¹⁰². Kuten Sveitsin tapauksessakin, Suomen ilmavoimat olisi voinut julkistaa ainakin virallisen arvion hankkeen lopullisesta hinnasta. Poliitikot olisivat myös voineet julkisuudessa kovaäänisemmin vaatia hankkeen tarkempia hintatietoja, ennen kuin äänestivät epävarmoina hankkeen toteutumisesta.

Helmikuussa 1992 alkaneiden, Suomessa lennettävien koneiden testijaksojen yhteydessä Demari arvioi pelkkien koneiden maksavan 10 miljardia markkaa,

¹⁰⁰ HS 8.12.1991

¹⁰¹ HS 11.1.1992

¹⁰² HS 23.3.1992

mutta sen summan päälle tulisi vielä lisäkustannuksia esimerkiksi asejärjestelmistä ja varaosista. Lehti totesi 10 miljardin olevan suuri summa lama-ajan Suomelle. Lehden toimituksessa ei osattu arvioida summan päälle tulevaa lisälaskua, vaan todettiin, että 10 miljardia ”*tuskin on lopullinen hinta*”.¹⁰³ Tässä Demari oli esimerkiksi Helsingin Sanomia huomattavasti jäljessä hankkeen hinta-arvioissa.

Helsingin Sanomat kertoi McDonnell Douglasin tarkistaneensa Hornet-hävittäjänsä hinnan sellaiseksi, että sopii eduskunnan äänestämään hankintabudjettiin. Yksilöityä hintatietoja ilmavoimat eivät edelleenkään luovuttaneet.¹⁰⁴ Hankkeen päättämiseen oli alle kolme kuukautta, mutta julkisuuteen lopullisesta hinnasta ei eduskunnan hyväksymää tilausvaltuutusta tarkempaa tietoa saatu. Artikkelin yhteydessä siteerattu Nikunen otti kantaa Sveitsin konehankkeessa esitettyihin Hornetin hintoihin ja totesi niiden olevan vertailukelvottomia Suomen hankkeen kanssa. Olisi voinut olettaa, että Helsingin Sanomat Suomen johtavana sanomalehtenä olisi puuttunut tähän yksityiskohtaan hanakammin. Laman kiihtyessä ja julkisten menojen leikkaantuessa näin raskaan julkisen projektin kokonaishinnan salaaminen oli erikoinen menettelytapa.

Huomion vei kuitenkin itse Hornet ja sen alennettu kappalehintaa, eikä hankkeen kokonaishintaa. Helsingin Sanomien Jyri Raivio jatkoi epäilyjään Hornetin mahdollisuuksista hintakilpailussa. Raivion mukaan muutamia vuosia aiemmin kone olisi ollut ilmavoimille loistava valinta, mutta Suomen taloudellisen tilanteen nopea huonontuminen vaikutti hankkeeseen siten, Hornet olisi yksinkertaisesti liian kallis Suomen ilmavoimien käytettäväksi.¹⁰⁵

Maaliskuussa uutisoidessaan Suomessa lennettävien testilentojen etenemisestä Helsingin Sanomat käsitteli kokonaishinta-aihetta hyvin lyhyesti. Lehden mukaan

¹⁰³ DEM 5.2.1992

¹⁰⁴ HS 19.2.1992

¹⁰⁵ HS 19.2.1992

tuore arvio kokonaishinnasta olisi 13-14 miljardia markkaa.¹⁰⁶ Eduskunnan myöntämällä 9,5 miljardilla markalla saisi hankittua vain koneet, mutta asejärjestelmien ja huollon lopullinen rahoitus olisi edelleen avoinna. Vajaata viikkoa myöhemmin Erkki Pennanen Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa otti aiheeseen suuremmin kantaa – päivää ennen kuin länsimaisten hävittäjävalmistajien tuli jättää lopulliset tarjouksensa. Pääkirjoituksessaan *Hävittäjähanke politiikan outo katvealue* viralliseksi ilmoitetun 9,5 miljardin markan sijaan voisi ennemmin puhua ”ainakin 15 miljardin hankkeesta”. Myöhemmin kirjoituksessa arvio kasvoikin jopa 15-18 miljardiin markkaan. Helsingin Sanomat suhtautui hankkeen kehitykseen ja sen kasvavaan hintaan kriittisesti Pennanen kirjoituksen johdolla. Lehden näkemys oli, että hanketta ei puitu politiikan tasolla tarpeeksi, ennen kuin se hyväksyttiin ja nyt liian kallista hanketta tulisi kuitenkin supistaa.¹⁰⁷

Pääkirjoitus oli selvä kannanotto Helsingin Sanomilta hankkeen lopullisesta hinnasta ja hiljalleen kasvavista kustannuksista, jotka usein seuraavat suuria asehankintoja. Kirjoitus kyseenalaisti terävästi kansan enemmistön myönteisyyden näin kallista hanketta kohtaan ja sen, miksi hanketta kritisoitiin niin vähän, jos näin kallista laskua ei oltu halukkaita maksamaan. Kansantalouden ahdingon vauhdittamana hävittäjähankkeen kallis hinta oli pakottanut Helsingin Sanomat kyseenalaistamaan epäselvän kokonaishinnan ja nostamaan aiheen lehden pääkirjoitukseen.

Hankkeen lähestyminen loppua kohti sai muutkin lehdet pohtimaan hankkeen hintaa. Maaliskuussa Demari puuttui hankkeen kokonaishintaan artikkelissaan *Hävittäjien todellinen hinta vaikea määrittää*, jossa 9,5 miljardin ei uskottu riittävän kuin itse koneisiin. Hinta-arvio nousikin artikkelissa 13-30 miljardiin markkaan.¹⁰⁸ Myös Keskisuomalainen uutisoi hävittäjähankkeen etenemisestä maaliskuussa ja sen yhteydessä haastatteli ilmavoimien komentaja Nikusta hankkeen hinnasta. Nikusen mukaan 9,5 miljardilla markalla koneisiin sai ”*kaiken*

¹⁰⁶ HS 4.3.1992

¹⁰⁷ HS 9.3.1992, pk.

¹⁰⁸ DEM 4.3.1992

välttämättömän”, mutta asejärjestelmiin tarvittaisiin lisää rahaa. Nikunen ei kuitenkaan suostunut haastattelussa kommentoimaan siihen tarvittavaa rahamäärää – ei edes lehden kysyessä, puhutaanko miljardeista.¹⁰⁹ Nikusen väistely kyllä noteerattiin, mutta Keski-suomalainenkaan ei hinnan salailuun sen enempää puuttunut. Hinta-arvioiden ollessa noin suuret tai epämääräiset, oli mielenkiintoista, että aiheeseen ei muissa lehdissä tartuttu hanakammin.

Keväällä maan nopeasti huononeva taloudellinen tilanne alkoi näkyä selvemmin hävittäjähankeksen käsittelyssä Helsingin Sanomissa. Edellä mainittu Erkki Pennasen vetoamus hankeksen uudelleenarvioimiseksi ei jäänyt ainoaksi kannanotoksi. Helsingin Sanomat uutisoi maaliskuussa myös Suomen Rauhanliiton vaativan hankintapäätöksen uudelleenarvioimista nopeasti huonontuvan taloustilanteen takia¹¹⁰. Huhtikuussa lehti kertoi hallituksen hätäohjelmasta, joka valjasti ministeriöt valmistelemaan säästölakeja julkisten menojen vähentämiseksi. Tämä saattoi Helsingin Sanomien haastatteleman ilmavoimien komentajan Heikki Nikusen mukaan vaikuttaa hävittäjien toimitusten lykkääntymisellä vuodella. Koneet tulitaisiin maksamaan toimituksen yhteydessä, joten lykkääntyminen koskisi vain maksuaikataulua. Itse hankintapäätökseen hallituksen säästötoimet eivät siis yltäneet.¹¹¹

Nikusen haastattelun julkaisua seuraavana päivänä Helsingin Sanomat otti pääkirjoituksellaan *Säästötoimet ja hävittäjähanke* vielä selvemmän suunnan hävittäjäkaupan lopullisen summan kyseenalaistajana. Lehti selväsanaisesti asetti eduskunnan hyväksymän 9,5 miljardin markan hävittäjähankeksen kyseenalaiseksi ja viittasi siihen ainakin 15 miljardin hinnalla. Puolustusministeri Rehnin omissa 12-13 miljardin arvioissa lehden toimitus näki ”*väistelyn makua*”. Pääkirjoituksen näkemys olikin suorasanaista ja selvä: ”*Nykyisessä poikkeuksellisen vakavassa taloudellisessa ahdingossa hävittäjähanke on pakko tunnustaa liian kalliiksi.*”¹¹²

¹⁰⁹ KSML 18.3.1992

¹¹⁰ HS 23.3.1992

¹¹¹ HS 7.4.1992

¹¹² 8.4.1992, pk.

Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa myös vihjattiin poliittisen pelaamisen mahdollisuudesta hallituksen puolustaessa vahvasti hävittäjähanke. Hankkeen tilausvaltuuden äänestys meni melko helposti läpi eduskunnassa. Toimituksen epäilyn mukaan näin siksi, koska vuoden 1992 budjettiin hanke vaikutti vain 150 miljoonan – sekä seuraavan vuoden budjettiin 290 miljoonan markan verran. Hallituksen hätäleikkauksiltakin hanke pelastui puolustusministeriön leikatessa kuluja muualta ja lykkäämällä seuraavan vuoden menoerästä osaa vuodella.¹¹³

Huhtikuussa Helsingin Sanomat uutisoi eläkkeelle siirtyvän komentajan Veikko Vesterinen televisiohaastattelusta, jossa Vesterinen piti huomattavasti supistettua määrää hävittäjiä riittävänä ilmavoimille. Näin ollen, Vesterinen laski säästettävän 4,5 - 7 miljardia markkaa, jotka voisi käyttää maavoimien tarpeisiin. Hankkeen sen hetkisen hävittäjä määrän lopulliseksi hinnaksi Vesterinen arvioi 16 – 18 miljardia markkaa.¹¹⁴

Vesterisen arvio osui samoille tietämille Helsingin Sanomien aiemmin tekemän arvion kanssa¹¹⁵. Hävittäjien tarvitseman huollon, aseistuksen ja muiden kustannuksien myötä hankkeen hinta voisi näiden arvioiden mukaan miltei kaksinkertaistua eduskunnan hyväksymän tilausvaltuuteen nähden. On siis loogista, että korkea-arvoisen sotilaan poikkeuksellinen avaus sai Helsingin Sanomissa paljon näkyvyyttä.

Perjantain artikkeliin oli lisätty myös puolustusministeri Rehnin lyhyt lausunto, jonka mukaan Vesterisen laskelmat eivät pitäisi paikkaansa. Vesterinen ei Rehnin lausunnon mukaan ole ”*millään tavalla mukana kyseisen hankkeen valmisteluissa eikä näin ollen omaa tietoja hankkeen kustannuksista*”¹¹⁶. Tämän enempää Rehn ei kuitenkaan tapaukseen ottanut kantaa, eikä tarjonnut lausunnossaan omia kustannusarvioitaan.

¹¹³ HS 8.4.1992, pk.

¹¹⁴ HS 24.4.1992

¹¹⁵ HS 9.3.1992, pk., 8.12.1991

¹¹⁶ HS 24.2.1992

Kolme päivää ennen kuin puolustusministeriö julkisti tarjouskilpailun voittajan, Helsingin Sanomien Sunnuntai-liitteessä julkaistiin Matti Klemolan artikkeli otsikolla *Hävittäjäkaupan lisälasku ainakin 3-4 miljardia*, joka käsitteli hävittäjähankkeen lopullista hintaa ja siihen liittyvää poliittista ”*sivukiemuraa*”. Klemolan mukaan eduskunta äänesti sokkona hävittäjien hankinnasta, sillä puolustusministeriö ei ole artikkelin kirjoittamiseen ajankohtaan mennessä kertonut hankintojen lopullista hintaa puolustusvaliokunnalle tai muille kansanedustajille. 9,5 miljardia ei selvästikään riittäisi koko hankkeen toteuttamiseen, mutta kansanedustajat jätettiin oman onnensa nojaan yrittäessään selvittää kuinka paljon seuraavan vuoden menoerissä näkyvät tilattavat huolto- ja tukeutumisjärjestelmät sekä aseistus tulisi lopulta maksamaan.¹¹⁷

Artikkelissa palattiin myös edellisvuoden kesäkuulle, jolloin Sveitsi ilmoitti tilaavansa 34 kappaletta yhdysvaltalaisia Horneteja 8,5 miljardin markan hintaan. Samaan aikaan Suomessahan oli tarjouskilpailu 67 hävittäjästä 9,5 miljardin markan hintaan. Suomen ja Sveitsin hävittäjien hintaero johtui siitä, että Sveitsin julkistamassa hinnassa oli mukana koneiden lisäksi tilattavat huolto- ja aseistamiskulut. Maan kansanedustuslaitoksen päättäessä hankkeen toteuttamisesta sillä on kokonaiskustannukset jo siis tiedossa – toisin kuin Suomessa.

Klemolan mukaan tämä oli puolustusministeriön ovela tapa saada hanke läpi kansanedustajien keskuudessa: hyväksyttää ensin itse koneisiin tarvittavat määrärahat ja tuoda seuraavien vuosin budjetteihin mukaan tarvittavat lisärahat huollon ja aseistuksen ylläpitämiseksi. Lisärahojen hyväksyttäminen eduskunnassa ei olisi silloin ongelma, sillä päätös koneiden hankinnasta oli jo tehty, eikä aseistamattomilla – tai huoltamattomilla – hävittäjillä tekisi mitään. Monikaan kansanedustaja ei olisi valmis vastustamaan lisärahoitusta ja näin ollen tekemään kalliilla hankitut hävittäjät hyödyttömiksi. ”*Niin tyhmää vihreiden*

¹¹⁷ HS 3.5.1992

ja vasemmistoliiton kansanedustajaa tuskin on olemassakaan”, Klemola pohti artikkelissaan¹¹⁸.

Klemolan esittämät väitteet olivat melko suoria ja vakavia, minkälaisiin kannanottoihin ei Helsingin Sanomissa monestikaan lähdetty mukaan. Hankkeen eteneminen puolustusministeriön tiukoissa ohjaksissa ja eduskunnalta tärkeiden taloudellisten tietojen pimittäminen hankkeen toteutumisen kustannuksella saa tapauksen kuulostamaan jopa salaliittoteorialta, mutta miksi sitten hankkeen hinnan ympärille oli kertynyt jonkinlainen salailun ilmapiiri? Kyse ei voinut olla tiedottomuudesta, sillä kuten artikkelissakin mainittiin, Sveitsi osasi kertoa oman hankintakokonaisuutensa hinnan ennen lopullista päätöstä. On ymmärrettävää, että menettely aiheuttaa ärtymystä ja kannanottoja kansantalouden painuessa pohjaan – olihan hallitus juuri huhtikuussa pitänyt jo kriisikokouksen talouskulujen supistamiseksi ja keväällä arvioitiin vuoden 1993 valtiontalouden lainantarpeiksi ainakin 75 miljardia markkaa¹¹⁹.

Toukokuun 7. päivä Helsingin Sanomat uutisoi näyttävästi, kuinka Suomen uusi hävittäjä olisi yhdysvaltalainen F/A-18 Hornet. Helsingin Sanomat esitteli päätöstä usealla artikkelilla, joista vastasi asiaan perehtynyt toimittaja Jyri Raivio. Päätöksen myötä koneiden määrässä oli viimein päädytty supistuksiin, joiden perään Helsingin Sanomissakin kuulutettiin. Konemäärää supistettiin kolmella kappaleella, jotta kauppa mahtuisi 9,5 miljardin markan raameihin. Tuki- ja asejärjestelmien hinnaksi Raivion mukaan arvioitiin 3,5 miljardia, joten hävittäjähankinnan kokonaishinnaksi tulisi 13 miljardia markkaa.¹²⁰ Samaan arvioon päätyi myös Demari¹²¹. Aiemmin esitetyt arviot olivat siis tämän mukaan hieman pessimistisiä.

Hornetin valinta yllätti monet, myös ilmailualan perehtyneen Raivion. Konettahan oli pidetty lähtökohtaisesti liian kalliina ja se oli hylätty koko

¹¹⁸ HS 3.5.1992

¹¹⁹ Hiilamo & Sipola 1994, 56.

¹²⁰ HS 7.5.1992

¹²¹ DEM 8.5.1992

tarjouskilpailusta alun perinkin. Kilpailuun mukaan päästyään sitä pidettiin ns. sähköjäniksenä, joka pakottaisi todennäköisemmin varteenotettavat kilpailijat parantamaan tarjouksiaan niin hinnan kuin myytävän tavaransakin suhteen. Hornetin valintaa perusteltiin hyvällä suorituskyvyllä suhteessa kustannuksiin. Erityisesti aiemmin oletettujen huoltokustannuksien ilmoitettiin olevan yllättävän edulliset – tarjottavista koneista toiseksi edullisemmat. Tämä hämmästytti ilmailualan asiantuntijat, sillä suuri kaksimoottorinen kone tiedettiin kalliiksi käyttää.

Päivää myöhemmin Raivio esitti tästä myös omat laskelmansa Helsingin Sanomissa laskien suurpiirteisesti 64 täysin varustellun Hornetin huollon ja käytön maksavan 48 miljardia markkaa koko 30 vuotisen käyttöikänsä aikana.¹²²

Tätä kaava noudattaen voisi pohtia, mitä loppujen lopuksi tarkoitetaan hävittäjähankinnan kokonaishinnalla. Hävittäjien hinnoista ei julkisuuteen saatu tietoa, ainoastaan eduskunnassa käsitelty tilausvaltuus ja lukuisat arviot lisärahoituksesta olivat julkisessa käsittelyssä. Käyttökustannuksista ei sen paremmin liikkunut kuin arvioita, joiden mukaan iso ja kaksimoottorinen kone on kallis Suomen tarpeisiin. Sveitsin oman hävittäjähankkeen aikana tehdyt havainnot osoittivat Hornetin käyttökustannukset 15 prosenttia muita ehdokkaita korkeammiksi¹²³. Itse käyttökustannukset – polttoaine, huolto- ja tukijärjestelmät sekä aseistus – ovat niitä juoksevia kuluja, joista kertyy itse lopulliseen hankintahintaan verrattuna moninkertainen summa. Tähän johtopäätökseen Raiviokin päätyi aiemmin Helsingin Sanomissa Sveitsin hävittäjävalinnan uutisoinnin yhteydessä¹²⁴. Tosin, tuolloin puhuttiin vielä hävittäjien 20 vuoden käyttöiästä 30 vuoden sijaan, joten kulujen jakaminen useammalle vuodelle on voinut sittemmin loiventaa Hornetin käyttökulujen suuruutta paperilla.

Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa *Suuren tyylin hävittäjäratkaisu* esitettiin epäilyksiä siitä, että ilmoitettuun 13 miljardiin markkaan lukeutuisi kaikki kulut.

¹²² HS 8.5.1992

¹²³ HS 20.4.1991

¹²⁴ HS 28.6.1991

Kirjoituksessa myös ihmeteltiin hallituksen tarvetta kiirehtiä hankkeen lukkoon lyömisen kanssa, kun esimerkiksi sosiaaliturvan supistuksista käytiin keskustelua kuukausia.¹²⁵ Ihmettely kuvasi hyvin hankkeen aikana vallinnutta mielikuvaa puolustusmenojen ja kansalaisten perusturvan asettamista vastakkain.

2.3 ”Hävittäjilläkö lamantorjuntaan?”

1990-luvun lama näkyi myös hävittäjähankkeen uutisoinnissa. Hävittäjähankkeen edetessä kohti loppuaan koko maata ravisteleva lama syveni samaan tahtiin ja hankkeeseen arvioidut ja myöhemmin varatut 9,5 miljardia markkaa alkoi kuulostaa hankkeen edetessä koko ajan suuremmalta summalta. Etenkin, kun hankkeen lopullisesta hinnasta liikkui vain suurpiirteisiä arvioita lehdistön keskuudessa.

Hankkeen osuminen taloudellisesti epäotolliseen aikaan tiedostettiin sanomalehdissä usein hankkeen aikana, esimerkiksi Helsingin Sanomissa, Kansan Uutisissa ja Demarissa, jossa jälkimmäisessä laman ja hävittäjähankkeen suhdetta puitiin selvimmin.

Helsingin Sanomat uutisoi kesällä 1991, kuinka keväällä pyydetyn laajennetun tarjouspyynnön mukaisesti kaikki neljä länsimaista konevalmistajaa toimittivat heinäkuussa 1991 laajennetun tarjouksen Suomelle 60:sta hävittäjästä ja seitsemästä harjoitushävittäjästä. Artikkeleihin oli jälleen haastateltu ilmavoimien komentajaa Heikki Nikusta, jonka mukaan hinta ei yksin ratkaisisi konetyypin valintaa, vaan siihen vaikuttaisi moni sotilastekninen seikka, kuten asejärjestelmät, ominaisuudet ja koulutus. Nikunen myös uskoi hankkeen strategiseen merkitykseen, ja että maan taloudellinen tilanne ei vaikuta

¹²⁵ HS 8.4.1992, pk.

hävittäjäkauppojen toteutumiseen, Helsingin Sanomien jälleen arvioidessa kokonaiskustannusten nousevan yli 10 miljardin markan.¹²⁶

Tähän Nikusen lausuntoon Helsingin Sanomat puuttui seuraavana päivänä pääkirjoituksessaan *Hävittäjäkaupat vaikea pala*, jossa epäiltiin eduskunnan hyväksyvän kallista hanketta suoralta kädeltä. Pitkälläkin aikavälillä 10 miljardia markkaa on valtava summa käyttää hävittäjiin. Lehden mukaan olikin mielenkiintoista seurata, miten eduskunta tulisi hankkeen perustelemaan nykyisessä taloudellisessa tilanteessa.¹²⁷ Laman aikaan hinta oli se, joka kansaa ja poliitikkoja kiinnosti hankkeessa eniten. Maassa työttömyys oli kasvanut jyrkästi. Esko Ahon johtama tuore porvarihallitus oli ottanut keväällä ohjelmakseen laman piinaaman kansantalouden parantamisen, joka piti sisällään myös laajaa julkisten menojen leikkaamista. Oli myös odotettavaa, että puolustusvoimat joutuisi karsimaan hankkeen laajuudesta taloudellisten tosiasioiden edessä, kuten Helsingin Sanomien pääkirjoitus aavisteli.

Kansan Uutiset oli Helsingin Sanomien kanssa heinäkuussa 1991 samoilla linjoilla. ”*Työttömyysturvasta, sairas- ja äitiyspäivärahoista näyttää olevan helpompi tinkiä kuin puolustusvoimien hankinnoista*”, lehti kummasteli¹²⁸. Laman aikana hävittäjähanketta oli vasemmiston piirissä vaikea ymmärtää, kun hallitus joutui leikkaamaan suoraan kansalaisiin kohdistuvia menoja jatkuvasti.

Heinäkuussa Demari nosti hävittäjähankinnat esiin poliitikkojen näkökulmasta, kun lehti teetti pikakyselyn hankkeesta kansanedustajilla¹²⁹. Kyselyyn oli valikoitunut useita sosiaalidemokraatteja ja vasemmistoliittolaisia, jotka joko vastustivat tai suhtautuivat varauksella hankkeeseen, nyt kun lama vaikutti samaan aikaan muihin julkisiin menoihin. Lehden suorittaman pikahaastattelun motiivi kävi artikkelista melko selväksi, kun muutama muu, mm. kokoomuksen ja

¹²⁶ HS 16.7.1991

¹²⁷ HS 17.7.1991, pk.

¹²⁸ KU 26.7.1991

¹²⁹ DEM 22.7.1991

SMP:n edustajat olivat valikoituneet haastatteluun hanketta puolustavina edustajina.

Demarissa julkaistussa kolumnissa ”*Hävittäjilläkö lamantorjuntaan*” ihmeteltiin hävittäjien säästymistä lama-ajan leikkauksilta. Hallituksen säästöohjelma ei ylettynyt uusiin hävittäjiin, joita talousvaikeuksista huolimatta piti hankkia, vaikka maa ”*horjuu talouslaman keskellä*”. Hävittäjien tuomaan turvaan – tai turvallisuuden tunteeseen – lehdessä suhtauduttiin penseästi. Puolustuslaitoksen hankinnat nähtiinkin kirjoituksessa toistuvana ja turhana taakkana, jolle ei ilmeisesti voinut mitään. ”*Isot pojat (ja tytötkin, näköjään) ovat aina lelunsa hankkineet*”.¹³⁰ Taas kerran, hävittäjät – sekä niiden hankkijat – rinnastettiin leluihin ja lapselliseen toimintaan, jonka rahoitus olisi pois tärkeämmistä asioista.

Marraskuussa 1991 Kansan Uutiset julkaisi laajan artikkelin, jossa se esitteli Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan (MTS) tutkimuksen, jonka suunnittelukunta oli teettänyt Taloustutkimuksella. Sen mukaan miltei 40 prosenttia kansalaisista olisi valmis leikkaamaan puolustusmäärärahoja. Saman verran suomalaista olisi valmiita myös perumaan hävittäjähankinnat. Kansan Uutiset myös nosti esiin, miksi hankkeen lykkäämisen mahdollisuudesta huonon taloustilanteen vuoksi ei olla puhuttu tarpeeksi. ”*Taloudellinen tilanne ei ole otollinen hävittäjähankinnoille*”, lehti totesi suorasanaisesti.¹³¹ Kansan Uutisissa hävittäjien hankinta ei siis noussut laman aikaan prioriteetiksi ja sen päätös julkaista koko sivun kokoinen artikkeli tutkimuksen tuloksista antoi selvän viitteen siitä, miten hankkeeseen – ja sen tarkoitukseen – suhtauduttiin.

Marraskuussa myös Demari käsitteli aihetta pääkirjoituksellaan *Hävittäjät jäihin*. Lehti kummasteli, miksi hävittäjähankkeen vetäjät eivät olleet tiedostaneet talouden muutoksia sen jälkeen, kun hanke käynnistettiin vuosia sitten. Lehden mukaan hallituksen tulisi pysäyttää hävittäjähankintojen eteneminen ja lykätä

¹³⁰ DEM 22.7.1991

¹³¹ KU 29.11.1991

”kymmenien miljardien asehankinnat tuonemmaks”.¹³² Vasemmistolehtien keskuudessa hävittäjäkaupan lykkääminen laman aikana sai siis kannatusta.

Maaliskuussa Demarissa rinnastettiin kalliit hävittäjähankinnat ja ansioturvaan kohdistuvat menoleikkaukset uutisoidessaan hallituksen puolustavan eduskunnan kyselytunnilla hävittäjähanketta ja pitävän kiinni hankkeen aikataulusta ja koosta lamasta huolimatta. Samaan artikkeliin mahtui hallituksen aikeet ansiosidonnaisen sosiaaliturvan uudistamiseksi osana säästötoimia.¹³³ Lehti ei siis suoraan ottanut kantaa menoleikkurin osuessa vain sosiaaliturvaan eikä puolustushankintoihin, mutta rinnasti ne tarkoituksella samaan artikkeliin.

Huhtikuun puolessavälissä 1992 Helsingin Sanomat kirjoitti komentaja Klenbergin puheesta Paasikivi-seuran tilaisuudessa. *”Lama ei saa voittaa turvallisuutta”*, Klenberg sanoi lehden mukaan puheessaan ja totesi, että ilmatilan hallinnasta rauhan ja kriisin aikana olisi mahdotonta säästää.¹³⁴ Demarin pääkirjoituksessa Klenbergin puheeseen puututtiin ja se oli lehden mukaan *”syytä asettaa kyseenalaiseksi niin tilannearvionsa synkkyyden kuin lama-ajan taloudenpidon vaatimustenkin näkökulmasta”*¹³⁵. Artikkelissa tunnustettiin hävittäjähankkeen tuomat vastakauppahyödyt sekä alueellisen koskemattomuuden suojelemisen, mikä ilman hävittäjiä tuskin onnistuisi. Hankkeen kiireellisyyttä se ei kuitenkaan lehden mukaan selittänyt. Hallituksen toimet nähtiin hyvinvointiyhteiskuntaa purkavina ja niiden todettiin myös lietsovan vastakkainasettelua, jossa kansalaisten peruspalvelut ja hävittäjähanke asetettiin keskenään vertailuun. Hävittäjähankkeeseen varatut rahat nähtiin lehden piirissä otettavan pois kansalaisten toimeentulosta ja hankkeen hinta rinnastettiin valtion julkisen talouden säästötoimiin. Lehden mukaan hanke oli *”isompi asia kuin hallituksen kuulu kriisipaketti kaikkine kataluuksineen”*. Demari tarkasteli siis hävittäjähanketta kansantalouden kannalta ja piti taloudellisista syistä hankkeen lykkäystä täysin perusteltuna.

¹³² DEM 8.11.1991, pk.

¹³³ DEM 20.3.1992

¹³⁴ HS 15.4.1992

¹³⁵ DEM 21.4.1992, pk.

Edellä mainittuun Klenbergin lausuntoon puututtiin myös Keskisuomalaisessa. Lehden päätoimittaja Erkki Laatikainen kirjoitti laajan, hävittäjähanketta puolustavan artikkelin, missä lamaa ei juuri nähty hanketta estävänä tekijänä, vaan sivumainintana epäedullisesta ajasta, jossa puolustusvoimain komentaja joutui hävittäjähanketta perustelemaan. Lehden mukaan *"Klenbergin linjaus on perusteltu"*, Laatikainen totesi suorasanaisesti.¹³⁶ Samassa kuussa Keskisuomalaisessa julkaistiin myös koko sivun kokoinen artikkeli *"Torjuntahävittäjille ei ole vaihtoehtoa"*, missä lamaa ei edes mainittu. Ainoastaan vastakauppojen yhteydessä viitattiin *"nykyiseen taloustilanteeseemme"*¹³⁷. Keskisuomalaisen näkemyksen mukaan lama sai siis väistyä turvallisuuspoliittisen ajattelun tieltä.

Toukokuussa, kun päätös konetyypin valinnasta oli tehty, Demari hyökkäsi pääkirjoituksellaan hävittäjähanketta vastaan. Lehden mukaan päätös oli ollut *"rohkea, mutta väärä laman oloissa"*. Demari näki maan puolustuskyvyn käsittävän muutakin, kuin asevarustelua, esimerkiksi kasvavan taloudellisen eriarvoisuuden, jonka Ahon hallituksen nähtiin ohittavan priorisoimalla kallista hävittäjähankintaa.¹³⁸ Näin ollen, lehdessä uskottiin, että hankkeeseen käytetyt varat olisi pitänyt käyttää ajankohtaisempiin uhkakuviin, kuten laman torjuntaan, kuin torjuntahävittäjiin.

Keskisuomalaisessa julkaistiin Raimo Väyrysen kolumni, jossa kyseenalaistettiin hankkeen kiireellisyys, mutta hankittavien hävittäjien nähtiin kuitenkin vaikuttavan laman kiusaaman maan kansalaisiin positiivisesti. Hävittäjillä voisi kamppailla lamasta aiheutuvaa turvattomuutta ja turhautumista vastaan, kun kansalaiset ovat menettäneet uskonsa miltei kaikkiin poliitikkoihin. *"Sotilaallisen voiman hankinnalla voidaan parantaa kansan ryhtiä ja vahvistaa sen uskoa tulevaisuuteen"*, kolumnissa kirjoitettiin.¹³⁹ Keskisuomalaisen ja Kansan Utisten

¹³⁶ KSML 17.4.1992

¹³⁷ 27.4.1992

¹³⁸ DEM 8.5.1992, pk.

¹³⁹ KSML 12.5.1992

näkemykset hävittäjähankeesta olivat näin ollen toisiinsa nähden kuin yö ja päivä.

Laman liittäminen laajemmin kirjoitettuihin artikkeleihin keskittyi Demarin ja Kansan Uutisten julkaisemiin sisältöihin. Keskisuomalaisessa ja Helsingin Sanomissa aihetta pääasiassa sivuttiin, jälkimmäisessä pieninä mainintoina osana muita hävittäjähankeeseen liittyviä artikkeleita. Uudessa Suomessa lamaa ei oikeastaan käsitelty osana hävittäjähankintoja. Tämä selittynee oikeiston ja keskustan perinteisellä maanpuolustusmyönteisellä linjalla. Aiheesta ei usein kirjoitettu artikkeleita, vaan keskustelu hankkeesta painottui mielipidepalstoihin. Eri lehtien näkökannat kuitenkin tulivat esiin selvästi artikkeleista.

3 Ulko- ja turvallisuuspolitiikka

3.1 Neuvostoliitto – ”riitaisa kuolinpesä”

Vuonna 1990 julkisena oletuksena pidettiin, että hävittäjiä ostetaan sekä lännestä että myös Neuvostoliitosta. Helsingin Sanomat esitteli hävittäjähanketta tammikuussa 1990 ja arvioi, että 60:sta hävittäjästä ”nelisenkymmentä hankittaneen lännestä, loput Neuvostoliitosta”.¹⁴⁰ Lehden toimituksessa ei siis oltu täysin varmoja tulevasta menettelytavasta, vaan tekstistä kuului läpi oletus vanhasta totutusta menettelytavasta. Aseostoissa oli idän ja lännen välissä tasapainottelun perinne, jota todennäköisesti tultaisiin soveltamaan nytkin. Samaan aikaan Euroopassa turvallisuuspoliittinen tilanne oli alkanut muuttua, joten mahdollisuus toisenlaiseenkin menettelyyn oli ehkä olemassa. Oli kuitenkin liian aikaista Helsingin Sanomien spekuloida tällä.

¹⁴⁰ HS 16.1.1990

Samaan aikaan Uusi Suomi kuitenkin epäili, että ”*Punakone ei osallistu kilpailuun*”, sillä tarjouspyynnöt lähtisivät vain länsimaisille konevalmistajille. Neuvostokoneiden uusiminen tulisi eteen vasta 1990-luvun loppupuolella – ”*jos silloinkaan*”.¹⁴¹ Uuden Suomen otsikointi ei jättänyt arvailun varaa lehden toimituksen suhtautumisesta neuvostoliittolaiseen hävittäjään. Helsingin Sanomissa myös mainittiin helmikuussa tarjouspyynnön lähtevän Neuvostoliittoon ”*myöhemmin*”¹⁴².

Edellä mainitun menettelyn puolesta puhui maaliskuussa Helsingin Sanomien uutinen, jossa kerrottiin keskustan puoluesihteerin Seppo Kääriäisen haluavan jopa kiirehtiä Neuvostoliittoon suuntautuvia hävittäjähankintoja kokoamalla ”*turvallisuuspoliittisen paketin*”, jonka mukaan Neuvostoliitto voisi maksaa kaupan hankkimalla tuotantotekniikkaa Suomesta. Lehden mukaan neuvostohävittäjät eivät kuitenkaan olleet kiireellisimpiä uusittavista koneista, eikä tarjouspyyntöjäkään ollut vielä lähetetty Neuvostoliittoon.¹⁴³

Itä-Euroopan kommunistihallitusten kaatuminen, Neuvostoliiton sisäiset ongelmat sekä sotilaallisen jännitteen hiipuminen Euroopassa vähensivät riskiä suurmittaisen hyökkäyksen kohdistumisesta myös Suomeen. Keväällä Kansan Uutiset kertoi presidentti Koiviston uskovan Euroopan aseriisunnan vaikuttavan Suomenkin hävittäjähankkeeseen.¹⁴⁴ Kansainvälisen ilmapiirin muutos saattaisi siis luoda Suomellekin paineita karsia sotilasmenojaan. Vaikka Koiviston hävittäjiin liittyvät kommentit muodostivat pienen osan koko uutisesta, hävittäjäkysymyksestä oli Kansan Uutisiin tehty etusivun otsikko.

Elokuussa Kansan Uutiset julkaisi suuren artikkelin Neuvostoliiton mahdollisesta merivoimien kasvattamisesta Itämerellä. Suomen ja Ruotsin pysyminen puolueettomana loisi lehden mukaan Neuvostoliitolle erittäin tärkeän suoja-alueen lännestä suuntautuvaa hyökkäystä vastaan.¹⁴⁵ Suomen

¹⁴¹ US 17.1.1990

¹⁴² HS 11.2.1990

¹⁴³ HS 18.3.1990

¹⁴⁴ KU 11.4.1990

¹⁴⁵ KU 18.8.1990

hävittäjähankeeseen edistyminen ymmärrettävästi huolestutti Moskovaa. Vaikka vuonna 1990 Helsingin Sanomia lukuun ottamatta tutkimusta varten valituissa lehdissä ei juurikaan hävittäjähanketta seurattu, Kansan Uutisissa kuitenkin kiinnitettiin huomiota ulko- ja turvallisuuspoliittisiin seikkoihin, kuten Neuvostoliiton turvallisuuspolitiikan strategian kehittämiseen.

Marraskuussa 1990 Helsingin Sanomat kertoi puolustusvoimien komentajan Jan Klenberg puheesta Maanpuolustuskorkeakouluyhdistyksen tilaisuudessa, missä tämä perusteli hävittäjähankintojen tärkeyttä juuri turvallisuusympäristön muutoksilla. Sen, mitä moni olisi nähnyt sotilaallisten jännitteiden liennytyksenä, Klenberg näki uhkakuvien kasvuna Suomen lähialueella: Itämeren – varsinkin Ahvenanmaan – strategisen merkityksen kasvuna. Baltian itsenäistymispyrkimysten kehittyminen sanelisi tämän merkityksen lähitulevaisuudessa, samoin Euroopasta vetäytyvien neuvostojoukkojen sijoitus Suomen lähialueille.¹⁴⁶

Marraskuun aikana Helsingin Sanomissa julkaistiin pitkä artikkeli, jossa tutkija Tomas Riesin mukaan varteenotettava uhkakuva strategisten painopisteiden muuttumisen lisäksi mahdollisena uhkana nähtiin Neuvostoliiton sisäiset valtataistelut, jotka voisivat johtaa aseellisiin konflikteihin. Venäjän tulevaisuus oli epävarma, eikä kukaan osannut ennustaa maan strategisia tavoitteita – tai sen johtohenkilöstöä – 5-10 vuoden päästä. Näin ollen, Suomen tulisi pitää maanpuolustuksensa taso korkealla tulevaisuutta ajatellen.¹⁴⁷ Neuvostoliiton muutokset ymmärrettävästi kiinnostivat suomalaisia ja näin ollen myös Helsingin Sanomat uutisoi aiheesta. Riesin lausunnot saivatkin näkyvyyttä lehdessä.

Hävittäjäkaupassa eräs olennainen asia oli, että hävittäjien toimittajatahon tuli olla luotettava ja valmis pitkään jaksoon toimituksen, huollon ja yhteistyön saralla. Neuvostoliitossa meneillään olevat poliittiset mullistukset tekivät valtion lähitulevaisuudenkin epäselväksi, eikä antanut valtiosta luotettavan tavarantoimittajan kuvaa.¹⁴⁸ Näin asiasta ei kuitenkaan julkisuudessa puhuttu,

¹⁴⁶ HS 6.11.1990

¹⁴⁷ HS 18.11.1990

¹⁴⁸ Rehn 1998, 51-52.

vaan aiheessa vedottiin sotilasteknisiin seikkoihin, kuten Suomelle sopimattomiin konetyyppeihin. Marraskuun alussa 1990 Helsingin Sanomat uutisoi hävittäjävalmistajien tarjousten saapumisesta, minkä yhteydessä lehti mainitsi puolustusministeriön aikovan vielä myöhemmin pyytää tarjouksen 25 MiG-29:stä¹⁴⁹. Uusi Suomi uutisoi myös tarjousten saapumisesta, mutta keskittyi selvästi neuvostokoneen asemaan tarjouskilpailussa, otsikoiden artikkelinsa ”*Neuvostohävittäjätkin yhä harkinnassa*”. Artikkelissa pidettiin todennäköisenä neuvostohävittäjän poisputoamista, etenkin jos clearing-kaupankäynnistä Suomen ja Neuvostoliiton välillä luovuttaisiin.¹⁵⁰

Joulukuussa Helsingin Sanomien uutisoidessa neuvottelukunnan mietinnön valmistumisesta lehti kuitenkin kertoi ilmavoimien ja puolustusministeriön halusta jättää neuvostohävittäjä kokonaan kilpailun ulkopuolelle.¹⁵¹ Tammikuussa puolustusministeri Rehn vielä muistutti MiG-29:n olevan edelleen mukana ilmavoimien toiseksi koneeksi¹⁵², vaikka samassa artikkelissa Helsingin Sanomat epäili MiG-29:n putoavan pois tarjouskilpailusta. Tähän näkemykseen yhtyivät myös Demari, Keskisuomalainen, Uusi Suomi ja Kansan Uutiset, joiden mukaan MiG-29 oli putoamassa pois kilpailusta, jos Suomi hankkisi kaikki koneet samasta maasta¹⁵³. Lehdet perustelivat tätä sillä, että neuvostohävittäjä oli kaksimoottorisena liian raskas Suomen ilmavoimille.

Neuvostokoneen taloudellinen etulyöntiasema, joka perustui sen toteuttamiseen osana perinteistä idänkauppaa, heikkeni huomattavasti tarjouskilvassa. Tätä ennusti Helsingin Sanomien pääkirjoitus *Konsensus puolustuspolitiikasta*, jonka mukaan viranomaiset eivät tätä kuitenkaan halunneet vielä ääneen sanoa. Pääkirjoituksessaan lehti totesi, että MiG-29:n asema kilpailussa perustui ”*kauppapoliittisiin näkökohtiin*”, jotka eivät enää muuttuneessa maailmantilanteessa päteneet.¹⁵⁴ MiG-29:n nähtiin siis olevan jo käytännössä ulkona pelistä. Myös Keskisuomalaisessa uskottiin clearing-kaupan päättymisen

¹⁴⁹ HS 1.11.1990

¹⁵⁰ US 1.11.1990

¹⁵¹ HS 20.12.1990

¹⁵² HS 4.1.1991

¹⁵³ DEM 4.1.1991, KU 4.1.1991, KSML 4.1.1991, US 4.1.1991

¹⁵⁴ HS 4.1.1991, pk.

puuttavan neuvostohävittäjän pois hävittäjähankeesta¹⁵⁵. Vaikka Helsingin Sanomat siteerasi Rehniä ja hänen vakuuttelujaan neuvostokoneen mahdollisuuksista, tästä Helsingin Sanomat ja muutkin lehdet olivat kuitenkin yhtä mieltä. MiG-29:n mahdollisuudet olivat lähinnä teoreettiset.

Neuvostoliiton asemasta tarjouskilpailussa saatiin Helsingin Sanomissa siis hieman ristiriitaista tietoa, mutta toimituksen näkökanta oli kuitenkin pääkirjoituksen myötä selvillä. MiG-29 oli paperilla katsottuna tarjouskilpailussa mukana, mutta käytännössä koneen valituksi tuleminen oli erittäin epätodennäköistä. Kuitenkin MiG-29 oli vielä toukokuussa 1991 Helsingin Sanomienkin uutisoinnissa ainakin mainintana mukana yhtenä konevaihtoehtona¹⁵⁶. Jo kolme päivää myöhemmin Helsingin Sanomien Jyri Raivio arvioi kuitenkin Neuvostoliiton ajan Suomen ilmavoimien konehankkijana olevan ”*auttamatta ohi*”¹⁵⁷.

Samaan arvioon päätyi Uusi Suomikin muutamaa kuukautta myöhemmin, kun lehti uutisoi Hornetin olevan vahvin ehdokas uudeksi hävittäjäksi. Lehti uskoi sekä neuvostoliittolaisen että ruotsalaisen olevan jo ulkona kilpailusta ja totesi suorasanaisesti MiG-29:n olleen mukana ainoastaan poliittisista syistä, jotta ”*tietyissä poliittisissa piireissä*” neuvostokoneen tiputtamista ei tulkittaisi sen syrjinnäksi.¹⁵⁸ Uusi Suomi siis uskoi, mahdollisesti Neuvostoliitossa MiG-29:n pois jääminen nähtäisiin huonossa valossa ja siitä voisi tulla poliittinen kiistakapula maiden välillä. Lehti saattoi myös vihjata sisäpoliittisiin ”piireihin”, kuten poliittiseen vasemmistoon, jonka keskuudessa suosittaisiin edelleen idänkauppaa. Tällaista ehdotusta ei kuitenkaan esimerkiksi Kansan Uutisten artikkeleista noussut esiin.

Bilateraalisen kaupankäyntimahdollisuuksien kariuduttua vuoden vaihteessa 1990-1991¹⁵⁹ neuvostoliittolainen MiG-29 oli tarjouskilpailussa samassa

¹⁵⁵ KSML 4.1.1991

¹⁵⁶ HS 25.5.1991

¹⁵⁷ HS 28.5.1991

¹⁵⁸ US 22.8.1991

¹⁵⁹ HS 11.12.1990

asemassa muiden ehdokkaiden kanssa. Elisabeth Rehnin vierailtua Neuvostoliitossa heinäkuun alussa lehti kertoi, että Rehnin mukaan neuvostohävittäjää ei ole poissuljettu tarjouskilpailusta¹⁶⁰. Länsimaisille valmistajille toimitetun tarjouspyynnön laajentuessa 60:een koneeseen MiG-29:n tilanne kilvassa näytti entistä tukalammalta, kun Helsingin Sanomien mukaan neuvostohävittäjä ”ei ole ainakaan vielä mukana kilpailussa”¹⁶¹. Syitä tälle ei erikseen mainittu, vaan oletuksena oli aiemmin mainittu kahdenkeskisen kaupankäynnin päättyminen. Samaan uutiseen oli valittu vain neljän länsimaisen hävittäjän kuvat, joka myös puhui MiG-29:n poisjäännin puolesta.

Neuvostoliiton konetyypin todellinen mukanaolo hävittäjähankinnoissa kyseenalaistettiin usein julkisuudessa, vaikka poliitikkojen ja hankkeen päättäjien puheissa MiG-29 oli edelleen mukana. Marraskuussa 1991 Helsingin Sanomat puuttui vastakauppojen osalta MiG-29:n mahdollisuuksiin tarjouskilpailussa. Lehden mukaan sen vastakaupoista ei ole puhuttu tähän mennessä mitään. Neuvostoliiton sekasortoisen tilanteen vuoksi hävittäjäkaupasta neuvottelemisen suomalaisten kanssa oli ilmeisen huonosti hoidettu. Lehden mukaan Suomessa ei edes tiedetty, kenen kanssa vastaostoista olisi pitänyt keskustella.¹⁶² Vielä hankkeen lopussa Keski-suomalainen vahvisti, että Venäjän kanssa ei vastakaupoista ollut sovittu mitään¹⁶³.

Loppuvuodesta 1991 Helsingin Sanomien *Sunnuntai*-liitteessä ilmestynyt laaja artikkeli hävittäjähankintoja koskien totesi uudelleen MiG-29:n olevan mukana tarjouskilpailussa, mutta lähinnä kohteliaisuussyistä. Teuvo Arolaisen ja Matti Klemolan artikkelissa siteerattiin ulkomaankauppaliiton yhteistyöelin Findocin projektisihteerä Mikko Järveä, jonka näkemys neuvostoliittolaisesta koneesta oli seuraavanlainen: ”*MiGin hankkiminen olisi samaa kuin ostaisi olohuoneeseensa koottavan kaluston riitaisalta kuolinpesältä*”.¹⁶⁴ Lehtiartikkeli sisäisti ajan turvallisuuspoliittisen ilmapiirin Suomessa. Itänaapurissa oli suurvallan

¹⁶⁰ HS 9.7.1991

¹⁶¹ HS 16.7.1991

¹⁶² HS 30.11.1991

¹⁶³ KSML 29.4.1992

¹⁶⁴ HS 8.12.1991

kuolinpesä, joka repeili liitoksistaan ja sisäisistä ongelmistaan. Kuolinpesän – ja sen lähialueiden – tulevaisuus oli epävarma, joten puolustuksen ylläpito oli välttämätöntä, mutta totutun kaavan mukaan ei kannattanut nojata enää itään puolustusmateriaalien ostamisen suhteen – etenkin, jos se vaati pitkää sitoutumista.

Demarissa Neuvostoliiton ja Venäjän kehitys todettiin arvaamattomaksi ja sen kehitystä tuli seurata tarkasti. Sen ei kuitenkaan uskottu automaattisesti johtavan turvallisuuspoliittisesti huonompaan suuntaan. Suurvaltojen vastakkainasettelun päättyessä ja asevarustelun vähentyessä Suomi lähetti lehden mukaan huonon signaalin maailmalle hankkimalla uusia hävittäjiä Euroopan muuttuneessa turvallisuuspoliittisessa tilanteessa.¹⁶⁵ Uusi Suomi uskoi myös, että ulkopoliittisten muutosten myötä Euroopassa elettiin ”*epävarmuuden aikaa*”. Artikkelissa tulkittiin hävittäjähankinnan olevan myös selvä poliittinen kannanotto, sillä ”*hankinnan kautta me sitoudumme johonkin*”.¹⁶⁶ Artikkelin oli ensimmäinen selkeä esiin nostaminen hankkeen ulko- ja turvallisuuspoliittisesta merkityksestä. Uusi Suomi ei myöskään peitellyt sitä, että hävittäjähanke toteutuessaan sitoi Suomea valmistajamaahan. Tätä termiä ei lehdissä juuri käytetty, mahdollisesti sen luoman ristiriitaisuuden vuoksi. Se olisi ollut helppo ymmärtää väärin aikana, jolloin Suomi oli pyrkinyt – ja pyrki edelleen – korostamaan statustaan puolueettomana valtiona idän ja lännen välissä.

Marraskuun aikana myös Kansan Uutiset käsitteli hävittäjähankintaa uutisoidessaan MTS:n teettämästä tutkimuksesta. Artikkelin mukaan hävittäjähankinta ”*ei vastaa myöskään kansalaisten turvallisuuden tarpeisiin*”, kun tutkimuksen perusteella esimerkiksi aseriisunta ja kylmän sodan päättyminen olivat kansalaisten keskuudessa turvallisuutta lisääviä tekijöitä. Lehti myös puuttui Elisabeth Rehnin toteamuksiin, että Suomella ei ollut vihollisia, ja että pakolais- ja ympäristöongelmat olivat ajankohtaisia kysymyksiä, mihin asehankinnoilla ei voi vastata.¹⁶⁷ Demarissa ja Kansan Uutisissa aiheeseen

¹⁶⁵ DEM 8.11.1991, pk.

¹⁶⁶ US 29.8.1991

¹⁶⁷ KU 29.11.1991

puututtiinkin muita selvemmin hankkeen ulkopoliittisen imagon – mutta myös kansalaisnäkökulman kautta.

Demarin ja Kansan Uutisten turvallisuuspoliittiset näkemykset erosivat merkittävästi Keskisuomalaisen ja Uuden Suomen näkemyksiin, jotka julkaisivat hävittäjähankkeen edetessä entisten ammattisotilaiden artikkeleita lehdissään. Vuoden 1991 loppupuolella viimeksi mainittujen lehtien näkökulmasta turvallisuuspoliittisten muutosten myötä hävittäjähankinnat olivat epävarmoina aikoina välttämätön hankinta, mihin lama ei saisi vaikuttaa¹⁶⁸, ja jolla varmistettiin puolueettomuus ja Pohjolan vakaisuus¹⁶⁹. Keskisuomalaisen artikkelin mukaan Suomessa vallitsi ”hyvin laaja yksimielisyys” hävittäjähankintojen tarpeellisuudesta turvallisuuspolitiikan varmistamiseksi.

Tammikuussa 1992 Helsingin Sanomat kertoi puolustusvoimain komentaja Klenbergin puheesta maanpuolustuskurssin avajaisissa. Klenbergin mukaan Suomen tulisi varautua tulevaisuudessa tilanteeseen, missä Venäjän sotilaalliset intressit Suomen lähialueilla taas kasvavat. ”*Silloin mitataan sen seikana arvo, että suomalaiset kontrolloivat sotilaallisesti Suomen aluetta ja ettei maamme alueen kautta suuntaudu riskejä Venäjää kuten ei mitään muutakaan naapurimaatamme vastaan.*”¹⁷⁰ Klenberg asetti sanansa tarkasti. Venäjää ei suoraan rinnastettu uhaksi, vaan Venäjän sotilaallisten intressien kasvaessa Suomen tuli estää muilta alueensa sotilaallinen käyttö. Lausunto muistutti vielä YYA-sopimuksesta tuttua logiikkaa kauttakulkuhyökkäyksen estämisestä. Viikkoa myöhemmin Helsingin Sanomat uutisoi YYA-sopimuksen lakkauttamisesta Suomen ja Venäjän välillä¹⁷¹.

Helmikuussa 1992 Neuvostoliiton jo kaaduttua Helsingin Sanomat totesi MiG-29:ään liittyvän paljon epävarmuutta eikä siitä olisi kilpailijaksi länsimaisille hävittäjille. Koneen tuotannon jatkostakaan ei oltu lehden mukaan varmoja.¹⁷²

¹⁶⁸ US 29.8.1991

¹⁶⁹ KSML 22.8.1991

¹⁷⁰ HS 14.1.1992

¹⁷¹ HS 21.1.1992

¹⁷² HS 5.2.1992

Helmikuussa lehti kertoi Rehn myönsi Venäjän epävakauden ja epävarman kehityksen olevan yksi oleellinen syy hävittäjähankinnoille¹⁷³. Tähän ajattelutapaan Venäjältä hankittavat hävittäjät eivät olisi sopineet. Samaan aikaan Keski-suomalainen uutisoi hävittäjähankkeeseen kuuluvista, Suomessa lennettävistä koelentoista artikkelissaan *Miljardien missikisat*, missä lehti vertasi median innolla seuraamia esittelyjä ja koelentoja – ja oikeastaan samalla koko hanketta - kauneuskilpailuihin, jonka aikana koneet yksi kerrallaan tulivat median eteen ”niiaamaan”. Artikkelin yhteydessä lehti uskoi myös neuvostoliittolaisen koneen tippuneen käytännössä pois pelistä, vaikka olikin vielä virallisesti hankkeessa mukana.¹⁷⁴

Neuvostoliiton romahdettua Suomessa alkoi EY-jäsenyyshalukkuuden lisäksi spekulointi muista mahdollisista tavoista integroitua länteen. Maaliskuussa 1992 Helsingin Sanomissa Suomen ulkoministeri Paavo Väyrynen ei pitänyt Suomen Nato-jäsenyyttäkään enää täysin mahdottomana ajatuksena.¹⁷⁵ Venäjän epävarma kehitys sai suomalaiset poliitikot pohtimaan myös oman maansa tulevaisuutta, mutta Nato-asiassa oltiin kuitenkin melko varovaisia. ”*Ei pidä koskaan sanoa ei koskaan*”, oli Väyrysen lisäksi kokoomuksen eduskuntaryhmän ajatuksena, mutta toistaiseksi jäsenyydelle ei olisi tarvetta.

Hävittäjähankkeen lähestyessä loppuaan julkinen spekulointi hävittäjien tarpeellisuudesta sekä määrästä kasvoi. Euroopassa sotilaallisten jännitteiden lieventyminen ja syvenevän laman nähtiin pakottavan arvioimaan hanketta uudelleen. Helsingin Sanomat uutisoi puolustusvoimien komentajan Klenbergin puheesta Paasikivi-seuran tilaisuudesta, jossa Klenberg muistutti Euroopan turvallisuustilanteen olevan vaarallisempi ja arvaamattomampi kuin aiemmin. Puolustuslaitoksen näkemys ei siis ollut samassa linjassa liennytyksen puolestapuhujien kanssa. Klenberg tuntui suorastaan pelottelevan puhuessaan ”*aseellisten selkkausten vaarojen lisääntymisestä*” sekä Euroopan olevan ”*entistä vaarallisempi*”.¹⁷⁶ Hävittäjähankinnoille haettiin Klenbergin kielenkäytöllä

¹⁷³ 14.2.1992

¹⁷⁴ KSML 5.2.1992

¹⁷⁵ HS 23.3.1992

¹⁷⁶ HS 12.4.1992

vahvaa perustelua, jossa pelkkä lainmukainen ilmatilan valvonta olisi sivuosassa suurempien uhkakuvien vallitessa.

Oman osansa uhkakuviin antoi Venäjällä noussut kansalliskiihko ja sen keulakuva, Venäjän presidentiksi pyrkivä Vladimir Zhirinovski, josta Helsingin Sanomat uutisoi huhtikuussa 1992.¹⁷⁷ Virkaan päästyään Zhirinovski lupasi liittää Suomen takaisin Venäjän yhteyteen. Uhkakuva kulki käsi kädessä Venäjän epävarman kehityksen kanssa sekä samalla palveli sekä puolustuslaitoksen että muidenkin hävittäjähanketta puolustavien näkemyksiä hankkeen tarpeellisuudesta. Helsingin Sanomat tiivisti asian pääkirjoitussivullaan julkaistuun pilapiirrokseseen, jossa Suomen ilmavoimien tunnuksilla varustettu hävittäjä ajaa Zhirinovski -nimisen kasakan juoksujalkaa takaisin itään¹⁷⁸. Kuvan saattoi tulkita lehden selvänä kannanottona hävittäjien tarpeellisuudelle. Pilapiirroksella hävittäjille luotiin Helsingin Sanomissa selvä turvallisuuspoliittinen peruste, jos haluttiin pitää kiinni oman alueen koskemattomuudesta.

Myös Keski-suomalaisessa Erkki Laatikaisen laajassa artikkelissa *Suomea on puolustettava*, hävittäjille haettiin perustelua Venäjän mahdollisesta uhasta, joka henkilöityi artikkelissa Zhirinovskiin¹⁷⁹. Laatikaisen mukaan venäläiset olivat aina olleet taipuvaisia diktatuuriin, eikä siihen ollut odotettavissa muutosta muutamassa lähivuodessa, vaikka Venäjällä olikin koittanut vapauden aika. Suomelle Laatikainen näki oikeaksi ulko- ja turvallisuuslinjaksi jatkaa Euroopan yhteisöä pidemmälle, jopa Natoon asti.

Muuttuneita turvallisuuspolitiikan sekä Suomen ja Venäjän välisiä suhteita kuvasti se, että maaliskuussa Venäjän uusi Helsingin suurlähettiläs Juri Derjabin ei ottanut Helsingin Sanomien haastattelussa mitään kantaa Rehnin helmikuiseen perusteluun¹⁸⁰, kun vielä edellisellä vuosikymmenellä väite olisi saattanut aiheuttaa pienen ulkopoliittisen skandaalin. Lopullinen varmistus

¹⁷⁷ HS 21.4.1992

¹⁷⁸ Terho Ovaskan pilapiirros Helsingin Sanomissa 21.4.1992, ks. Liitteet.

¹⁷⁹ KSML 17.4.1992

¹⁸⁰ HS 21.3.1992

saatiin toukokuussa Suomen valittua yhdysvaltalaisen Hornetin uudeksi hävittäjäkseen. Tällöin Derjabin, joka Neuvostoliiton suurlähettiläänä oli kirjoittanut mm. Helsingin Sanomiin ”Juri Komissarovin” nimimerkillä kärkkäitä tekstejä Suomen sisäpolitiikasta, totesi nyt Helsingin Sanomien ja Kansan Uutisten mukaan, ettei nähnyt päätöksellä olevan mitään poliittista merkitystä maiden välisiin suhteisiin¹⁸¹. Myöhemmin Derjabin myönsi, että Neuvostoliitto oli aktiivisesti pyrkinyt estämään Suomen lipumisen länteen ja maan aseman vakiintumisen puolueettomana maana puuttumalla usealla eri tavalla maan sisäisiin asioihin¹⁸². Muutos maiden välisissä suhteissa oli siis merkittävä.

Neuvostoliittolaisen MiG-29 -hävittäjän mahdollisuuksia pärjätä tarjouskilpailussa ei Helsingin Sanomissa nähty hyvinä, ja lehti toikin kantansa esiin melko aikaisessa vaiheessa. Samalla se perusteli neuvostohävittäjän mukanaoloa puolustusministerin kohteliaisuuseleenä, vaikka lehden toimituksessa koneen lopullinen tippuminen tarjouskilpailusta todettiin jo vuosi ennen konetyypin valintaa. Muissakaan tutkielmaan valituissa lehdissä ei neuvostokoneen mahdollisuuksiin juurikaan uskottu, mutta sen mukanaolo mainittiin usein pakon sanelemana, kun puolustusministeri vakuutti sen olevan yhä mukana. Neuvostohävittäjän mahdollisuudet ja sen merkitys jäivät kuitenkin sivuosaan koko hävittäjähankkeen uutisoinnin mittakaavassa ja se mainittiinkin suurimmaksi osaksi lyhyesti osana muita hankkeesta kirjoitettuja artikkeleita.

Toukokuun lopussa Matti Klemola Helsingin Sanomista käsitteli Suomen turvallisuuspolitiikkaa muuttuneessa maailmanpolitiikassa ja totesi suoraan neuvostohävittäjän tippuneen pois poliittisista syistä. ”*Suomi ei halunnut missään nimessä sitoa niin tärkeää ja näkyvää puolustushaaraa kuin ilmavoimiaan taas kerran itään, Venäjään*”, lehdessä kirjoitettiin. Tällainen ratkaisu olisi outo ratkaisu valtiolta, ”*joka muuten on matkustamassa Eurooppaan*”.¹⁸³ Helsingin Sanomissa ei enää konetyypin valinnan jälkeen kierrelty tai tyydytty siteeraamaan hankkeen johtohahmojen kommentteja MiG-29:n suhteen.

¹⁸¹ HS 10.5.1992, KU 15.5.1992

¹⁸² Tarkka 2012, 462.

¹⁸³ HS 24.5.1992

3.2 Ranska ja EY-jäsenyys

Ranskan osuutta seurattiin tarkoin vain Helsingin Sanomissa. Lehti keskittyikin muita valittuja lehtiä hanakammin vastaostojen- ja myös poliittisten ”vastaostojen” – seuraamiseen. Helsingin Sanomat uutisoi usein, kun ranskalaista Mirage 2000-5 -hävittäjää valmistavan Dassault-Breguetin edustajat ja Ranskan valtion edustajat vierailivat hävittäjähankkeen aikana Suomessa useasti ja aloittivat koneensa markkinoinnin näkyvimmin vierailuilla sekä muun muassa lentämällä testilentoja Rovaniemellä jo vuoden 1990 alussa.¹⁸⁴ Lehden mukaan ranskalaisten osalta keskustelu koski pääasiassa taloudellisia yksityiskohtia hävittäjähankkeen edellyttämistä vastakaupoista. Ranskalaisten testit Lapissa noteerasi myös Keski-suomalainen, mutta uutiseen ei liitetty testin edistymisen lisäksi muita ulottuvuuksia¹⁸⁵.

Vuoden 1991 puolella lisäpanostus keskusteluihin kuitenkin löytyi Suomen mahdollisesta EY-jäsenyydestä. Vuoden 1991 eduskuntavaalien aikana keskusteltiin EY-jäsenyyden mahdollisuudesta ja huhtikuussa aloittanut Esko Ahon hallitus kirjasi jo hakemisen mahdollisuuden hallitusohjelmaansa. Ranskalaiset käyttivät tätä hyväkseen ja jo toukokuussa Helsingin Sanomat uutisoi, Dassault-Breguetin pääjohtajan vihjailuista, että Ranska EY:n vaikutusvaltaisena jäsenenä voisi auttaa Suomen pyrkimyksiä EY:n jäseneksi, jos suomalaiset valitsisivat Miragen uudeksi hävittäjäksi¹⁸⁶. Ranska pyrki löytämään tästä poliittisen vipuvarren, jolla se saisi etulyöntiaseman suhteessa yhdysvaltalaisiin - sen pahimpiin kilpailijoihinsa tarjouskilpailussa.

EY-jäsenyys oli Suomelle tärkeä ulkopoliittinen mahdollisuus ja monille poliitikoille myös tärkeä tavoite. Syyskuussa 1991 Helsingin Sanomat uutisoi Rehnin puheesta, jossa hän puhui Suomen turvallisuuspolitiikan käsitteen laajentamista ja muuttamista eurooppalaisempaan suuntaan, missä puolustuspolitiikka ei sisälly turvallisuuspolitiikkaan.¹⁸⁷ Euroopan yhteisöön

¹⁸⁴ HS 19.1.1990, HS 25.1.1990, HS 16.2.1990

¹⁸⁵ KSML 16.2.1990

¹⁸⁶ HS 25.5.1991

¹⁸⁷ HS 24.9.1991

integroituminen oli jo puolustusministerin puheessa esillä. EY-jäsenyys ei kuitenkaan ollut sidoksissa Suomen puolustuspolitiikkaan, mitä puolustusvoimain komentaja Klenberg ja Rehn tarkensivat myöhemmin, mutta se voisi vähentää turvallisuuspoliittista painetta tulevaisuudessa¹⁸⁸.

Helmikuussa 1992 EY-jäseneksi hakemisesta oli jo melko varmoja todisteita, kun presidentti Mauno Koivisto asettui julkisesti tukemaan jäsenhakemusta.¹⁸⁹ Neuvostoliiton hajottua tie kohti länsi-integraatiota näytti selvältä, ja näin ollen Ranskalaisten tarjoama apu sen saavuttamiseksi saattoi olla ”lopullinen valtti”, kuten Helsingin Sanomissa arvioitiin¹⁹⁰.

Vielä seuraavan vuoden maaliskuussa Helsingin Sanomat uutisoi lyhyesti Ranskan puolustusministerin Piérre Joxen vierailleen lyhyesti Suomessa markkinoimassa Miragea puolustusministeri Rehnille. Joxen mukaan kyseessä oli ”kohteliaisuuskäynti”, kun taas Rehnin mukaan vierailu oli ”myyntikeikka”.¹⁹¹ Rehn myöhemmin muisteli Joxen useasti käyttäneen EY-korttia hävittäjähankintojen lomassa ja painotti Ranskan hyödyttävän Suomen jäsenyyspyrkimyksiä – tai pahimmassa tapauksessa jopa haittaavan niitä¹⁹².

Kun konevalinta oli julkistettu, Dassault-Breguetin johtaja Serge Dassault antoi katkeria kommentteja Suomen konevalinnasta. Dassault olisi odottanut Suomen antavan ”näytteen eurooppalaisista tunteistaan” – olihan Suomi hakemassa Euroopan yhteisöönkin.¹⁹³ Myös Ranskan Euroopan asioita hoitava ministeri Elisabeth Guigou ilmaisi pettymyksensä Suomen hävittäjävalinnasta¹⁹⁴. Ruotsin puolustusministerin tyylistä katkeruutta ei kuitenkaan ollut havaittavissa, eikä liioin painostusta EY-jäsenyyteen liittyen. Ulkomaankauppaministeri Pertti Salolainen painotti Helsingin Sanomien mukaan, että valintaan ei liittynyt

¹⁸⁸ HS 14.1.1992

¹⁸⁹ Presidentti Koiviston puhe valtiopäivien avajaisissa 7.2.1992

¹⁹⁰ HS 19.2.1992

¹⁹¹ HS 6.3.1992

¹⁹² Rehn 1998, 53.

¹⁹³ HS 9.5.1992

¹⁹⁴ 16.5.1992

poliittisia kytkeitä. ”Hävittäjäpäättös ja Suomen EY-jäsenhakemus ovat kaksi eri asiaa”, Salolainen totesi Helsingin Sanomien mukaan¹⁹⁵.

Väite on sinänsä uskottava, sillä Suomihan ei valinnut ranskalaista konetta, vaikka Ranskasta viestitettiin sen voivan vaikuttaa positiivisesti Suomen EY-jäsenhakemukseen. EY-jäsenyys oli myös akuutimpi suhde luotavaksi kuin transatlanttisen suhteen luominen Yhdysvaltoihin, joten Ranskan EY-kortin olisi voinut olettaa painavan vaakakupissa merkittävästi. Ranskan poliittinen apukeino tarjouskilpailun voittamiseksi ei kuitenkaan tuottanut toivottua tulosta.

3.3 Ruotsi ja puolustusteollinen yhteistyö

Ruotsin JAS 39 Gripen oli tarjouskilpailun alkaessa vielä prototyyppivaiheessa, eikä sen mahdollisuuksia pidettykään alkuun hyvinä. Kuten edellä mainittiin, Helsingin Sanomat epäili konetyypin olevan mukana enemmän kohteliaisuusyistä kuin varteenotettavana tarjokkaana. Keväällä 1990 Kansan Uutiset kertoi Ruotsi tarjoavan omia Gripenheitään jopa ensi alkuun lainaksi Suomelle, jos konetyyppi valittaisiin Suomen uudeksi hävittäjäksi¹⁹⁶. Konetta valmistava teollisuusyhtymä Jas pyrki pääsemään kilpailuun mukaan taloudellisten tekijöiden eli vastaostojensa avulla, jossa yhtymä pärjäsikin muita paremmin.

Keskisuomalaisessa uskottiin ruotsalaisen hävittäjän mahdollisuuksiin. Lehti julkaisi elokuussa 1991 entisen ammattisotilaan Lars-Olof Fredrikssonin pitkän artikkelin, jossa toivottiin ”Pohjoismaisen näkökulman” löytämistä hävittäjähankkeeseen. Gripen vastaisi ilmavoimien tarpeita parhaiten ja sen hankkiminen olisi lehden mukaan oiva tapa tiivistää pohjoismaista puolustusyhteistyötä muun kuin materiaalihankintojen saralla.¹⁹⁷ Pohjoismaisen

¹⁹⁵ HS 16.5.1992

¹⁹⁶ KU 26.5.1990

¹⁹⁷ KSML 22.8.1991

yhteistyön nähtiin siis olevan varteenotettava suunta, kun poliittista liikkumavaraa oli kylmän sodan hiipuesssa saatu.

Poliittinen ulottuvuus ruotsalaisille aukesikin hävittäjähankeeseen puolustuspoliittisen yhteistyön saralla. Tammikuussa Helsingin Sanomat uutisoi Rehnin ja Ruotsin puolustusministerin Anders Björckin keskustelusta Suomen ja Ruotsin mahdollisesta puolustuspoliittisesta yhteistyöstä. Rehn sanoi yhteistyön olevan mahdollista, jos molemmat maat ovat aikanaan EY:n jäsenvaltioita. Helsingin Sanomien mukaan Björck näki yhteistyön mahdollisuuksia pääasiassa puolustusteollisuuden alueella.¹⁹⁸ Rehn myöhemmin muisteli ruotsalaisten käyttäneen suoranaista kiristystä hävittäjähankeessa uhkaamalla vetää sijoituksensa Suomesta pois, jos Suomi ei valitsisi Gripeniä uudeksi hävittäjäksi.¹⁹⁹

Huomionarvoista on, että Rehn puhui Pohjolan vakaudesta yhteistyön turvin, kun Björck ilmeisesti toivoi Suomen ja Ruotsin lentävän tulevaisuudessa samalla hävittäjällä ja näin ollen tekevän aseteollista yhteistyötä. Rehn näki Suomen hävittäjähankkeen olevan myös osa koko Pohjolan alueen vakautta, mutta tarkensi kuitenkin, ettei kyse olisi sotilaallisesta yhteistyöstä.²⁰⁰ Tähän Helsingin Sanomat puuttui hieman myöhemmin pohtiessaan kummankin maan intressejä ja tarkoituksia. Pelkkä aseteollinen yhteistyö ei Suomelle riittäisi, mutta olisiko Ruotsi valmis syventämään muunlaista puolustuspoliittista yhteistyötä? Ruotsalainen aseteollisuus oli vaikeuksissa, etenkin Gripen-projektin osalta, ja ruotsalaiset olivat ilmeisesti valmiita ainakin keskustelemaan jopa yhteisestä puolustuspolitiikasta Suomen kanssa, jos se hyödyttäisi konetyypin myyntiä.

Keskisuomalainen seurasi ruotsalaisten ponnistuksia kaapatessaan konettaan. Gripenin mahdollisuuksiin selvästi uskottiin vielä maaliskuussa 1992, kun lehti uutisoi pitkälti koneen kehityksestä ja sen mahdollisesta valinnasta koituvista teollisista hyödyistä. ”*Jo tässä vaiheessa voi ruotsalaista JAS 39 Gripeniä veikata*

¹⁹⁸ HS 14.1.1992

¹⁹⁹ Rehn 1998, 53-54.

²⁰⁰ HS 10.2.1992, HS 14.2.1992, HS 31.3.1992

Suomen ilmavoimien seuraavaksi hävittäjäksi”, lehti kirjoitti.²⁰¹ Myöhemmin maaliskuussa Keskisuomalainen uutisoi uudelleen ruotsalaisten pyrkimyksistä vaikuttaa kaupan toteutumiseen vastakauppojen taholla, korostaen ruotsalaisten tarjoamia pitkän aikavälin teollisyhteistyön ja investointien mahdollisuuksia²⁰². Lehdessä tiedostettiin maan epätoivoinen tarve saada Suomelle myytyä koneitaan, jota edistettiin jopa ministeritasolla asti – ”*kaikilla rintamilla*”.

Hävittäjähankinta sidottiin osaksi uutta ulko- ja turvallisuuspoliittista tilannetta, jossa YYA-sopimuksen lakattua olemasta Suomella oli mahdollisuus julkisesti keskustella puolustusyhteistyön mahdollisuuksista länsinaapurinsa kanssa. Helsingin Sanomien mukaan Rehn puhuikin myöhemmin Ruotsissa vieraillessaan Suomen ulkopoliittikan täyskäännöksestä, jota sittemmin hieman loivensikin²⁰³, mutta sanoma oli kuitenkin selvä. Aika oli kypsä uudelle ulkopoliittiselle suuntautumiselle länteen. Samassa uutisessa Rehn kuitenkin julisti, että Suomi ei halua olla Gripen-projektin ”*koekaniineja*”. Noin kuukausi ennen valittavan konetyypin julkaisua tällainen lausunto puolustusministeriltä ei jättänyt epäselväksi keskeneräisen Gripenin mahdollisuuksista tarjouskilpailussa.

Suomen konevalinta ei odotetusti tyydyttänyt ruotsalaisia. Ruotsin pääministeri Carl Bildt sekä Saabin edustajat ottivat uutisen keskeneräisen Gripenin hylkäämisestä vastaan ymmärtäväisemmin. Esimerkiksi Demari kertoi Ruotsin pääministerin kehuvaan Suomen konevalintaa.²⁰⁴ Ruotsin puolustusministerin päätös kuitenkin katkeroitti. Helsingin Sanomat nosti esille Björckin haastattelun, jossa hän puhui pian valinnan julkistamisen jälkeen maiden välisen ”*ennenkuulumattoman laajan puolustusteollisuuden yhteistyön*” mahdollisuuden menettämisestä ja kääntävän Ruotsin suunnan kohti etelää ulko- ja turvallisuuspolitiikan saralla²⁰⁵. Demari keskittyi aiheessa Björckin arvioihin, joiden mukaan Suomi olisi muuttanut omaa turvallisuusajatteluaan konevalintaa

²⁰¹ KSML 4.3.1992

²⁰² KSML 14.3.1992

²⁰³ HS 31.3.1992

²⁰⁴ DEM 8.5.1992

²⁰⁵ HS 12.5.1992, HS 13.5.1992, pk.

tehdessään²⁰⁶. Lehteä kiinnostikin puolustusministerin näkemys, että Suomen konevalinta olisi tehty myös pitkälti poliittisin perustein, vaikka virallisen selityksen mukaisesti vain konetyypin ominaisuudet ratkaisivat.

3.4 Yhdysvallat – ”atlanttinen vaihtoehto”

Verrattuna edellä esitettyihin hävittäjien valmistajamaihin ja niihin liittyviin ulko- ja turvallisuuspoliittisiin ulottuvuuksiin, Yhdysvalloista ei tutkimukseen valituissa lehdissä esiintynyt samanlaista uutisointia hankkeen aikana. Yhdysvaltalaisen McDonnell Douglasin tai General Electricin edustajien ei kerrottu tuovan ulko- tai turvallisuuspoliittisia etuja Suomelle hankintojen kytkäisinä – toisin kuin Ruotsi ja Ranska, jotka eivät aikeitaan peitelleet. Tämä selittyy sillä, että Yhdysvaltalaisilla ei ollut tarjota EY-jäsenyyteen tai laajaan puolustusteollisuuteen verrattavia porkkanoita, kuten Ruotsilla ja Ranskalla oli, mutta heidän konetyyppiensä myyntireferenssit olivat suurin myyntivaltti tarjouskilpailussa.

Yhdysvaltalaisen hävittäjien suuret tuotantomäärät ja niiden näkyvyys juuri käydyssä Persianlahden sodassa olivat yhdysvaltalaisen koneiden parasta markkinointia. Yhdysvaltain asevoimien tason oli myös tietävästi korkealla tasolla, joten ymmärrettävästi F-16:ta pidettiin varteensotettavana kilpailijana hankkeen aikana. Esimerkiksi Keskisuomalainen julkaisi koko sivun kokoisen artikkelin kyseisestä konetyypistä, josta saattoi tulkita lehden uskovan koneen olevan vahvimilla tarjouskilpailussa²⁰⁷. Ainoastaan vastaostoehtojen nähtiin tuottavan yhdysvaltalaisille vaikeuksia sen ollessa heille outo järjestely.

Toinen selitys voi olla, että esimerkiksi Nato-jäsenyyden puoltamisen tai muun sotilaallisen yhteistyön tuominen mukaan julkiseen keskusteluun olisi voinut kääntyä itseään vastaan kylmän sodan jälkeisessä Suomessa, jossa vasta suunniteltiin EY-jäsenyyden hakemista ja totuteltiin Neuvostoliiton vaikutusvallan

²⁰⁶ DEM 12.5.1992

²⁰⁷ KSML 14.4.1990

alta pääsyyn. Yhdysvaltalaisen suhteen uutisointi keskittyikin konetyyppien esittelyihin ja vastakauppojen kerryttämiseen. Hankkeen alkuvaiheessa Keski-suomalaisessa arvioitiin yhdysvaltalaisen itse suhtautuvan epäilevästi taistelukoneiden myyntiin Suomeen, joita ei poliittisista syistä oltu maahan toisen maailmansodan jälkeen myyty²⁰⁸.

Kansan Uutisissa yhdysvaltalaisen koneen valinta nähtiin nopeasti poliittisena päätöksenä. Artikkelissa *Suomi viestii Nato-hakuisuudesta* erikoistutkija Pertti Joenniemi uskoi päätöksen olevan ”*atlanttinen vaihtoehto*”, poliittinen siirto, jolla vahvistettiin atlanttista yhteyttä pohjoiseurooppalaisen sijaan. Tätä todisti artikkelin mukaan McDonnell Douglasin hyvin pienet vastakauppasopimukset, joilla hankkeen edetessä oli annettu paljon painoarvoa. McDonnell Douglasilla esikompensaatioita oli kasassa vasta noin 100 miljoonan markan edestä.²⁰⁹ Pohjoiseurooppalaisella yhteydellä lehti viittasi ruotsalaiseen JAS 39 Gripeniin, joka ilmeisesti olisi ollut oikea valinta. Myöhemmin Kansan Uutiset kertoi Esko Ahon ”*väittävä*”, että hävittäjäkaupassa ei ollut mitään politiikkaa²¹⁰. Lehti kuitenkin nosti samalla esille ulkomaisia arvioita, joiden mukaan Hornetin valinta tekisi Suomen riippuvaiseksi Yhdysvalloista.

Demari epäili, että konetyypin valinta ohjaisi Suomea Yhdysvaltain ”*sateenvarjon alle*”, ja näin ollen peräsi hallitukselta selvitystä hävittäjähankinnan taustoista.²¹¹ Demarissa oltiin yhtä epäluuloisia kuin Kansan Uutisissa hävittäjähankkeen poliittisista kytköksistä.

Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa *Suuren tyylin hävittäjäratkaisu* yhdysvaltalaisen koneen valinta nähtiin sotilasteknisten seikkojen lisäksi myös ulkopoliittisena päätöksenä, jolla annettiin ”*ulkopoliittinen ja puolustuspoliittinen signaali muulle maailmalle*” Suomen halusta panostaa oman alueensa vahvistamiseen.²¹² Lehden termin ulkopoliittisesta signaalista saattoi myös tulkita

²⁰⁸ KSML 3.3.1990

²⁰⁹ KU 8.5.1992

²¹⁰ KU 14.5.1992

²¹¹ DEM 8.5.1992, pk.

²¹² HS 8.5.1992, pk.

sen mukaan, mistä hävittäjät ostettiin. Viikkoa myöhemmin lehti julkaisi pääkirjoitustoimittajansa Pentti Sadeniemen kirjoituksen, jossa kiistettiin Hornetin valinnan aiheuttavan Suomelle turvallisuuspoliittista suunnanmuutosta. ”*Yhteistyö ei ole sama kuin turvallisuustakuut*”, Sadeniemi tiivisti²¹³.

Myös presidentti Koivisto otti lopulta kantaa hävittäjähankeeseen ja siihen liittyviin, mahdollisiin poliittisiin ulottuvuuksiin. Helsingin Sanomien laajassa haastattelussa Koivisto vahvisti, että ”*me emme ole pyytäneet hävittäjäkaupan päälle mitään turvallisuuspoliittisia lisiä eikä niitä ole meille tarjottu*”. Koivisto ei myöskään uskonut päätöksen vaikeuttavan Suomen pääsyä EY:n jäseneksi. Koivisto myös kyseenalaisti Ruotsin puolustusministerin lausunnot turvallisuuspoliittisen yhteistyön kaatumisesta pohtimalla, mitä yhteistyötä maiden välillä oli tähän mennessä edes ollut.²¹⁴

Helsingin Sanomissa Esko Aho kiisti myös turvallisuuspoliittisten syiden vaikuttaneen konetyypin valintaan vieraillessaan Yhdysvalloissa. Samalla vierailulla Aho pyysi kehittämiskustannusten poistamista Hornetien lopullisista hinnoista.²¹⁵ Aihe keräsi huomiota, sillä edellä mainitut kustannukset oli aiemmin poistettu Nato-liittolaisille myytävistä koneista. Termi ”*liittolaisalennus*” nousi nopeasti esiin. Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa *Hävittäjäkauppa ja ”Natoalennus*” Ahon aikeet kuitenkin ymmärrettiin puhtaasti taloudellisina toimina – ei poliittisina²¹⁶. Toimitus piti päätelmiä uudesta turvallisuuspoliittisesta suunnasta näin ollen hätiköityinä.

Toukokuun lopulla Helsingin Sanomissa julkaistiin Matti Klemolan artikkeli *Suomelle turvapaikka lännestä*, joka käsitteli Suomen turvallisuuspolitiikan uutta suuntaa. Klemola kyseenalaisti väitteet, että hävittäjäkaupalla ei olisi poliittista vaikutusta Suomelle. Päätös oli samassa linjassa jo noudatetun politiikan kanssa, minkä mukaisesti itään suuntautumisen – niin poliittisesti, kauppapoliittisesti kuin

²¹³ HS 15.5.1992, pk.

²¹⁴ HS 17.5.1992

²¹⁵ HS 14.5.1992, HS 15.5.1992

²¹⁶ HS 19.5.1992, pk.

aseostojenkin suhteen – ei tarvitsisi jatkua, kun vallitsevassa ulkopoliittisessa tilanteessa sen ei ole pakko.²¹⁷

Suomen puolueettomuuspolitiikka joutui artikkelissa myös kyseenalaistetuksi, sillä EY:n jäsenenä ja osana yhteisön yhteistä turvallisuusajattelua, Suomen olisi vaikea puhua enää puolueettomuudesta. Puolueettomuushan viittasi aiemmin ideologisten rintamalinjojen ulkopuolelle jäämistä. Poliitikkojen puheissa ennen maailmanrauhaa uhkaava Nato on kääntynyt Pohjolan turvallisuutta tasapainottavaksi tekijäksi. Puhuihan Väyrynenkin aiemmin Naton-jäsenyyden teoreettisesta mahdollisuudesta. Tulevaisuuden osalta Suomen puolueettomuus – tai liittoutuminen läntisiin turvallisuusjärjestelmiin – oli siis vielä auki, mutta suunta sinne päin oli jo Klemolan mukaan otettu, jopa ennen yhdysvaltaisten hävittäjien hankkimista.

Kansan Uutiset jatkoi toukokuussa konevalinnan poliittisten syiden ja merkitysten analysoimisesta. Lehden päätoimittajan Yrjö Raution kirjoituksessa *Muutkin tulkitsevat* pohdittiin hävittäjäkaupan poliittista merkitystä. Artikkelissa viitattiin myös Koiviston lausuntoon olemattomista turvallisuuspoliittisista lisistä. Raution mukaan hävittäjäkauppoihin kuului silti ulko- ja turvallisuuspoliittisia ulottuvuuksia, vaikka ne eivät olleetkaan kaupan ehtoina. Kauppa tulisi sitomaan Suomea ja Yhdysvaltoja yhteen talouden ja tekniikan saralla, eikä näin ollen poliittisille sopimuksille ei olisi tarvetta. Samoin olisi käynyt Ruotsin ja Ranskankin kanssa, Rautio kirjoitti.²¹⁸ Kansan Uutisissa poliittinen kytkentä nähtiin siis itsestään selvänä, olisi kauppamaa ollut mikä tahansa.

Lehden mukaan valinnalla oli siis poliittista merkitystä ja seurauksia pitkällä aikavälillä – oli se sitten kaupan päämäärä tai ei. Suomen valinnan saattoi ulkomailla tulkita vanhentuneiden ajattelutapojen mukaan toimimiseksi ja taas toisaalta viestiksi halusta suojella omaa aluettansa. ”Liittolaisalennuksetkin” saattoi tulkita joko taloudellisena tai poliittisena kysymyksenä. Artikkelin alla

²¹⁷ HS 24.5.1992

²¹⁸ KU 19.5.1992

julkaistu pilapiirros puhui kuitenkin jälkimmäisen puolesta. Kuvassa mies leikkii Hornet-pienoismallin kanssa. Samalla hänen selkensä takaa lähestyy valtavat pihdit, jotka valmistautuvat nappaamaan miehen. Pihdeissä lukee ”NATO”²¹⁹.

Demarissa epäiltiin myös presidentin ja hallituksen todisteluista huolimatta hankkeella olevan ulko- ja turvallisuuspoliittista merkitystä. Vaihtoehtoista ei käyty julkista keskustelua, kun hanke laitettiin aluille. Konevalinnan perustelu teknisillä syillä ei myöskään tuntunut riittävän. Lehti peräänkuuluttikin toistuvasti hallitukselta perusteellista selvitystä turvallisuus- ja puolustuspolitiikasta, nyt kun koneen valinta oli tehty.²²⁰ Lehti siis suhtautui epäilevästi yhdysvaltalaisen hävittäjän valintaan, mutta ei suoralta kädeltä tyrmännyt ratkaisua, vaan vaati ikään kuin varotoimena sen motiivista selvityksen. Lehti peräänkuulutti siis läpinäkyvyyttä päätöksentekoon.

Toukokuun lopussa Keski-suomalaisessa jatkettiin vielä keskustelua hävittäjävalinnan merkityksestä. Artikkelissa *Hävittäjät ja turvallisuuspolitiikka*, jonka oli kirjoittanut entinen ammattisotilas Lars-Olof Fredriksson, todettiin, että Suomi oli kasvattanut sotilaallista suorituskykyään, samalla sitoutuessaan länsiliiton asejärjestelmiin. Näin ollen, hävittäjäkaupan ”*konkreettinen seuraus on kasvava riippuvuus ainoasta suurvallasta USA:sta*”.²²¹ Suomen signaali tulkittiin kiistattomasti poliittiseksi siirroksi. Artikkelissa tätä ei kuitenkaan kritisoitu, vaan kritiikki kohdistui valtionjohtoon ja sen todisteluihin turvallisuuspoliittisen näkökulman puuttumiseksi.

²¹⁹ Ilmarin pilapiirros Kansan Uutisissa 19.5.1992, ks. Liitteet.

²²⁰ DEM 19.5.1992

²²¹ KSML 29.5.1992

4 Yhteiskunnallinen merkitys

4.1 ”Vuosisadan asekaupasta vuosisadan vastakaupat”

Tammikuussa 1990 Helsingin Sanomat julkaisi laajan artikkelin *Vuosisadan asekaupasta vuosisadan vastakaupat*, jossa esiteltiin vastaostoperiaate pääpiirteissään. Hävittäjäkaupat Suomen kanssa edellyttäisi sataprosenttisia vastaostoja maan teollisuuden kanssa. Vastaostot (myös vastakaupat tai kompensatiot) ulotettiin koskemaan vain länsimaisia hävittäjävalmistajia, sillä Neuvostoliiton kanssa kauppasumma sisällytettäisiin maiden väliseen bilateraalseen kaupankäyntiin. Tällöin summa vastaisi Helsingin Sanomien arvion mukaan 6-7 miljardia markkaa. Summaa pidettiin valtavana, sillä lehden mukaan vuosina 1977-1989 puolustuskaluston hankinnoista koituvaa vastakauppaa tehtiin ja tai oli tekeillä noin 4 miljardin markan arvosta. Vastakaupat hyväksyi ja niitä käsitteli oma kompensatiotoimikunta. Vastaostoilla pyrittiin myös edistämään teknologia-alan uusvientiä.²²²

Vastaostoiksi luokiteltuja kauppvoja – ns. esikompensatioita – oli jo Helsingin Sanomien mukaan solmittu ruotsalaisen Saabin ja ranskalaisten Dassault-Breguetin sekä Mirage-hävittäjän ase- ja tutkavalmistajien toimesta. Lehden mukaan Ruotsi ja Ranska olivatkin jo ennestään ”*vakioasiakkaita*” Suomessa, mitä aiempiin asehankintoihin ja niiden vastaostoihin tulee. Vastaostoista oli saatu tähän mennessä positiivista kokemusta, ainoastaan vastaostojärjestely yhdysvaltalaisen lentokonevalmistajan Learin kanssa oli ollut vaikeuksia, kun ”*sen [vastaostovelvoitteen] kerääminen kesti kohtuuttoman kauan*”. Saab oli jo aiemmin sopinut Valmetin pienen lentokoneteollisuuden kanssa Saabin siviilikoneiden osavalmistuksesta, joka laskettiin Saabin esikompensatioksi mahdollisen kaupan toteutuessa.

Vaikka artikkelin lopussa muistutettiin asiantuntijoiden näkemyksestä, jonka mukaan kompensatiot eivät olisi kaupan ratkaiseva tekijä, sille selvästi annettiin

²²² HS 16.1.1990

Helsingin Sanomissa painoarvoa. Artikkelin perusteella on helppo nähdä lehden kanta hävittäjähankintojen hyödyistä, vaikka kompensoitavien hävittäjähankintojen hinta arvioitiin liki seitsemään miljardiin markkaan. Hävittäjien hintaa ei siis artikkelissa kauhisteltu tai ihmetelty. Niistä koituvien kompensatioiden määrä sen sijaan nähtiin selvästikin taloudellisena mahdollisuutena ja Valmet oli hyvä esimerkki näistä mahdollisuuksista.

Vuoden 1990 alussa Helsingin Sanomien vastakauppoja käsittelevissä uutisartikkeleista voi ymmärtää, että Ruotsi ja Ranska olivat melko pitkällä vastakauppojen kerryttämisessä. Toimintatapa oli tuttua kummallekin valmistajamaalle. Ruotsin tapauksessa maan tarjoaman konetyypin Gripenin valmistuksessa oli vielä paljon tuotannollisia sekä aikataulullisia ongelmia, joten vastakauppavelvoitteen toteutuminen – ja sen näkyminen julkisuudessa – oli tärkeää. Samalla Helsingin Sanomat oli kiinnostunut uutisoimaan vastakauppasopimusten etenemisestä.

Huhtikuussa Helsingin Sanomat kertoi pienellä artikkelilla taloussivuillansa suuren yhdysvaltaisen teollisuusyhtymän selvittävän vastaostojen mahdollisuuksia F-16:n mahdollisen valinnan yhteydessä. Mukana olivat lehden mukaan koneen valmistaja General Dynamics, moottorivalmistaja Pratt & Whitney sekä tutkavalmistaja Westinghouse, joiden kiinnostus kohdistui Valmetin lentokoneteollisuuden lisäksi Nesteen ja Valmetin yhteisyritykseen Adcoon sekä Instrumentointi Oy:een. Eurooppalaisten valmistajien oletettiin olevan paljon yhdysvaltaisia kilpakumppaneita pidemmällä vastakauppojen järjestämisessä.²²³

Kesällä yhdysvaltalaiset olivat kuitenkin jo päässeet mukaan Helsingin Sanomien mukaan kunnolla mukaan tarjouskilpailuun ja neuvotelleet vastakauppojen mahdollisuuksista edellä mainittujen suomalaisten teollisuusalan yritysten kanssa. Lehden toimituksen mukaan yhdysvaltalaiset näyttäytyivät ”*itsevarmoina kaupparehineinä*” ja vakuuttivat järjestävänsä vastaostot suomalaisten kanssa sovitusti.²²⁴

²²³ HS 28.4.1990

²²⁴ HS 2.6.1990

Vuoden 1990 aikana hävittäjähankeissa ei julkisuudessa tavattu suuria yllätyksiä hankkeen taloudelliselta kannalta katsottuna. Länsimaiset konevalmistajat kävivät neuvotteluja suomalaisen teollisuusalan kanssa vastakauppojen järjestelyistä ja samalla vastaostotoimikunnan kanssa jo olemassa olevien kauppojen sekä sijoitusten sisällyttämisestä valmistajien esikompensaatiotileihin.

Syksyllä 1990 Suomen lähettäessä tarkistettuja tarjouspyynnöitä hävittäjävalmistajille, vastakaupat nostettiin Helsingin Sanomissa uutisoinnin yhteyteen. Artikkelissa kerrottiin Dassault-Breguetin esikompensaatioksi luettavista kaupoista Rauma-Repolan kanssa, Valmetin saaman Saabin siviilikoneiden osavalmistuksen esittämisestä esikompensaatioksi sekä yhdysvaltalaisen General Dynamicsin ja Pratt & Whitneyin esikompensaatioiksi luettavista kaupoista. Vastaostojen tilannekatsaus oli artikkelissa isossa osassa, ja Helsingin Sanomat pitikin vastakauppoja ”*olennaisena osana*” hävittäjähankeita.²²⁵

Joulukuussa Helsingin Sanomat käsitteli laajassa artikkelissaan teollisuusryhmä JAS:n suunnitelmia tuoda puolet vastakauppojen kokonaismäärästä Suomen lentokoneiteollisuuden piiriin.²²⁶ Artikkelin oli suurin ja näkyvin uutinen Helsingin Sanomissa hävittäjäkaupan vastaostoista ja alleviivasi lehden kiinnostusta vastakauppa-aiheeseen. Ruotsalainen teollisuusryhmä JAS tarjosi tähän hyvää materiaalia julkistaessaan esikompensaatioidensa kertymistä ja suuria tulevaisuudenvisionteja teollisesta yhteistyöstä Valmetin kanssa. Etenkin Helsingin Sanomissa huomiota korosti samalla sivulla uutisointi Suomen ja Neuvostoliiton välisen clearing-kaupan päättymisestä ja viennin tuntuvasta laskemisesta²²⁷.

Vuodenvaihteen jälkeen vastakauppauutisointi Helsingin Sanomissa oli hiljaista. Huhtikuussa mielenkiintoisesta vastakauppatarjouksesta vastasi General Dynamics, kun Helsingin Sanomissa kerrottiin Suomen mahdollisuudesta päästä osalliseksi juuri päättyneen Irakin sodan jälleenrakennusurakoihin Kuwaitiin amerikkalaisyrityksen avulla. Tällä kertaa urakoiden ehtona ei ollut ensin F-16 -

²²⁵ HS 4.9.1990

²²⁶ HS 11.12.1990

²²⁷ HS 11.12.1990

hävittäjän valinta, vaan urakkasopimusten toivottiin vaikuttavan Suomen konetyypin valintaan. Toteutuessaan sopimukset kirjattaisiin esikompensaatioiksi General Dynamicsin vastaostotilille.²²⁸ Vastakauppauutisoinnin osalta Helsingin Sanomissa tartuttiin aiheeseen kuin aiheeseen, mikä kertoo osaltaan tilanteen viehätystä, kun ulkomaiset yritykset kilpailivat yhteistyömahdollisuuksista Suomen teollisuuden kanssa.

Mielenkiintoinen yksityiskohta artikkelissa oli vastaostotoimikunnan sihteerin Pekka Linnun maininta haastattelussa, että yhdenkään konetarjoajan tilille ei ole kirjattu virallisia esikompensatioita. Tarjoajien neuvottelut paikallisten yritysten kanssa olivat jo saaneet paljon julkisuutta, mutta ilman konkreettisesti sovittuja sopimuksia. Konevalmistajien edustajien alustavat esitykset tulevista investoinneista ja urakoista saivat kuitenkin Helsingin Sanomat kiinnostumaan aiheesta ja näkyvyyttä sai melko helposti esittämällä erilaisia vastakauppamahdollisuuksia. Tätä ei lehdessä juuri kyseenalaistettu, mikä on erikoista, sillä samassa artikkelissa JAS:n aiemmin esittämistä vastakaupoista osan uskottiin olevan yhtä epävarmoja, kuten Kuwait-urakoidenkin.

Toukokuussa ranskalaisen konevalmistaja Dassaultin sekä erään ranskalaisen moottoritehtaan ja tutka- ja elektroniikkayhtiön yhteenliittymän kerrottiin suunnittelevan vastakauppapakettia, jonka arvosta 30 prosenttia tulisi Suomen ilmailuteollisuuden saralle. Kyseessä olisi noin 3 miljardin markan arvoinen osuus. Tähän mennessä ranskalaisten kanssa tehdyt osavalmistussopimukset olivat hyvin pieniä verrattuna nyt hävittäjähankkeessa käsiteltäviin summiin.²²⁹

Vastaostot olivat suomalaisille tärkeä osa hävittäjähankintaa. Hävittäjistä maksettaisiin suuria summia, mutta samalla rahalla Suomi saisi vientikauppoja ja investointeja. Julkisuudessa oli tärkeä saada vastakauppojen hyödyt osaksi hankkeen taloudellista perustelua. Aseet eivät olleet sijoituksia vaan kulutustuotteita, joiden arvo ei tulevaisuudessa nousisi – päinvastoin. Niiden mukana kuitenkin saataisiin maahan investointejakin, joilla laman vaikutuksia voisi loiventaa. Poliitikkojen parissa näin uskottiin myös. Ympäristöministeri Sirpa

²²⁸ HS 14.4.1991

²²⁹ HS 25.5.1991

Pietikäinen puhui Helsingin Sanomien mukaan jopa ”*talouden elvyttämisestä*” puhuessaan hävittäjähankkeen vastakaupoista²³⁰.

Vastakauppojen toivottiin lisäävän teknologia-alan vientiä ja hävittäjähanketta pyrittiin hyödyntämään tähän tarkoitukseen. Hävittäjähankkeessa aktiivisesti mukana olleet päättäjät puolustivat julkisuudessa vastakauppaperiaatetta. Heinäkuussa Helsingin Sanomien haastattelussa ilmavoimien komentajan Heikki Nikunen totesi Suomen teollisuudella olevan ”*poikkeukselliset mahdollisuudet päästä kosketuksiin sellaisten kauppakumppanien kanssa, joihin on muuten vaikea luoda kontakteja*”²³¹. Tämä piti varmasti paikkansa, sillä esimerkiksi Helsingin Sanomat kertoi aiemmin kesäkuussa Dassaultin ehdotuksesta ottaa Valmetin koululentokoneen markkinointi harteilleen. Tämä osoitti, että Suomen teollisuuden pienempien tekijöiden oli vaikeata päästä kansainvälisille markkinoille. Myös puolustusministeri Rehn puolusti myöhemmin vastakauppoja Jyri Raivion haastattelussa Helsingin Sanomissa. Rehnin mukaan kyseessä oli ostajan markkinat, eikä hävittäjähankinnat vastakauppaperiaatetta noudattamalla tulisi käteisostoa kalliimmaksi. ”*Vastaostoilla on jo nyt saatu takaisin melkein miljardi, vaikkei koneista ole maksettu penniäkään*”, Rehn totesi²³².

Heinäkuussa Kansan Uutiset lopulta puuttui hävittäjähankkeen vastakauppoihin ja epäili asevalmistajien moraalialia kaupatessaan hävittäjiään Suomeen. Asevarustelun laantuessa asemarkkinoilla oli ostajan markkinat ja lehti suhtautui epäluuloisesti kauppiaiden poliittisiin ja taloudellisiin vipuvarsiin, joilla kääntää hävittäjäkauppa heille suotuisaksi. Kansan Uutisissa pelättiin, että vastakaupat vetävät Suomen moraalisesti arveluttaville asemarkkinoille esimerkiksi Ranskan tarjoamien vastakauppojen myötä.²³³ Lehdessä ei jaettu Helsingin Sanomien optimistista asennetta vastakauppojen tuomista mahdollisuuksista. Vastaostot saatettiin nähdä siis myös uhkana.

²³⁰ HS 4.6.1991

²³¹ HS 16.7.1991

²³² HS 22.11.1991

²³³ KU 26.7.1991

Keskisuomalaisessa uskottiin Helsingin Sanomien tapaan kuitenkin vastakauppojen hyötyihin ja mahdollisuuksiin. Hankkeen nähtiin olevan mahdollisuus Suomen teollisuudelle merkittävästi laajentaa toimintaansa ulkomaille. Artikkeleihin Keskisuomalainen oli haastatellut ilmavoimien Teknillisen Koulun johtajaa.²³⁴

Vastakauppojen ehdotusten osalta oli päästy tarjouskilvassa vauhtiin, mutta moni tarjoaja ei ollut syksyyn mennessä vielä sopinut virallisesti suurista esikompensaatioista. Syksyllä F-16:tta tarjoava konsortio tarjosi noin 190 miljoonan markan arvosta esikompensaatioita, joista hyötyisi Vaisala Oy -niminen instrumentointialan yritys. Tästä huolimatta Helsingin Sanomat kertoi, että ruotsalaisen JAS-yhtymän osakkaan Saabin sopimus Valmetin kanssa ylläpiti Gripenin vastaostotiliin johtoasemaa muihin nähden, kun Dassaultilla oli vain muutamien miljoonien markkojen arvosta konkreettisia esikompensaatioita.²³⁵

Mielenkiintoista kyllä, vastakauppoja seurannut Helsingin Sanomat ei puuttunut siihen, että viime hetkellä tarjouskilpailuun mukaan ennättänyt McDonnell Douglas ei ollut tähän mennessä antanut mitään tietoja esikompensaatioistaan. Konetta oli lehdessä jo parjattu kalliina eikä sen tarjoajilla ollut antaa julkisuuteen nytkään mitään, mikä keventäisi kalliin koneen mielikuvaa.

Uusi Suomi kertoi elokuussa McDonnell Douglasin tarjouksesta siirtää ostettavien koneiden loppukokoonpano Suomeen. Samalla lehti kertoi yhtiön vastaostojen tilasta, joka oli heikolla tolalla, sillä sopimuksia ei ollut solmittu vielä yhtään, mutta yhdysvaltalaiset tutkivat laajasti erilaisia vastakauppamahdollisuuksia. Uuden Suomen mukaan yhtiön Suomen edustaja Dennis Järvi väläytteli vastaostojen mahdollisuudesta jopa Yhdysvaltain puolustusvoimien kanssa, mutta korosti sen olevan maiden hallitusten välisesti sovittava asia.²³⁶ Näin merkittävään yksityiskohtaan olisi lehden luullut puuttuvan. Hävittäjäkauppojen poliittinen sidonnaisuus ei ollut ainoastaan itse koneissa, koulutus- tai huolto-ohjelmissa vaan myös vastaostoissa. Vastakaupat olivat yksi

²³⁴ KSML 4.8.1991

²³⁵ HS 28.9.1991

²³⁶ US 1.8.1991

väylä luoda tai tiivistää teollista – myös aseteollista – yhteistyötä. Suomen tapauksessa tällaisen yhteistyön kehittäminen Yhdysvaltain puolustusvoimien kanssa olisi luullut kiinnostavan lehdistöä.

Helsingin Sanomat kertoi myös mielenkiintoisesta yksityiskohdasta hävittäjähankkeen vastakaupoista ja McDonnell Douglasista. Valmetin tytäryhtiö oli sopinut esikompensaatioiksi laskettavasta osavalmistuksesta McDonnell Douglasin valmistamiin koneisiin, mutta esikompensaatio kirjattiin kuitenkin Saabin hyväksi. McDonnell Douglas oli aiemmin ulkoistanut osavalmistuksen Ruotsiin Saabin tehtaille. Saab sitten siirtäisi tämän osavalmistuksen tehtailtaan Suomeen osana Gripen-kaupan vastakauppoja.²³⁷ McDonnell Douglasin osalta vastakauppojen kertyminen oli siis melko vähäistä, eikä yhtiön – tai sen tuotteen – julkisuuskuva antanut taloudellisesta näkökulmasta hyvää kuvaa.

Marraskuun loppuun mennessä neljällä länsimaisella hävittäjätarjoajalla oli yhteensä koossa noin 1,5 miljardin markan edestä vastakauppoja. Näistä Helsingin Sanomien mukaan kaksi kolmasosaa on JAS-yhtymän keräämiä esikompensaatioita. Uutisessa tiedostettiin vastakauppojen merkityksen korostamista julkisuudessa. Vastaostotoimikunnan puheenjohtajan Åke Wihtolin mukaan vastaostot olisivat hävittäjäkaupan tärkein kriteeri.²³⁸ Wihtolin kanta on ymmärrettävissä oman toimikunnan aseman korostamisena, mutta kyseessä saattoi olla myös julkisuustempaus, jolla tarjoajia kiritettiin haalimaan vastaostoja nopeammin. Konevalinnan päätös olisi edessä jo seuraavana keväänä. Hävittäjähankkeen alkuvaiheessahan Helsingin Sanomissa kerrottiin asiantuntijoiden epäilleen vastaostojen merkitystä ratkaisevana tekijänä. Keski-suomalaisessa vastaostojen merkitystä kuitenkin korostettiin ja niiden uskottiin jopa ratkaisevan konetyypin päätös konetarjokkaiden ollessa niin tasavertaisia²³⁹.

Keväällä vastaoustouutisointi nousi uudelleen esiin Helsingin Sanomissa. JAS-yhtymän viimeisin arvio oli, että hävittäjäkaupat seurannaisvaikutuksineen toisi Suomeen kauppaa 30 miljardin markan arvosta, kun autoteollisuuden yhteistyön

²³⁷ HS 28.10.1991

²³⁸ HS 30.11.1991

²³⁹ KSML 18.3.1992

vaikutuksetkin lasketaan mukaan. Ruotsin puolustusministeri Björck myös päivitti tarjouksensa Suomen ja Ruotsin puolustusteollisesta yhteistyöstä, joka alkaisi puolustusteollisena, mutta voisi jatkua myös markkinoinnin ja tutkimuksen saralla. Björck puhuikin jo Suomesta yhteistyökumppanina, ei asiakkaana.²⁴⁰ Ruotsin tarjous sisälsi kuitenkin paljon epävarmuutta, minkä he itsekin myönsivät samassa artikkelissa. Helsingin Sanomat uutisoi silti tästäkin näkyvästi, vaikka mitään konkreettisia lupauksia syvenevästä yhteistyöstä ei voitu antaa.

Samaan aikaan Helsingin Sanomat kertoi ranskalaisten liittyneen mukaan kokoonpanoa tarjoavien valmistajien joukkoon. Dassaultin edustaja ilmoitti heidän esikompensaationsa ylttävän jo 500 miljoonaan markkaan ja tarjoukseen sisältyi myös neuvotteluja osavalmistuksista muihinkin Dassaultin koneisiin tulevaisuudessa.²⁴¹ Uutinen ranskalaisten tarjouksesta ei kuitenkaan saanut yhtä paljoa palstatilaa kuin ruotsalaisten, vaan se jäi selvään sivurooliin. Helsingin Sanomien uutisoinnin perusteella ruotsalaiset osasivat selvästi kääntää tarjouskilpailussa huomion itseensä ja käyttää julkisuutta hyväkseen. Palstatilaa löytyi myös Keski-suomalaisessa, jossa suhtauduttiin ruotsalaiseen hävittäjäehdokkaaseen suopeasti. Myös keskeneräisen koneen markkinointikamppailu vastakauppatarjouksia tehostamalla sai huomiota myös Keski-suomalaisessa. Artikkelissa *Ruotsi taistelee koko rintamalla* käsiteltiin ruotsalaisten epätoivoiselta tuntuva yritystä nostaa vastakauppojen määrää kohti hävittäjähankkeen loppua²⁴².

Huhtikuussa tarjoajien kisa vastakauppojen osalta kiristyi, kun Helsingin Sanomissa kerrottiin yhdysvaltalaisen lentokonemoottorivalmistajien General Electricin ja Pratt & Whitneyin panostuksista vastakauppoihin. General Electric suunnitteli perustavansa teknologian soveltamiskeskuksen, jossa suomalaisten kanssa voisi kehittää teknologiayhteistyötä sekä vienninedistämiskeskuksen perustamista New Yorkiin suomalaisen viennin edistämiseksi. Tämän lisäksi Pratt & Whitney suunnitteli myös teknologiakeskuksen perustamista ja tarjosi

²⁴⁰ HS 13.3.1992

²⁴¹ HS 13.3.1992

²⁴² KSML 14.3.1992

jopa 7 miljardin markan vastakauppahankkeita. Tähän mennessä General Electricillä oli vasta noin 150 miljoonan markan edestä esikompensaatioita.²⁴³

Toukokuun alussa, kun Suomi valitsi Hornetin uudeksi hävittäjäkseen, Helsingin Sanomat kertoi McDonnell Douglasilla olevan vähiten vastaostoja valmiina.²⁴⁴ Vastaostotoimikunnan puheenjohtaja Wihtol sanoi kuitenkin lehden mukaan toimikunnan olevan vakuuttunut yhtiön kyvystä hoitaa vastakauppavelvollisuutensa. McDonnell Douglasilla oli esikompensaatioita kasassa vasta 100 miljoonan markan edestä ja miljardin lisäkompensaatiosta oli jo neuvoteltu. Wihtolin aiemmin uutisoitu kanta vastakauppojen ratkaisevasta asemasta ei siis pitänyt paikkaansa.

Vastakaupat, jotka olivat Helsingin Sanomissa saaneet paljon huomiota, eivät valintahetkellä saaneet kuitenkaan niin paljon huomiota, kuin itse konetyyppi, mutta päätöksen julkistamisen jälkeen kiinnostus aiheeseen taas kasvoi. Seuraavana päivänä lehdessä varattiin enemmän palstatilaa itse vastaostoille, kun Helsingin Sanomat kertoi McDonnell Douglasin sitoutuvan vastaostovelvoitteeseen. Aikaa olisi kymmenen vuotta järjestää hankintasumman, eli 9,5 miljardin markan arvosta, vastaostoja Suomesta. Tulevien aseistus- ja järjestelmähankintojen vastaostot tuli neuvotella myöhemmin tulevaisuudessa.

Pian Helsingin Sanomissa kerrattiin, mistä vastaostoperiaatteessa on kyse. Vastakaupoissa noudatettiin pisteytysjärjestelmää, joka arvotti eri kompensaatiot. Lehden mukaan etenkin pienet teknologiayritykset tulisivat tämän järjestelmän pisteytyksen perusteella pärjäämään vastakauppajärjestelyissä hyvin.²⁴⁵ Seuraavana päivänä Helsingin Sanomat esitteli McDonnell Douglasin arvoasteikolla toiseksi korkeimman henkilön John P. Capellupon, joka ”*myi miljardikoneet suomalaisille*”. Capellupo piti haastattelussa Valmetin toiveita päästä tulevaisuudessa McDonnell Douglasin osavalmistajaksi mahdollisina,

²⁴³ HS 2.4.1992

²⁴⁴ HS 7.5.1992

²⁴⁵ HS 9.5.1992

mutta muistutti kilpailukyvyn tarpeesta – pelkkä vastakauppa ei velvoittaisi McDonnell Douglasia jatkamaan Valmetin käyttöä osavalmistajana.²⁴⁶

Helsingin Sanomien mukaan McDonnell Douglasilla oltiin kuitenkin sitoutuneita vastaostoihin ja valmiita pitkiin yhteistyösopimuksiin. Kanadassa yhtiön vastakaupat olivat saavuttamassa jo 200 prosentin rajaa. Artikkelin antoi näin ollen erikoisen positiivista kuvaa vastakauppojen tulevaisuudesta, vaikka tarjouskilpailun voittajan aloitus ei ollut kovin vahva kilpailijoihinsa nähden. Helsingin Sanomat ei hankkeen aikana tai sen jälkeen juurikaan kritisoinut tai epäillyt vastakauppoja, vaikka tässä tapauksessa niitä ei olisi kertynyt juuri laisinkaan. Ainostaan ruotsalaisia kohtaan kritiikkiä syntyi, kun vastakaupparjoukset kasvoivat liian suuriksi.

Demari taas suhtautui vastakauppoihin vähemmän toiveikkaasti. Pääkirjoituksessaan lehti aiempien vastakauppakokemusten perusteella ei automaattisesti uskonut vastakauppojen onnistumiseen. Lehden mukaan panokset ovat kuitenkin onnistumisen suhteen korkealla, kun Suomi valitsi rohkeasti Yhdysvallat ohi Euroopan sekä länsinaapurinsa Ruotsin, joten kotimaan teollisuuden olisi nyt syytä hyötyä kaupoista.²⁴⁷ Kommentin muotoilu on siitä erikoinen, että sen voisi käsittää siten, että vastakaupoista olisi voinut joutua, jos valinta olisi osunut Ruotsiin tai Ranskaan, mutta Yhdysvallat nähtiin ikään kuin riskittömänä. Lehden viittaus viitanee yhdysvaltalaisen lentokonevalmistajan Learin laiminlyönteihin vastakauppajärjestelyissään, joista Helsingin Sanomat kertoi vastaostoista uutisoidessaan tammikuussa 1990.

Esikompensaatiot eivät selvästikään ratkaisseet Hornetin valintaa, kuten edellisen päivän artikkelissa todettiin, vaan siihen vaikutti suorituskyky suhteessa koneen kustannuksiin. McDonnell Douglasin edustaja ei kuitenkaan suostunut julkisuudessa kertomaan vastakauppojen yksityiskohdista²⁴⁸, vaikka tiedoille olisi ollut tiedotusvälineissä kysyntää. Epätodennäköisenä voittajana ja heikoimmin vastakaupoissa pärjänneenä Hornetin valinta jättikin paljon kysymyksiä ilmaan.

²⁴⁶ HS 10.5.1992

²⁴⁷ DEM 8.5.1992, pk.

²⁴⁸ HS 8.5.1992

McDonnell Douglasin sitoutumista vastakauppoihin kuitenkin vakuutettiin toistuvasti.

4.2 Valmet – ”vuosisadan mahdollisuus”

Helsingin Sanomissa vastakauppojen luomat mahdollisuudet suomalaiselle teollisuudelle henkilöityivät Valmetin lentokoneteollisuuteen. Valmet mainittiin lukuisissa artikkeleissa, pääasiassa Helsingin Sanomien vastakauppoja koskevissa uutisissa koko varsinaisen hävittäjähankeen aikana aina alkuvuodesta 1990 keväälle 1992. Valmetin Kuoreveden lentokonetehdas oli Suomen ainoa lentokonetehdas, joka tavoitteli hävittäjien kokoonpanoa ja osavalmistusta, ja joka tavoitteli suurinta yksittäistä sopimusta vastakaupoista, joten sen näkyvyys vastakauppautisoinnissa oli ymmärrettävää.

Helsingin Sanomat nosti Saabin aiemmin Valmetin lentokoneteollisuuden kanssa solmiman kaupan siviilikoneiden osavalmistuksesta hyväksi esimerkiksi vastakaupan tuomista mahdollisuuksista suomalaiselle teollisuudelle – tässä tapauksessa lentokoneteollisuudelle. Ruotsalainen Saab oli sopinut uuden siviililentokoneensa osavalmistuksesta Valmetilla Suomessa, mikä laskettaisiin esikompensaatioksi, mikäli Suomi valitsisi ruotsalaisen Jas 39 Gripenin. Lehden mukaan Valmet toivoi saavansa 10 prosentin osuuden vastakaupoista, mm. suurta osuutta hävittäjien kokoonpanosta. Tätä toivoi myös ilmavoimat, jotta hävittäjien huoltojärjestelmä olisi helpompi järjestää kotimaassa. Valmet oli vastakauppojen keskiössä, ja sen vielä epävarma osuus vastakaupoista oli lehden mukaan ”*vastaostojen suuri, yhä avoinna oleva kysymys*”.²⁴⁹ Valmetille annettiin siis merkittävästi painoarvoa vastakauppojen saralla ja Helsingin Sanomissa siitä tehtiin merkittävin tekijä koko hankkeen vastaostoissa.

²⁴⁹ HS 16.1.1990

Vastakauppautisointi koski Helsingin Sanomissa vain länsimaisia hävittäjiä ja niiden valmistajia, joiden osuus hankkeen arvioidusta noin 10 miljardin markan kokonaishinnasta olisi lehden mukaan noin 6 miljardia markkaa²⁵⁰. Tästä summasta 10 prosenttia on 600 miljoonaa markkaa. Helmikuussa Helsingin Sanomat kertoi Valmetin tavoittelevan vastakaupoista jopa 30 prosentin osuutta länsimaisten koneiden hankinnan kokonaisarvosta, eli 1,8 miljardia markan arvosta²⁵¹. Tästä hävittäjien rakennuksesta ja osien valmistuksesta syntyvä osuus olisi edellä mainittu 600 miljoonaa markkaa.

Toteutuessaan näin suuri osuus vastakaupoista tarkoittaisi merkittävää kasvua Suomen pienelle ilmailuteollisuudelle. Helsingin Sanomat viittasikin siihen helmikuussa ”*vuosisadan mahdollisuutena*”. Merkitys olisi myös suuri alueellisestikin, sillä Valmetin lentokonetehtas – Suomen ainoa lentokonetehtas – sijaitsi pienellä paikkakunnalla Kuorevedellä. Lehti korostikin vastakauppojen olevan ”*elämän ja kuoleman kysymys*” Suomen lentokoneteollisuudelle²⁵². Kuten monilla suuryrityksillä, myös Valmetilla oli vaikeuksia, joita vastakaupat voisivat helpottaa. Kansan Uutiset kertoikin saman vuoden kesällä Valmetin tuloksen selvästä laskusta²⁵³.

Helsingin Sanomien uutisoidessa syksyllä tarkistetusta tarjouspyynnöstä, artikkelissa sivuttiin myös vastaostoja ja Valmetin osuus vastakaupoissa korostui jälleen. Dassault-Breguet ja General Dynamics oli tarjonnut Valmetille Suomeen myytävien hävittäjien loppukokoonpanoa sekä osavalmistusta koneisiin, jotka myytäisiin Suomen ulkopuolelle. Valmetin toivomaa osuutta hankkeen kokonaisarvosta pidettiin kuitenkin lehden mukaan ylimitoitettuna. Osuus oli myös uutisoinnissa muuttunut 15 prosentiksi hankinnan 10 miljardin markan kokonaisarvosta.²⁵⁴

²⁵⁰ HS 16.1.1990, HS 12.2.1990

²⁵¹ HS 11.2.1990, HS 12.2.1990

²⁵² HS 11.12.1990

²⁵³ KU 28.6.1990

²⁵⁴ HS 4.9.1990

Loppuvuodesta Helsingin Sanomissa uutisoitiin Ruotsin vastauksesta tarjouskilpailun ohella edistyvään vastakauppakilpailuun. Jos Suomi valitsisi Gripenin, seuraavan kymmenen vuoden aikana Gripeniä valmistava teollisuusryhmä JAS työllistäisi suomalaista lentokoneteollisuutta noin viiden miljardin markan arvosta, eli puolet hankkeen vastakaupoista tulisi Valmetille. Tähän sisältyisi Suomeen myytävien hävittäjien koneiden kokoonpano, mutta myös Suomen ja Ruotsin tulevien hävittäjien osavalmistusta, tutkan ja modernien elektroniikkaosien valmistusta sekä Gripenin tykinammusten lisenssivalmistusta. Lisäksi JAS:n tarjoukseen lukeutui myös siviilikoneiden osavalmistusta, mitä JAS on itse tehnyt McDonnell Douglasille. Tämän lisäksi JAS-teollisuusyhtymään kuuluva Saab oli jo sopinut Valmetin kanssa Saabin siviilikoneiden osavalmistuksesta 300 miljoonan markan arvosta.²⁵⁵ Artikkelin sai Helsingin Sanomissa paljon palstatilaa, oletettavasti, koska uutinen tuli toimitukselle melkoisena yllätyksenä, sillä aiemmin Valmetin toivomaa osuutta vastakaupoista oli pidetty epärealistisina.

Helsingin Sanomissa Jyri Raivio pohti ruotsalaisten tarjouta ja sen vaikutusta Suomen ilmailuteollisuudelle, joka oli hyvin pientä. Miljardien arvoisten urakoiden keskittäminen Suomeen ja sen pienen ”*elinkeivottoman lentokoneteollisuuden*” kasvattaminen lyhyellä aikavälillä ei välttämättä ole kannattavaa toimintaa. Raivion mukaan Valmetin ilmailuteollisuus on pysynyt elossa tähänkin asti hävittäjähankintojen vastakauppojen avulla.²⁵⁶ Raivio lähti siis haastamaan lehdessä aiemmin vallinnutta, melko kritiikitöntä suhtautumista vastakauppoihin.

Raivion näkemys oli ymmärrettävä, sillä suurikaan investointi itsessään kannattamattomaan liiketoimintaan ei välttämättä johda tulevaisuudessa sen kasvuun. Suomessa riitti teollisuuden aloja, joihin vastakauppainvestoinnit voisi kohdistaa. Valmetin lentokonetehtaan työ- ja liikevaihtomäärän kolminkertaistamisella kuitenkin JAS sai riittävästi huomiota töiden tarjoajana lama-ajan Suomessa.

²⁵⁵ HS 11.12.1990

²⁵⁶ HS 11.12.1990

Kesäkuussa Helsingin Sanomat kertoi ranskalaisen Dassaultin suunnitelmista ottaakseen Valmetin valmistavan koululentokone Redigon markkinoinnin vastuulleen osaksi vastakauppoja. Valmet ei itse ollut vielä saanut sovittua vientisopimuksia koneestaan – ilmavoimat olivat tähän mennessä ainoa koneen tilaaja.²⁵⁷ Mirage-kauppojen toteutuessa Valmet hyötyisi näin ollen tästäkin tilanteesta suuresti. Muutamaa mainintaa huolimatta muista suomalaisista yrityksistä ei juurikaan puhuttu vastakauppojen yhteydessä. Valmet sai selvästi suurimman huomion julkisuudessa.

Kansan Uutiset näki Valmetin edellä mainitut mahdollisuudet kuitenkin uhkana. Lyöttäytyminen ranskalaisen hävittäjävalmistajan mukaan maailman sotatarvikemarkkinoille oli lehden mukaan huolestuttava suunta Valmetin ollessa valtionyhtiö. Lehdessä vaadittiinkin hävittäjähankkeen ”*kytkykauppojen*” sopivuuden selvittämistä, jotta Suomi ei sekaantuisi liikaa moraalittomaan liiketoimintaan.²⁵⁸

Valmet oli Helsingin Sanomien vastaostouutisten keskipisteenä usein hävittäjähankkeen edetessä. Se havitteli suhteellisen isoa osaa hankintojen vastaastoista, mitä vielä hankkeen alussa pidettiin ylimitoitettuna toiveena. Ruotsalaisten ja ranskalaisten esitellessään esikompensaatio suunnitelmiaan Valmetin haaveet näyttivät sittenkin mahdollisilta. Muita suomalaisia yrityksiä, jotka tavoittelivat tai jo neuvottelivat vastaastoista konetarjoajien kanssa, mainittiin lehdessä melko vähän. Elektroniikka-alan yrityksiä suosittiin vastakauppaneuvotteluissa teknologiaviennin kasvattamisen takaamiseksi, mutta usein nimellä mainittu yritys Helsingin Sanomien vastakauppauutisissa oli Valmetin lentokoneteollisuus. Lokakuussa Helsingin Sanomat mainitsi McDonnell Douglasin neuvottelevan Valmetin ja sen tytäryhtiön kanssa siviilimatkustajakoneen osavalmistuksesta. Kone oli kuitenkin vielä suunnittelupöydällä, eikä sen rakentamisesta ollut varmuutta²⁵⁹. Maininta löytyi uutisesta, joka käsitteli McDonnell Douglasin merkittäviä taloudellisia vaikeuksia.

²⁵⁷ HS 18.6.1991

²⁵⁸ KU 26.7.1991

²⁵⁹ HS 5.10.1991

Joulukuussa Helsingin Sanomat uutisoi jälleen ruotsalaisen Gripenin tuomista mahdollisista vastaostoista. Suunnitelman mukaan jopa 30 prosenttia kaikista ruotsalaisten hävittäjien kokoonpanoista voisi toteuttaa Suomessa. Uutisen perustana oli kuitenkin neuvottelut yhteistyön mahdollisuuksista ainakin Valmetin ja Nokian kanssa.²⁶⁰ Gripen oli kuitenkin saanut jälleen julkista näkyvyyttä Suomen suurimmassa sanomalehdessä. Julkisuuskuva hävittäjähankeessa oli Ruotsille tärkeä, sillä koko Ruotsin ilmailuteollisuudelle - ja myös viennille – hävittäjäkauppojen toteutuminen olisi tärkeää. Gripenin kehitystyö oli ollut pitkä ja kallis ja Suomeen myytävät koneet olisivat elintärkeä myyntireferenssi tulevaisuuden Gripen-kaupoille ulkomailta tai ehkä jopa edellytys koko hävittäjän kehitystyölle. Ruotsin puolustusministeri puhuikin syksyllä toistuvasti Suomen hävittäjäkaupan olevan Ruotsille ”teollisuuspoliittisesti” tärkeä²⁶¹.

Helsingin Sanomien uutisointi vastaostoista oli pitkään pysynyt maltillisena ja luonteeltaan raportoivana, ilman suurempia kannanottoja. Ruotsalaisen JAS-yhtymän viimeisin ehdotus teollisesta yhteistyöstä sai lehden ilmailu- ja talousalaan perehtyneen toimittajan Jyri Raivion ottamaan ensimmäistä kertaa voimakkaasti kantaa aiheeseen. Kirjoituksen otsikko olikin ”*Tarjous, jota ei pidä hyväksyä.*” Raivion mukaan tähän mennessä tilatuista 30 koneesta, tulevaisuudessa 110 koneen lisätilauksesta ja Suomeen myytävistä 67 koneesta muodostuisi Gripenin koko tilauskanta, jonka valmistuksesta JAS olisi siirtämässä ehdotuksensa mukaisesti 30 prosenttia Suomeen. Tämä määrä vastaisi Suomen 67 hävittäjää. Liki 10 miljardin markan arvoinen tilaus loisi Suomen pienelle, Valmetin varassa olevalle ilmailuteollisuudelle näin ollen suuren, mutta keinotekoisien teollisen kuplan, joka voisi tulla tulevaisuudessa hyvin kalliiksi, jos Gripeniä ei saada myytyä ulkomaille enempää.²⁶² Helsingin Sanomissa nähtiin positiivisessa valossa tarkastellussa vastakauppajärjestelyssä myös selvät vaaransa.

Raivio hyökkäsi suoraan julkisuudessa vallinnutta vastakauppainnostusta vastaan. Suunnitelmat ja lupaukset paisuivat hankkeen edetessä, kun paineet kauppojen toteuttamiseksi kasvoivat. Ruotsi oli vastakauppojen saralla muita

²⁶⁰ HS 11.12.1991

²⁶¹ HS 30.10.1991, HS 11.12.1991

²⁶² HS 12.12.1991

edellä, mutta suunnitelma tuotannon 30 prosentin osuuden siirtämiseksi Suomeen vaikutti jo hieman epätoivoiselta, mutta sillä sai tiedotusvälineissä viestitetyksi ruotsalaisten vahvan aikomuksen voittaa tarjouskilpailu. Huomioon ottaen edellisessä kappaleessa mainitun vastaostotoimikunnan puheenjohtajan Wihtolin näkemyksen vastaostojen ratkaisevasta asemasta, tällaisella saavutetulla huomiolla saattoi olla hyvinkin merkitystä. Tammikuussa Ruotsin puolustusministeri myönsi Helsingin Sanomien mukaan itsekin puolustusteollisuuden vaikeudet ja sen tarpeen aseteolliselle yhteistyölle ulkomailla²⁶³.

Keskisuomalainen arvioi hieman myöhemmin ruotsalaisten esittämiä vastakauppoja ja teollisen yhteistyön mahdollisuuksia niin vaikuttavina, että piti niitä *"tarjouksena, josta ei voi kieltäytyä"*.²⁶⁴ Alkuvuodesta 1992 Keskisuomalainen uutisoi myös Valmetin mahdollisuuksista saada kymmeniksi vuosiksi töitä hävittäjäkaupan avulla. Lehden mukaan kaikkien myyjäehdokkaiden kanssa neuvoteltiin kokoonpanon ja osavalmistuksen sekä vastakauppojen saralla, joten Valmetin tilanne näytti lupaavalta²⁶⁵. Lehti tulkitsi siis ruotsalaisten ponnisteluja selvästi vähemmän kriittisesti kuin Helsingin Sanomat.

Toukokuun alkupuolella ilmavoimat valitsivat uudeksi hävittäjäkseen Hornetin. Vastakauppojen varma voittaja oli Valmet, jonka kerrottiin saavan noin 2600 miestyövuotta Kuoreveden tehtailleen.²⁶⁶ Valmet oli Helsingin Sanomien vastakauppojen uutisoinnin keskiössä miltei koko tarjouskilpailun ajan ja sen saavutetut hyödyt olivatkin odotetusti korkeat. Suomeen myytävien koneiden kokoonpano, osavalmistus ulkomaillekin myytäviin koneisiin sekä osavalmistus McDonnell Douglasin siviilikoneisiin satoivat Valmetin lentokoneteollisuuden laariin. Lisäksi Valmet pääsi hyötymään vastaostoista myös metsäteollisuuden alueella²⁶⁷. Arvoltaan Valmetin lentokoneteollisuuden osuus vastaostoista oli noin 10 prosenttia hankkeen kokonaisarvosta, eli noin miljardi markkaa.

²⁶³ HS 23.1.1992

²⁶⁴ KSML 14.3.1992

²⁶⁵ KSML 1.2.1992

²⁶⁶ HS 7.5.1992

²⁶⁷ HS 8.5.1992

Helsingin Sanomissa vastakauppojen luomat mahdollisuudet suomalaiselle teollisuudelle henkilöityivät Valmetin lentokoneteollisuuteen. Valmet mainittiin useissa artikkeleissa, pääasiassa Helsingin Sanomien vastakauppoja koskevissa uutisissa koko varsinaisen hävittäjähanke aikana aina alkuvuodesta 1990 keväälle 1992. Valmetin Kuoreveden lentokonetehdas oli Suomen ainoa lentokonetehdas, joka tavoitteli hävittäjien kokoonpanoa ja osavalmistusta, ja joka tavoitteli suurinta yksittäistä sopimusta vastakaupoista, joten sen näkyvyys vastakauppauutisoinnissa oli ymmärrettävää. Kuitenkin Valmetin tapausta seurattiin miltei pelkästään Helsingin Sanomissa.

5 ”Suuren tyylin hävittäjäratkaisu” - Päätelmät

Suomen hävittäjähankinta oli suomalaisissa sanomalehdissä vaihtelevasti seurattu aihe. Julkisuudessa vuosisadan asekaupaksi ristitty hanke kiinnosti monia kansalaisia ja sanomalehtiä hankkeen suuruuden ja hinnan tai ulko- ja turvallisuuspoliittisten muutosten takia. Hankkeen ajallinen osuminen epäonnisesti maata ravistelleen laman aikaan myös aiheutti kysymyksiä hankintojen tarpeellisuudesta ja etenkin sen hinnasta. Monille hankkeen tarpeellisuudesta ei ollut epäselvyyttä, mutta sen kallis hinta oli vaikea niellä jopa konservatiivisen lehdistön edustajan, maanpuolustusasioihin suopeasti suhtautuvan Uuden Suomen parissa.

Helsingin Sanomat johdatti selvästi uutisointia ja keskustelua hävittäjähankinnoista koko hankkeen ajan. Aihetta käsittelevien artikkelien määrä ylitti ylivoimaisesti muiden, tutkielmaan valikoituneiden lehtien artikkelitarjonnan. Suomen suurimpana ja sitoutumattomana sanomalehtenä tämä olikin loogista. Lehden linja oli pitkään neutraali ja se pyrki raportoimaan hankkeen tapahtumista ja käänteistä ottamatta niihin suuremmin kantaa. Lehti pyrki myös tuomaan esiin artikkeleissaan vastakkaisia näkökulmia, joten uutisoinnin tyyli pysyi hyvin pitkään tasapainoisena kallistumatta liikaa mielipiteiden tai ennakkoluulojen puolelle.

Muutos tässä kuitenkin tapahtui keväällä 1992, kun kansantalouden tila jatkoi synkkenemistään radikaalisti. Maata vaivasi massatyöttömyys ja hallituksen säästökuurit kurittivat julkista taloutta merkittävästi – paitsi hävittäjähankintoja. Tämä noteerattiin lehden keskuudessa ja siihen alettiin ottaa selvää kantaa pääkirjoitustoimituksessa. Hankkeen perumista lehti ei kuitenkaan vaatinut, vaan sen supistamista. Helsingin Sanomissa uskottiin ilmavalvonnan tarpeellisuuteen, mutta suhtauduttiin kriittisesti suurien konemäärien hankkimiseen, sillä pienelläkin määrällä ilmavoimat voisi valvontatehtävänsä hoitamaan. Konfliktien sattuessa 60 hävittäjällä ei nähty juurikaan eroa pienempään määrään vihollisen ilmaylivoiman edessä.

Helsingin Sanomat tuotti tutkielmaan valitusta lehdistä selvästi eniten uutisartikkeleita koskien hävittäjähankkeen vastakauppoja. Tämä viittasi siihen, että lehden toimituksessa vastakauppojen luomiin mahdollisuuksiin teollisuuden saralla uskottiin. Helsingin Sanomat siis vastasi pääasiassa vastaostoista uutisoimisesta. Lehti seurasi aihetta muita lehtiä tarkemmin jo vuoden 1990 alusta lähtien, mikä kertoi lehden suhtautumisesta vastakauppojen merkitykseen Suomen teollisuudelle. Merkitys kasvoi etenkin, kun maa vajosi taantumaa ja myöhemmin syvään lamaan.

Vastakauppojen avulla kallis hävittäjähanke oli helpompi sulattaa, mutta laman syventyessä lehdessä alettiin kuitenkin vaatia hankkeen koon supistamista. Helsingin Sanomissa siis suhtauduttiin hieman kaksijakoisesti hankkeeseen vastakauppojen ja hankkeen koon osilta. Erityisesti Valmetin lentokoneteollisuus sai lehdessä paljon huomiota. Hankkeen alkupuolella vastakaupat tavallaan konkretisoituivat lehden artikkeleissa Valmetin lentokoneteollisuuteen.

Keskisuomalainen suhtautui hävittäjähankkeeseen ymmärtäväisesti sen tarpeellisuuden takia. Itsenäisen Suomen tuli pystyä oman alueensa hallintaan ja puolustamiseen, eikä siihen voinut lamakaan vaikuttaa. Lehdessä oltiinkin amiraali Klenbergin kanssa tästä samaa mieltä. Keskisuomalaisessa hävittäjähanketta ruoti myös ammattisotilaita, jotka eivät myöskään suhtautuneet hankkeeseen pienelläkään kritiikillä.

Uusi Suomi oli usein samoilla linjoilla Keski-suomalaisen kanssa. Uusi Suomi myös julkaisi useita artikkeleita samaan aikaan Helsingin Sanomien kanssa, joka raportoi hankkeesta paljon ja reagoi myös hankkeen käännekohtiin ja tapahtumiin nopeasti. Lehden artikkelit olivat luonteeltaan ja kielenkäytöltään melko neutraaleja ja tuskin lainkaan kriittisiä hävittäjähankintoja kohtaan. Uuden Suomen erityispiirteenä oli kuitenkin sen kiinnostus – tai jopa kärkeä suhtautuminen – Neuvostoliittolaisen hävittäjän tilaan tarjouskilpailussa. Lehtihän oli jo tammikuun alussa julistamassa ”*punakoneen*” putoamista pois kilpailusta ja myöhemmissä artikkeleissa keskittyi toistuvasti – ikään kuin ihmetellen – sen mukana roikkumiseen. MiG-29:n oli mukana kuitenkin vain teorian tasolla ja siitä kaikki lehdet olivat suurimman osan hankkeesta samaa mieltä.

Demarin suhtautuminen hävittäjähankkeeseen oli hieman kaksijakoinen. Ilmapuolustuksen tarve lehdessä kyllä tiedostettiin, mutta sen hinta oli kuitenkin liian kova. Demarissa kiinnitettiin huomiota hävittäjähankkeen ja laman suhteeseen. Kansalaisten palveluista oltiin huolissaan ja perusturva nostettiin hävittäjähankintojen kanssa vaakakuppiin. Demari ei hankkeen peruuttamista suoranaisesti ajanut, mutta ehdotti toistuvasti sen lykkäämistä taloudellisiin syihin vedoten. Myös ulko- ja turvallisuuspolitiikan muutokset nähtiin tekijöinä, joiden myötä varustautuminen olisi vanhanaikainen toimintamalli. Sen lisäksi vastakauppojen todellisiin hyötyihin tai toteutumiseen suhtauduttiin lopulta varauksella.

Kansan Uutiset suhtautui myös kriittisesti hävittäjäkauppoihin ja tarkasteli niitä muun muassa moraaliselta kannalta. Lehdessä tiedostettiin, että hanketta ei voinut ratkaista hankkimalla käytettyjä hävittäjiä, joten jos ilmapuolustuksesta haluttiin pitää kiinni, uusia koneita piti hankkia. Lehdessä kuitenkin oltiin huolissaan, että hävittäjähankintojen ”*kytkaupat*” vievät Suomen ja vastaostoista paljolti hyötyvän valtionyhtiön Valmetin mukaan asekauppioiden moraalittomiin kaupankäynteihin ulkomailla. Lehti myös julkaisi koko sivun kokoisen artikkelin Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan tutkimuksesta, minkä mukaan enemmistö suomalaisista vastusti puolustusmäärärahojen nosto sekä hävittäjien kykenemättömyyteen lisätä kansalaisten turvallisuudentunnetta. Hävittäjähankkeeseen käytetyt varat olisi lehden mukaan voinut kanavoida

esimerkiksi ympäristöongelmien ratkaisuun. Puolustusministeriön rahantarpeeseen suhtauduttiin sekä Kansan Uutisissa että Demarissa huonosti.

Yhdysvaltojen poliittinen rooli hävittäjähankkeen uutisissa jäi alkuun pieneksi. Vaikka General Dynamics ja sen hävittäjäehdokas F-16 esiintyi uutisissa alusta asti, sen poliittisista ulottuvuuksista ei keskusteltu – toisin kuin Ruotsin tai Ranskan. Mahdollisesti siksi, että sen valintaan ei ehkä täysin uskottu. Hornetia pidettiin yleisesti ainakin liian kalliina, joten sen valintaan ei lehdissä uskottu. Hornetiin ei kuitenkaan lehdissä suhtauduttu samoin kuin MiG-29:iin, joka virallisesti joutui kilpailussa epäedulliseen asemaan raskaana, kaksimoottorisena hävittäjänä. McDonnell Douglasin talousvaikeudet eivät Helsingin Sanomien lisäksi kiinnittäneet juuri huomiota, eikä Helsingin Sanomat itsekään siihen kriittisesti suhtautunut, vaikka konevalmistaja keikkui vararikon partaalla.

Ratkaisun jälkeen yhdysvaltalaisihävittäjään suhtauduttiin kaikkien lehtien keskuudessa enemmän tai vähemmän poliittisena päätöksenä. Kansan Uutiset ottivat kantaa yhdysvaltalaiskoneen valintaan suorasanaisesti, kun se syytti Suomea ”*Nato-hakuisuudesta*”. Helsingin Sanomat myös uskoi pääkirjoituksessaan *Suuren tyylin hävittäjäratkaisu*, että Suomi lähetti ulkopoliittisen signaalin hävittäjäratkaisullaan, mutta ratkaisu ei kuitenkaan olisi muuttanut Suomen turvallisuusajattelua.

Yhdysvaltalaisen Hornetin valinnan suhteen herätti kummeksuntaa, miten kriteerit, joiden mukaan MiG-29 jäi virallisissa tiedoissa kisassa huonoon asemaan – tai kokonaan pois – kääntyivätkin Hornetin eduksi. Kaksimoottorisuushan nähtiin merkittävästi MiG-29:n hintaa kallistavana tekijänä, mutta Hornetissa se nähtiinkin tehokkaana etuna – yhdessä alennetun hinnan kanssa. Tämä kuitenkin puhui enemmän konetyypin valinnan puolesta kuin poliittisesta päätöksestä, sillä toinen tarjolla ollut yhdysvaltalainen F-16 oli yksimoottorinen. Konetyypin valinta ei kuitenkaan ollut se, mikä jälkikeskustelua herätti, vaan koneen valmistajamaa. Todennäköisesti F-16:n valinta olisi aiheuttanut vastaavanlaista keskustelua päätöksen poliittisuudesta. Ainoastaan koneen hinnan suhteen keskustelun äänensävy olisi ollut ymmärtäväisempi.

Ulkopolitiikassa lehtien tulkitsemat uhkakuvat olivat kaksijakoisia. Siinä missä Demari ja Kansan Uutiset tulkitsivat kansainvälisten jännitteiden hiipumisen ja aserajoitus sopimusten tuovan rauhan Eurooppaan, Keski-suomalaisessa ja Uudessa Suomessa ulkopoliittisten muutosten nähtiin tuovan Eurooppaan mukanaan epävakautta ja epävarmuutta. Tosin, Demarissa myönnettiin Venäjä-Neuvostoliiton arvaamattomuus, mutta sen ei kuitenkaan automaattisesti nähty johtavan epävakauteen.

Hävittäjien määrään ei Helsingin Sanomien lisäksi muissa lehdissä otettu juurikaan kantaa. Määrää tarkasteltiin ikään kuin annettuna ja Helsingin Sanomat nosti ainoana esiin 60 koneen tarpeellisuuden ja jopa pyrki saamaan aikaan keskustelua ilmavoimien kolmen hävittäjälentueen rakenteen muuttamisen mahdollisuudesta. Hankkeen alkupuolella Helsingin Sanomissa mainittiin toistuvasti Pariisin rauhansopimus, joka rajoitti hävittäjien määrän 60:een koneeseen, ikään kuin muistutuksena, että enempää ei voisikaan ostaa. Pariisin rauhansopimuksen aserajoitusten poistuminen ei kuitenkaan aiheuttanut lehdissä intoa korottaa hävittäjien määrää.

Hankkeen kokoon kiinnitettiin huomiota sen rahallisen suuruuden takia, mikä nosti esiin kysymyksiä lama-ajalla hankkeen tarpeellisuudesta. Hanke oli kallis jopa maanpuolustusmyönteisen Uuden Suomen toimituksenkin silmissä.

Epävarmuus hävittäjä hankkeen lopullisesta hinnasta ei kuitenkaan aiheuttanut Helsingin Sanomien lisäksi suurtakaan ihmettelyä. Tämä on erikoista, sillä hankkeen hinnasta esiintyi lehdissä hyvin erilaisia arvioita 10 miljardista paikoin jopa 30 miljardiin markkaan. Lehtiartikkeleihin haastateltujen hankkeen avainhenkilöiden toistuva kieltäytyminen hintojen julkistamisesta olisi luullut kiinnostavan lehdistöä enemmän, kyseessä oli kuitenkin julkinen hanke.

Hankkeen saama palstatila ja keskittyminen eri aiheisiin vaihtelivat lehdestä toiseen. Siinä, missä Helsingin Sanomat keskittyi moniin aiheisiin, esimerkiksi vastakauppoihin tai hankkeen kokoon, aiheet jäivät muissa lehdissä vähäisemmälle huomiolle. Laman vaikutus hävittäjä hankkeen uutisointiin taas näkyi vasemmistolaislehdistössä ja Helsingin Sanomissa, mutta sivuutettiin

Uudessa Suomessa ja Keski-suomalaisessa. Suhtautuminen aiheisiin, joita lehdet käsittelivät, vaihteli myös. Uusi Suomi kiinnitti muita enemmän huomiota neuvostokoneen asemaan, kun taas esimerkiksi Kansan Uutiset kiinnitti ainoana huomiota vastakauppojen mahdollisiin moraalisiin ongelmiin.

Tutkielmaan valitut lehdet edustivat eri poliittisia suuntauksia ja nämä poliittiset näkemykset olivat myös usein nähtävissä artikkeleista. Valitut lehdet raportoivat usein samoista aiheista, mutta niiden uutisoinnissa oli kuitenkin vaihtelevasti eroavaisuuksia. Keskustalainen lehti ja porvarillinen lehti noudattivat hankkeeseen suopeasti suhtautuvaa, maanpuolustuksellista kantaa, joiden näkemyksen mukaan edes lama ei saanut estää tärkeitä maanpuolustuksen kannalta tärkeitä hankkeita. Vasemmiston piirissä hanketta ja sen hintalappua ei purematta nieltä, varsinkin kun hankkeen koettiin vaarantavan kansalaisten hyvinvointipalveluiden kanssa. Myös koneen valinnan poliittisia tarkoituksia epäiltiin vasemmistolehtien artikkeleissa. Kaikki lehdet tiedostivat hävittäjä-hankkeen tarkoituksenmukaisuuden, mutta hankkeen edetessä Helsingin Sanomien, Demarin ja Kansan Uutisten keskuudessa alkoi esiintyä eriäviä mielipiteitä hankkeen kiireellisyydestä, koosta ja hinnasta sekä ylipäättään tarpeellisuudesta. Jälkimmäiset vaativat myös konekaupan lykkäämistä laman takia.

Hankkeen suuri hintalappu ja ajoitus lamakauteen kärjistikin lehtien välisiä eroja. Tästäkin huolimatta maanpuolustuksen vahva merkitys suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa näkyi siinä, ettei mikään lehti täysin tyrmännyt hävittäjä-hanketta. Vaikka määrästä, hinnasta, ajoituksesta ja konevalinnasta oltiin eri mieltä, ilmapuolustuksen rooli nähtiin kautta linjan tärkeänä.

LÄHTEET

I SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDET

Demari 1990-1992

Helsingin Sanomat 1990-1992

Kansan Uutiset 1990-1992

Keskisuomalainen 1990-1992

Uusi Suomi 1990-1991

II KIRJALLISUUS

Eskola Jari & Suoranta Juha, *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere 1998.

Hiilamo Heikki & Sipola Simo, *Aavelasku. Dokumenttikirja vuosisadan suomalaisesta asekaupasta*. LIKE, Helsinki 1994.

Hiilamo Heikki & Sipola Simo, *Aavelasku. 1. jälkinäytös*. LIKE, Helsinki 1995.

Iloniemi Jaakko, *Vallan käytävillä*. WSOY, Porvoo 1999.

Koivisto Mauno: *Historian tekijät - Kaksi kautta II*. Kirjayhtymä, Juva 1995.

Lehtilä Hannu, *Mainettaan parempi. Valtioneuvos Harri Holkeri*. Otava, Helsinki 2001.

Lehto Keijo, *Aatteista arkeen. Suomalaisten seitsenpäiväisten sanomalehtien linjapaperien synty ja muutos 1971-2005*. Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2006.

Leppänen Veli-Pekka, *Etusivu uusiks! Kansan Uutisten viisi vuosikymmentä 1957-2007*. Kansan Uutiset, Helsinki 2007.

Matikainen Olli, *Kivikkopellon poika. Erkki Laatikainen 1946-2013*.

Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki 2017.

Rehn Elisabeth & Snellman Saska, *Kaikki on mahdollista. 90-luvun muistelmat*. WSOY, Porvoo 1998.

Rentola Kimmo, *Suomi kylmässä sodassa*. Artikkeliteoksessa *Suomi muuttuvassa maailmassa. Ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa*. Toim. Laamanen Ville & Railo Erkki. Edita, Helsinki 2010.

Sainio Pentti, *Armeijan hukatut miljardit*. Into, Helsinki 2016.

Salminen Esko, *Mediavallan aika. Poliittika tiedotusvälineissä Mauno Koivistosta Tarja Haloseen*. Edita Publishing Oy, 2006.

Tarkka Jukka, *Karhun kainalossa. Suomen kylmä sota 1947-1990*. Otava, Helsinki 2012.

Tarkka Jukka, *Suomen kylmä sota. Miten viattomuudesta tuli voima*. Otava, Helsinki 1992.

Tarkka Jukka, *Venäjän vieressä. Suomen turvallisuusilmasto 1990-2012*. Otava, Helsinki 2015

Tommila Päiviö, *Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia*. Oy Edita Ab, Helsinki 1998.

Vesikansa Jyrki, *Uuden Suomen viimeinen nousu ja tuho 1976-91*.
Lisensiaattityö, Helsingin yliopisto 1994.

Vesikallio Johanna, *Lillan. Elisabeth Rehnin epätavallinen elämä*. Otava, Helsinki 2014.

Vuolle Mika, *Haavelasku*. Apali, Tampere 1998

III WWW-DOKUMENTIT

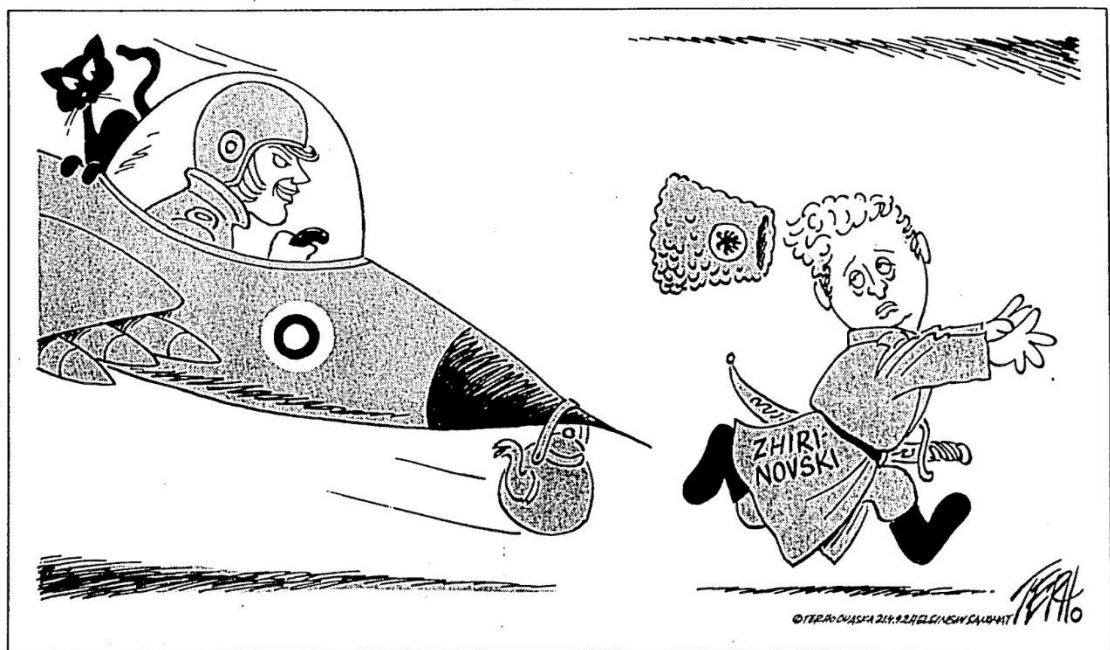
Rauhansopimus Suomen kanssa.

< https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1947/19470020/19470020_2 >

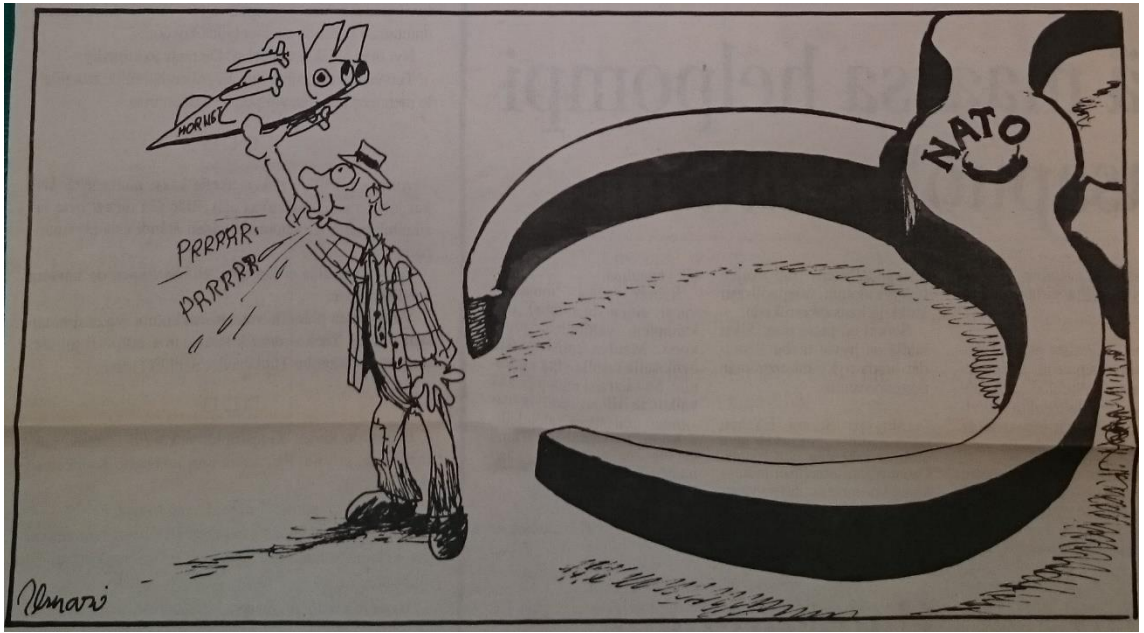
LIITTEET

Pilapiirros Kansan Uutisissa 6.3.1990.

Pilapiirros Helsingin Sanomissa 21.4.1992.

Pilapiirros Kansan Uutisissa 19.5.1992.